

Kansan aineellisen ja henkisen kehityksen puolesta
Johan Fredrik Hellmanin toiminta säätyvaltiopäivillä ja
kirkolliskokouksissa 1897–1906

Itä-Suomen yliopisto
Filosofinen tiedekunta
Teologian osasto
Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma
Kevät 2013
Lassi Harju

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Teologian osasto	
Tekijät – Author Lassi Harju			
Työn nimi – Title Kansan aineellisen ja henkisen kehityksen puolesta. Johan Fredrik Hellmanin toiminta säätyvaltiopäivillä ja kirkolliskokouksissa 1897–1906			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Kirkkohistoria	Pro gradu -tutkielma	x	6.6.2013
	Sivuainetutkielma		
	Kandidaatin tutkielma		
	Aineopintojen tutkielma		
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Johan Fredrik Hellman (1852–1925) toimi pappissäädyn edustajana valtiopäivillä viisi kertaa vuosina 1897–1906. Tänä ajanjaksona hänet valittiin kahdesti myös kirkolliskokousedustajaksi (1898 ja 1903). Valtiopäivillä hän oli lakivaliokunnan jäsen vuoden 1899 ylimääräisiä valtiopäiviä lukuun ottamatta. Hellman valittiin Kuopion, sittemmin Savonlinnan hiippakunnan papiston edustajaksi valtiopäiville Pohjois-Karjalasta. Vuoden 1897 valtiopäivien aikaan hän oli Kesälahden, loppuvuodesta 1898 lähtien taas Juuan seurakunnan kirkkoherra.</p> <p>Hellmanin edustuskausi pappissäädystä ja kirkolliskokouksessa osui aikaan, jolloin Suomessa tapahtui murros kohti kansalaisyhteiskuntaa ja Venäjä yritti liittää suuriruhtinaskuntaa hallinnollisesti ja sotilaallisesti tiukemmin yhteyteensä. Lisäksi puoluepolitiikka muuttui ja voimistui. Vanha jako suomen- ja ruotsinmielisiin sai uusia piirteitä, kun suomalaiset etsivät tapoja suhtautua Venäjän kiristyvään otteeseen ja toisaalta itsetietoisuuteen heränneiden kansankerrosten vaatimuksiin demokratian toteuttamisesta. Suhtautuminen hallitusvallan toimiin ja helmikuun manifestin synnyttämään tilanteeseen jakoi suomalaiset perustuslaillisiin ja myöntövyysmielisiin.</p> <p>Tässä tilanteessa myös pappissääty politisoitui. Suhteessa emämaahan Hellman asettui kannattamaan perustuslaillisen suuntauksen esittämää vaihtoehtoa. Hän vetosi laillisten olojen palauttamisen puolesta ja liittyi aloitteisiin muun muassa helmikuun manifestin ja asevelvollisuuslain kumoamisesta. Hellman oli nuorsuomalaisen puolueen jäsen, mutta puoluepoliittisesti hän oli maltillinen. Hän toimi valtiopäivillä toisinaan jopa sillanrakentajana nuorsuomalaisten ja vanhasuomalaisten kesken.</p> <p>Kansalaisyhteiskunnan esiin murtautuessa Hellman halusi rakentaa kirkkoa kohti laajaa kansankirkkoa olemalla valmis poistamaan ehtoollispakon ja ehdottamalla jopa siviilirekisterin perustamista uskontokuntien ulkopuolelle jättäytyneille. Lisäksi hän halusi turvata kirkon aseman pappissäädyn lakatessa valtiopäivä uudistuksen jälkeen. Perusteluissaan hän seurasi Kuopion ja Savonlinnan bekkiläisten piispojen Gustaf Johanssonin ja O. I. Collianderin kannanottoja.</p> <p>Syrjäseutujen kirkkoherrana Hellman halusi kehittää Pohjois-Karjalan aineellista ja henkistä tilaa muun muassa tukemalla uusien ammattiryhmien, kuten asianajajien ja notaarien palvelujen järjestämistä. Lisäksi hän halusi parantaa syrjäseutujen tilaa muun muassa järjestämällä rahoitusta köyhille tilallisille. Hänellä oli merkittävä rooli Pohjois-Karjalan kulkuyhteyksien kehittäjänä. Hän teki valtiopäivillä utterasti työtä rautatien jatkamisen puolesta Joensuusta pohjoiseen. Hellmanin perusteluissa kuului usein halu edistää Pohjois-Karjalan aineellista ja henkistä kehitystä.</p>			
<p>Avainsanat – Keywords pappissääty, Pohjois-Karjala, perustuslaillinen suunta, nuorsuomalainen puolue</p>			

Sisällys

Tutkimustehtävä	3
I Johdanto	
1. Merimiehen pojasta Pohjois-Karjalan edustajaksi	3
2. Suomen aatteellis-poliittinen tilanne 1890-luvulla	5
II Talon tavoille opetellessa – valtiopäivät 1897	
1. Ensikertalainen Hellman – kansan ja käytännön mies	8
2. Paikalliset asiat Hellmanin mielenkiinnon kohteena	15
3. Kansanmies tasa-arvon tiellä	17
4. Kulkuyhteyksien kehittäminen	21
5. Kirkolliskokouksessa 1898 kirkkopoliittisten kiistojen keskellä	23
III Helmikuun manifesti – ylimääräiset valtiopäivät 1899	
1. Valtiopäivien kokoontuminen ja sen tausta	29
2. Kaksi armollista esitystä	30
3. Hellman luottaa uutteraan työhön	31
IV Paikalliset asiat kiinnostavat Hellmania – vuoden 1900 valtiopäivät	
1. Vaalit muuttuneessa tilanteessa	36
2. Maaseudun ongelmien ratkojana	37
3. Yhteiskunnan uusia haasteita	45
4. Pohjois-Karjalan kulkuyhteydet	51
5. Hellman ja politiikka vuoden 1903 kirkolliskokouksessa	53
V Valtiopäivät 1904–1905 – pyrkimys laillisten olojen palauttamiseksi	
1. Vaalit	61
2. ”Sama ääni kellossa, mutta kaiku on siellä miellyttävämpi”	62
3. Kiista työtavasta	67
4. Vihdoin päätösten tekoon	70
VI Viimeiset säätyläisten valtiopäivät 1905–1906	
1. Suurlakko avaa oven eduskuntaudistukselle	74
2. Pohjois-Karjalan rautatie	77
3. Kirkon asema	81
4. Vaalilaki	84
5. Nuorsuomalainen Hellman	88
VII Tutkimustulokset	90
Lyhenteet	96
Lähteet ja kirjallisuus	96

Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää kirkkoherra Johan Fredrik Hellmanin (1852–1925) toimintaa säätyvaltiopäivillä. Tutkimus alkaa vuoden 1897 säätyvaltiopäivistä, jolloin Hellman toimi ensimmäisen kerran pappissäädyn edustajana, ja päättyy vuoteen 1905–1906 – viimeisiin säätyvaltiopäiviin ennen yksikamarisen eduskunnan syntyä. Tähän ajanjaksoon osui Suomessa demokratisoitumisen murrosvaihe, joka johti nelisäätyisen edustuslaitoksen murenemiseen ja yksikamarisen eduskunnan syntymiseen. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa nousi aiemmin vaiti olleita kansalaisryhmiä vaatimaan oikeuksiaan. Uudet ryhmittymät olivat osaltaan vaikuttamassa puoluepolitiikan muodostumiseen. Näistä tärkeimpiä olivat työväenliike ja naisliike.

Pyrin selvittämään tässä tutkimuksessa, miten Johan Fredrik Hellman suhtautui pappissäädyn edustajana murrosajan haasteisiin säätyvaltiopäivillä. Kysymyksenä on, miten idullaan oleva puoluepolitiikka ilmeni hänen valtiopäivätyöskentelyssään ja kuinka hän toimi suhteessa muihin pappissäädyn edustajiin. Tutkimuksen kohteena ovat myös Hellmanin yhteiskunnalliset ja uskonnolliset perustelut sekä arvot. Selvitän lisäksi, kuinka hän valtiopäivien pappissäädystä esiintyi Pohjois-Karjalan edustajana.

Päälähteenä tutkimuksessani ovat pappissäädyn valtiopäivillä tekemät pöytäkirjat ja valtiopäivien asiakirjat. Niistä löytyy tietoa edustajien ehdotuksista, kannanotoista ja äänestystuloksista. Valtiopäiväedusajaksi Hellman tuli valituksi viidesti Pohjois-Karjalassa asuessaan. Ensimmäisen kerran hänet valittiin Kuopion hiippakunnan papistoon edustajaksi 1897 ja sen jälkeen Savonlinnan hiippakunnan edustajaksi vuosien 1899, 1900, 1904–1905 ja 1905–1906 valtiopäiville.¹ Hellman työskenteli valtiopäivillä lakivaliokunnassa, jossa tehdyt mietinnöt ja ehdotukset auttavat ymmärtämään hänen panostaan valtiopäivillä. Pappissäädyn pöytäkirjoja lukuun ottamatta Hellmanista ei löydy kovin paljoa tietoa. Tähän lienee syynä se, ettei hän valtiopäivätoiminnastaan huolimatta kuitenkaan ollut aivan vallan ytimessä eikä ilmeisesti harrastanut kirjoittelua ja julkaisutoimintaa.

Tarkastelen Hellmanin toimintaa myös samaan ajanjaksoon sisältyvissä kahdessa kirkolliskokouksessa (1898 ja 1903), jolloin lähteenä ovat kirkolliskokousten pöytäkirjat. Hellman toimi myös kahdessa muussa kirkolliskokouksessa (1908 ja 1913). Lisäksi muutamia mainintoja Johan Fredrik Hellmanista löytyy Kesälahden ja Juuan

¹ Österbladh 1934, 634–635.

paikallishistorioista. Tutkimuksen kannalta ne ovat melko merkityksettömiä, mutta kertovat hauskalla tavalla pohjoiskarjalaisen maalaiskirkkoherran elämästä.

Säätyvaltiopäivistä ja pappissäädystä löytyy paljon kirjallisuutta. Tutkimukseni kannalta tärkeä teos on Kaarlo Österbladhin jo vuonna 1934 ilmestynyt *Pappissääty Suomen valtiopäivillä 1809–1906 II*, joka kertoo vaihe vaiheelta säätyvaltiopäivien kulun pappissäädyn osalta ja antaa tietoa myös J. F. Hellmanin osallistumisesta viisille viimeisille valtiopäiville. Eino Murtorinne on tutkinut lähes samalla aikarajauksella oman tutkimukseni kanssa pappissäädyn toimintaa väitöskirjassaan *Papisto ja esi-valta routavuosina 1899–1906* (1964). Tuoreempaa tutkimusta edustaa Hannu Mustakallion väitöskirja *Säätypapista kansalaiseksi* (1983), joka käsittelee papiston roolia suomalaisen yhteiskunnan demokratisoitumisprosessissa.

I Johdanto

1. Merimiehen pojasta Pohjois-Karjalan edustajaksi

Johan Fredrik Hellman syntyi merimiehen poikana 7.12.1852 Uudessakaupungissa ja kuoli 4.2.1925 Naantalissa. Pappisvihkimyksen hän sai 21-vuotiaana Turussa vuonna 1874. Pappisuransa Hellman aloitti Länsi-Suomessa ja toimi nelisen vuotta ylimääräisenä pappina Kauhajoella, Brändössä ja Ulvilassa. Ensimmäisen kappalaisenvirkansa hän sai Pöytyältä ja siirtyi sieltä Uuteenkaarlepyyhyn. Paikkakunnista Brändö ja Uusikaarlepyy olivat ruotsinkielisiä.

Pohjois-Karjalaan Kesälahden kirkkoherraksi Hellman tuli toukokuussa 1890, josta Juuan kirkkoherraksi hän siirtyi 1898. Hellman asui Pohjois-Karjalassa aina vuoteen 1909 asti, jolloin hän palasi länsirannikolle Naantalin kirkkoherraksi.²

Siirtyminen länsirannikolta Pohjois-Karjalan saloille saattoi olla melkoinen hyppäys, varsinkin kun Pohjois-Karjala kuvataan yleensä vielä 1800-luvulla varsin köyhäksi takamaaksi, jossa kaskiviljelys toi suurimman osan talonpojan leivästä. Köyhälle takamaalle olivat ominaista pienet luokkaerot ja suuri irtaimen väestön osuus.³ Lisäksi Kuopion hiippakunta oli 1800-luvun loppupuolella vahvan fennomaaninen. Tuomiokapituli oli jo 1880-luvulle tultaessa siirtynyt käyttämään yleisesti Suomea virkakielenään kokouksissa ja pöytäkirjoissa ja ensimmäinen suomenkielinen pappisvih-

² Österbladh 1934, 634–635.

³ Laasonen 1971, 9, 70–72.

kimyskin oli toimitettu jo vuonna 1851. Fennomania oli maaseudun ja sisämaan aate, jota myös pohjoisen hiippakunnan johto tuki.⁴

Pohjois-Karjala ”köyhänä takamaana” oli todellisuudessa Joensuun kaupungin perustamisen (1848) sekä saha- ja rautateollisuuden nousun myötä hitaasti siirtymässä historiaan. Saimaan kanavan avaaminen ja rautatien rakentaminen Viipurin ja Sortavalan kautta Joensuuhun 1894 toi Pohjois-Karjalalle uusia kauppayhteyksiä ja myös henkistä liikkuvuutta.⁵ Hellmanin toimiessa Kesälahdella kehitystä kohti parempaa elintasoja tapahtui, mutta tilattoman väen määrä pysyi edelleen hyvin korkeana. Siihen kuuluivat loiset, jotka olivat toisten nurkissa ja rakennuksissa ruoka- ja majoituspalkalla elävää väkeä, sekä mäkitupalaiset, jotka olivat saaneet asuttavakseen oman mökin. Vielä vuonna 1901 näiden ryhmien osuus oli 20–30 prosenttia Pohjois-Karjalan väestöstä.⁶

2. Suomen aatteellis-poliittinen tilanne 1890-luvulla

Vielä 1800-luvun loppupuolella poliittiset rajat oli vedetty ruotsin- ja suomenkielisen väestön mukaan. Tosin suomenmielistä suuntausta jakoi 1800-luvun lopulla ero naturalistisen ja kristillisen maailmankatsomuksen sekä demokraattisen ja konservatiivisen yhteiskunnallisen arvofilosofian välillä. Vanhasuomalaiset näkivät ruotsinkieliset valtaa pitäväksi yläluokaksi. Ruotsin kielen syrjäyttämistä nuorsuomalaiset eivät vaatineet yhtä jyrkästi kuin vanhasuomalaiset, vaan painottivat ennemminkin kielten tasa-arvoa.⁷ Ruotsinkielisellä porvarillisella väestöryhmällä oli suuri valta säätyvaltiopäivillä, yliopistomaailmassa sekä pääomien haltijoina. Ruotsinkielinen ryhmittymä oli aatteellisesti hyvin liberaali, mutta olosuhteet tekivät siitä yhteiskunnallisesti konservatiivisen ryhmittymän. Saavutetuista eduista se ei halunnut luopua.⁸

Suurin osa papistosta oli puolueuudostuksessa asettunut yhdessä talonpoikaissäädyn kanssa kannattamaan suomenmielistä suuntausta.⁹ Toisaalta kenraalikuvernöörinä 1881–1887 toiminut F. L. Heiden oli pitänyt nimenomaan ruotsinkielisiä

⁴ Mustakallio 2009, 153–158.

⁵ Laasonen 1971, 70; Juvonen 2006, 106–107; Myllykylä 1991, 127. Kanava pysyi Itä-Suomen tärkeimpänä liikenneyhteytenä. Esimerkiksi Savonlinna sai rautatien vasta 1908.

⁶ Laasonen 1971, 70–71.

⁷ Rommi & Pohls 1989, 114–115; Jussila 1989, 123–125, 148, 150.

⁸ Suvanto 1994, 168; Vares 2000, 15.

⁹ Mustakallio 1983, 22–24.

liberaaleja separatisteina ja hallitusvalta saattoi tukea suomenkielisiä jopa ”ruotsalaisuuden karkottamiseksi Suomesta”.¹⁰

Venäjän suhtautumisessa Suomeen tapahtui muutoksia. Kun keisari Aleksanteri III kuoli lokakuussa 1894, valtaan nousi Nikolai II. Suomen taloudellinen tila oli hyvä onnistuneiden satojen ansiosta ja muun muassa kasvavan kaupankäynnin tullitulot toivat maalle vaurautta.¹¹ Epäluulo Suomen asemaa kohtaa oli kuitenkin Venäjällä hienoisessa kasvussa. Aleksanteri III:n hallituskautena alkanut entistä jyrkempi suhtautuminen valtakunnan reuna-alueita kohtaan levisi Venäjän nationalistisissa piireissä. Eriyisesti Pietarin seudun ylimystöä ja virkamieskuntaa ärsyttivät läheisen Suomen omat tulli-, raha- ja postilaitokset.¹² Suomi oli saanut olla rauhassa venäläistämispoliitikalta muita valtakunnan osia pidempään. Vaikka Aleksanteri III ei hallitsijakaudellaan pitänyt Suomea erityisasemasta, oli hänen asennoitumisensa suuriruhtinaskuntaan kuitenkin reaali poliittinen: oli vältettävä tahallisia vaikeuksia siellä, missä niitä ei ilmennyt.¹³

Hallitsijanvaihdos vaikutti myös kirkkopoliittiseen tilanteeseen. Samaan aikaan kun suomalaiset liberaalit vaativat uskonnonvapauden aikaan saamista, Venäjän nationalistiset piirit katsoivat karvaasti luterilaisen kirkon asemaa Baltiassa ja Suomessa. Venäjän valtakunnassa varauduttiin lisäksi vallankumouksellista liikehdintää vastaan, joka oli alkanut työväestön lakkoiluna teollisuuskaupungeissa. Varautuminen valtakunnan rauhan säilyttämiseen oli osaltaan nostamassa epäluuloa myös Suomen erityisasemaa kohtaan.¹⁴ Aleksanteri III:n kuoltua kirkkopoliittinen tilanne hieman helpottui. Uusi keisari Nikolai II kutsui säädyt koolle ensimmäisen kerran vuonna 1897.¹⁵

Kiristynyt venäjän-poliittinen tilanne kuitenkin lähensi uusien elämäntavojen, kuten luonnontieteiden varaan rakentuvaa, naturalistis-materialistisen maailmankuvan löytänyttä sivistyneistöä ja luterilaista kirkkoa. Puhdasoppisen kirkollisuuden ja luonnontieteiden kannattajien välille oli revennyt syvä kuilu jo 1880-luvulla. Aiemmin kirkkoa arvostellut vapaamielinen lehdistö oli kuitenkin nyt valmis antamaan tunnustusta luterilaisen kirkon johdon pyrkimyksille Suomen asian edistämiseksi. Myös realismia vastaan oli syntynyt eräänlainen vastaliike, joka etsi syvyyttä ja sielukkuutta. Kun etsittiin kansallisia tukiverkkoja, luterilainen kirkko sai osakseen luottamusta niil-

¹⁰ Polvinen 1984, 54–55; Jussila 2004, 483.

¹¹ Österbladh 1934, 233–234, 236–237; Klinge 1997, 309–316.

¹² Juva 1960, 276; Klinge, 1997, 347–349; Jussila 2004, 447, 461–462.

¹³ Polvinen 1984, 36.

¹⁴ Polvinen 1984, 41–43.

¹⁵ Murtorinne 1964, 42–48.

täkin tahoilta, jotka sitä olivat aiemmin arvostelleet. Kirkko koettiin muuriksi ulkopäin tulevaa uhkaa vastaan ja vapaamieliset piirit pidättäytyivät kritiikistään kirkkoa kohtaan.¹⁶

Hellmanin ura valtakunnanpolitiikassa sattui keskelle mullistuksia, jotka muuttivat Suomen oloja ja asemaa ratkaisevasti. Uudet kansalaisryhmät ja aatteet nostivat päätään. Muun muassa työväenliike, raittiusliike ja naisliike heräsivät hämmentämään sääty-yhteiskuntaa. Säädyt joutuivat ottamaan aivan uudella tavalla kantaa nousevaan rahvaan luokkaan, jonka äänitorveksi talonpoikaissääty oli katsonut itsensä. Työläiset halusivat mukaan päättämään yhteiskunnan asioista ja naiset halusivat laajentaa toimintapiiriään uusiin ammatteihin ja koulutukseen. Teollistuminen, kaupunkien kasvu ja maaseudun tilattoman väestön kasvu kärjistikivät ulospäin näkyviä ongelmia.¹⁷ Suomessa oli tapahtumassa laaja murros kohti kansalaisyhteiskuntaa.

¹⁶ Österbladh 1934, 234; Juva 1956, 202–208; 1960, 276–285; Murtorinne 1992, 393–395; Seppo 1992, 11–13.

¹⁷ Nygård 2001, 23.

II Talon tavoille opetellessa – valtiopäivät 1897

1. Ensikertalainen Hellman – kansan ja käytännön mies

Johan Fredrik Hellman valittiin ensimmäisen kerran edustajaksi pappissäätöyn Kuopion hiippakunnasta, jossa hän oli tuolloin Kesälahden kirkkoherrana. Tuomiokapituli oli määrännyt vaalit pidettäväksi 4. marraskuuta 1896. Säädöt kutsuttiin koolle käskykirjeellä tammikuun 20. päiväksi 1897. Kuopion hiippakunnan kahdeksasta valitusta pappisedustajasta Hellman sai 63 ääntä, mikä oli kolmanneksi vähiten. Eniten ääniä keräsi – 84 ääntä – jo vuoden 1882 valtiopäivistä lähtien mukana ollut Leppävirran kirkkoherra Henrik Edvard Schroderus. Vähiten ääniä valituista sai myös ensi kertaa valituksi tullut Paavolan kirkkoherra Wilhelm Malmberg, jonka saalis oli 38 ääntä.¹⁸

Valtiopäivillä käsiteltävien asioiden määrä oli suuri. Edellisillä valtiopäivillä oli pappissäädyn edustajista ollut jopa pulaa sen verran, että pappissäädyllä oli vaikeuksia täyttää valiokuntapaikkoja. Vuoden 1897 valtiopäivillä pappissäädyn jäsenten määrää oli lisätty kahdeksalla hengellä.¹⁹ Kaarlo Österbladh mainitsee pappissäädyn historiassaan seitsemästä ensikertalaisesta kaksi sujuviksi puhujiksi – näistä toinen oli J. F. Hellman.²⁰

Hellman piti ensimmäisen puheensa säätyvaltiopäivillä helmikuun alussa, jolloin hän otti rohkeasti kantaa lasten siveellisen kasvatuksen puolesta. Hänen aktiivinen osallistuminen ei kuitenkaan aina mennyt aivan oppikirjan mukaan. Toisinaan muut säätyedustajat näpäyttivätkin innokasta Hellmania siitä, että hän ei aina muistanut seurata keskusteluista annettuja ohjeita tai ollut perehtynyt voimassa oleviin asetuksiin. Hellman totesi vain tehneensä niin kuin ensikertalaista oli opetettu, eikä hän tuntunut paljoakaan välittävän kokeneempien arvostelusta.²¹ Kiireellisestä työtahdista huolimatta Hellmanin oppiaika säätyvaltiopäivillä osui verrattain rauhalliseen ja vakaaseen aikaan.

Hellman tunsu Pohjois-Karjalan ongelmat valtiopäivätyöskentelyn aloitessaan, vaikka oli asunut idässä vasta seitsemän vuotta. ”Takamailla” jo jonkin aikaa asuneena hän oli tunnistanut Pohjois-Karjalan ongelmat – köyhyyden ja tilattoman väen määrän. Valtiopäivillä puhuttiin köyhyyden tuomista ongelmista ja helmikuun alussa 1897 pappissäätö käsitteli istunnossaan esitystä, joka koski kunnallisen vaivahoidon

¹⁸ Österbladh 1934, 246.

¹⁹ Österbladh 1934, 231, 313.

²⁰ Österbladh 1934, 148.

²¹ Pps. ptk. 1897 I, 102–103; Pps. ptk. 1897 II, 1427–1430.

järjestämistä.²² Erityisesti köyhien lasten asema huolestutti päättäjiä. Säädyt keskustelivat siitä, kuinka erityisen vaikeissa oloissa eläviä lapsia saataisiin otettua yhteiskunnan avun piiriin pakkokeinoin eli huostaan ottamalla. Ongelmaksi ei katsottu ainoastaan lasten aineellisen hyvinvoinnin puuttumista. Myös irtolaisuus ja köyhyys olivat ongelma.

Huostaanotoissa oli vielä 1800-luvun lopullakin osittain käytössä huuto-kauppakäytäntö: lapsi annettiin hoidettavaksi sille, joka suostui ottamaan hänet pienimmällä summalla huollettavakseen. ”Huutolaisuus” katsottiin eettiseksi ja ihmisarvoa loukkaavaksi tavaksi. Huutokaupoista oli jo luovuttu suurella osalla maata, mutta ruodulla kiertäminen oli edelleen yleistä. Vaivaishoitoa tarvitsevaa henkilöä ylläpidettiin vuosittain aina yhdessä talossa tietyn ajan talon varallisuuden mukaan. Näin ruotulaiselle kertyi vuosittain useita isäntäperheitä. Vanhat keinot haluttiin korvata kunnallisilla vaivaistaloilla.²³

Koko vaivaishoito haluttiin uudistaa niin, että huonoissa oloissa elävät lapset saataisiin sijoitettua kunnallisiin vaivaistaloihin. Pappissäädyssä huostaanotto-keskustelu pappissäädyssä sai kuitenkin aivan erityisiä piirteitä. Muutaman muun pappissäädyn edustajan ohella kirkkoherra Hellman halusi yhteiskunnalle mahdollisuuden huostaanottoon jo pelkästään siveellisen ja uskonnollisen kasvatuksen keinoksi. Hänen mielestään uskonnollisen kasvatuksen laiminlyönti olisi jo riittävä syy lapsen huostaanottoon, ei ainoastaan aineellisen hyvinvoinnin puutteet. Pelkkä vaivaishoitolaki ei Hellmaninkaan mukaan riittänyt, vaan lainsäädännöllä pitäisi valvoa myös lasten henkistä ja siveellistä kasvua. Aineellinen hyvinvointi pitäisi laajentaa myös henkiselle puolelle. Lain voimalla lapset oli voitava ottaa huostaan, jos oli havaittavissa, että vanhemmat laiminlöivät lastensa uskonnollisen kasvatuksen. Ilmeisesti juuri Pohjois-Karjalan tilanne antoi Kesälahden kirkkoherralle pontimen huostaanottolain kiristämiseen, vaikkakin Kesälahti oli luopunut huutolaisjärjestelmästä jo vuonna 1886.²⁴ Takamailla, tilattoman väestön keskuudessa, kristillisestä kasvatuksesta oli toisinaan livetty.

Hellman saikin innokkuudestaan pikku näpättyksen, kun toinen valtiopäivien ensikertalainen, Rauman kirkkoherra Wilhelm Kaitila huomautti kirkkolain jo edellyttävän ”kristillistä kasvatusta” ja Kaitila epäili myös, ettei kunnilla ollut resursseja

²² Pps. ptk. 1897 I, 75; Vp. A 1897, ae. 6. lisäys vaivaishoitoasetukseen.

²³ Piirainen 1958, 260–263, 278–280, 319–324, 329–334..

²⁴ Piirainen 1958, 280.

tehdä huostaanottoja.²⁵ Hellmanin korostama huostaanoton mahdollisuus myös henkisen kasvatuksen yhteydessä ei ollut poikkeuksellinen. Kansallinen herääminen korosti siveellistä kasvatusta ja jopa laki vaati uskonnollista kasvatusta. Lapsista tuli kasvattaa kristillismielisiä ja elämäntavoiltaan kunnollisia työihmisiä.²⁶ Toisaalta myös vapaamielisen ajattelun nousu lisäsi paineita.²⁷

Vaikka Hellman ei lasten siveellisen kasvatuksen osalta tunnustanut kuntien rahahuolia, hän varsin usein perusteli kantaansa kuntien rasituksilla ja köyhän väen tukalalla elämällä. Näistä ehkä tärkeimpänä oli hallituksen esitys ”ylempien kansakoulujen edistämisestä Suomen maakunnissa”. Kansakouluasetus oli annettu jo vuonna 1866, mutta kansakoulujen perustaminen ei ollut edennyt niin kuin oli odotettu – oppivelvollisuuskin saatiin vasta itsenäisyyden aikana vuonna 1921. Vuonna 1886 kansakoulua kävi vasta vajaat kahdeksan prosenttia kouluikäisistä, eikä kaikissa kunnissa edes vielä ollut koulua.²⁸ Pohjois-Karjalassa kansakoulua käyvien lasten määrä oli koko maan keskiarvoon verrattuna hieman pienempi, sillä vuonna 1890 siellä kävi kansakoulua seitsemän prosenttia kouluikäisistä.²⁹ Suuri osa kansasta oli vielä mekaanisen kirkon järjestämän katekismusluvun taitajia. Fennomaanit olivat alun perin kouluasetuksen syntyessä suosittaneet pääasiassa ”alempia kansakouluja”, jotka olivat edullisia järjestää ja kestoltaan enintään kaksi vuotta. Ne mahdollistivat minimisivistyksen tarjoamisen koulua karttavalle köyhälle väelle. Vuosisadan lopulla kansan syvien rivien sivistäminen oli tullut tärkeäksi vanhasuomalaisille. Käsiteltävä esitys koski piirijakoa, joka olisi velvoittanut rakentamaan kouluja niin, että koulumatka pysyisi viidessä kilometrissä. Esityksen takana oli suomalaisen puolueen mies, Jyväskylän seminaarin johtaja Y. K. Yrjö-Koskinen.³⁰

Hellman, vaikka oli aiemmin puhunut lasten siveellisestä ja henkisestä kasvatuksesta, ei lämmennyt kansakoulukysymykselle juuri sen sisältämän ”koulupakon” vuoksi. Hellman valitti, että opetus muuttuisi kansalle vastenmieliseksi, jos siitä tehtäisiin pakollista; ja toisekseen se rasittaisi kuntia kovin paljon. Hänen huolensa Pohjois-Karjalan kansan kyvystä rakentaa kouluja oli ilmeisen syvä, sillä hän ehdotti, että jos laki säädettäisiin, kouluja ei tarvitsisi rakentaa kuin yksi viidessä vuodessa.³¹

²⁵ Pps. ptk. 1897 I, 102–103; Österbladh 1934, 302.

²⁶ Piirainen 1958, 294.

²⁷ Murtorinne 1967, 2–3; Suvanto 1994, 171–174.

²⁸ Murtorinne 1992, 357; Pentti Laasonen mukaan 9 %, Laasonen 1971, 113.

²⁹ Laasonen 1971, 117.

³⁰ Vp. A 1897, ae 1; Syväoja 2004, 38–40.

³¹ Pps. ptk. 1897 II, 1427–1429, 1453.

Kesälahdella oli köyhyydestä huolimatta ollut jopa yritys koulun perustamiseksi, joten ainakin osittain paikallinen ilmapiiri oli koulutukselle myönteinen. Hellmanin kotipitäjässä oli vuonna 1897 jo yksi ylempi kansakoulu, joka oli saatu perustettua osittain paikallisen senaattorin ja vapaaherran ansiosta vuonna 1885. Kesälahden kuntakokous oli hyväksynyt jo vuonna 1890 toisenkin koulun rakentamisen ja pitäjän jakamisen kahteen koulupiiriin, mutta hanke oli kaatunut varojen puutteeseen.³²

Pelko kuntien taloudellisten rasitusten kasvusta sai Hellmaninkin vastustamaan uutta lakia. Hän valitti, että maksut, pakko ja Pohjois-Karjalan harva asutus esitivät koulupiirejä toimimasta siten kuin ehdotukseen oli kirjattu. Kun puhemies kysyi Hellmanilta erityiskeskustelussa, halusiko hän lakiehdotuksen hylättäväksi, Tämä vastasi: ”En minä sitä tarkoittanut”. Hellman halusi sellaista lakia, että harvaan asuttu ja köyhä Pohjois-Karjala pystyisi järjestämään kouluja. Kuitenkaan hänellä ei ollut esittää parempaakaan ehdotusta. Hellmanin kielteistä asennetta kuvastivat hänen eräässä toisessa tilanteessa lausumansa sanat: ”Karjalan kansan nostaa alhaisesta tilasta vain raha – sivistys ei nosta, jos elämä on muuten kurjaa.”³³ Hellman ei pitänyt kansan sivistystä itsearvoisena.³⁴

Ilmeisesti Hellman tunsi asuinympäristönsä väen, jonka kurja elämä olisi saattanut olla koulunkäynnin esteenä. Koulunkäynti ja ennen kaikkea koulun rakentaminen tilanteessa, jossa elämän epävarmuus vaivasi, olisi ollut turhaa. Kirkkoherra ilmoitti kuitenkin keskustelussa, ettei hän halunnut moittia kunnallisvaliokunnan mietintöä, mutta toivoi pykälää muokattavan ”vähemmän kansaa ärsyttäväksi”. Kuitenkaan Hellman ei allekirjoittanut asiasta jätettyä vastalausestakaan, mitä Piippolan kirkkoherra Niilo Karlsberg ihmetteli ääneen. Tosin vastalausekin edellytti piiriä olevan kunnossa kolmessa vuodessa.³⁵

Hellmanin asennoituminen kansakouluihin ja kansan sivistämiseen oli kaksijakoinen. Hän ei allekirjoittanut vastalauseita, mutta teki kyllä suuren määrän

³² Pöllänen & Tahvanainen 1985, 11–15.

³³ Pps. ptk. 1897 I, 1477.

³⁴ Vrt. Syväoja 2004, 40; Samantapaiseen ratkaisuun Hellman päätyi, kun hän puolusti Leivonmäen kirkkoherran Arthur Blombergin tekemää aloitetta köyhyydestä johtuvien tautien hoitolaitosten perustamiseksi. Hellman suosi erityisesti sitä, että valiokunta oli mietinnössään tullut siihen tulokseen, että valistuksen avulla saataisiin ravitsemukseen liittyvät ongelmat poistettua. Hän yritti saada keskustelussa kannatusta ehdotukselle selvityksen tekemisestä ongelman laajuudesta. Äänestyksessä valiokunnan kielteinen kanta voitti. Pps. ptk. I 1897, 564–567; Vp. A 1897, yavm 8. Myös kontiolahden kirkkoherran Henrik Piipposen tekemä aloite kaatumatautia sairastavien hoitolaitosten perustamisesta raukesi. Österbladh 1934, 301.

³⁵ Vp. A 1897, ae 1, kvm 4. ylempien kansakoulujen edistämisestä; Pps. ptk. 1897 II, 1429–1430, 1453; Österbladh 1934, 284.

muistutuksia lakiehdotusta vastaan. Hän ei halunnut jarruttaa kansan sivistystason nousua, vaan syyt kriittisiin huomautuksiinsa olivat käytännölliset. Ensimmäisenä syynä olivat tietysti kansakoulujen kustannukset. Hellmanin mielestä jako viiden kilometrin alueisiin ei toimisi harvaan asutussa Pohjois-Karjalassa varsinkaan, kun koulun rakentamiseksi joka piirissä piti olla vähintään 30 oppilasta. Kokenut Karlsberg totesi Hellmanin pohdintaan, että piirijakoa tehtäessä olisi vain käytettävä omaa harkintakykyä. Hellmanin toisena huolenaiheena oli se, miten vanhemmat saataisiin velvoitettua ja sitoutettua lähettämään lapsensa kouluun. Hellmanin huoli oli aiheellinen, sillä vaikka voimaan tullut laki antoi harvaan asutuille seuduille helpotusta koulujen rakentamiseen, se ei velvoittanut lapsia käymään koulua. Oppivelvollisuutta Hellman ei perusteluissaan halunnut vaan oli ihanteellisen kansanvalistustyön kannattaja – oppivelvollisuutta kannattivat kansakouluväki ja nuoret kulttuuripoliitikot.³⁶ Mielipiteitään Hellman asettui lähelle talonpoikaissäätystä, joka puolusti kirkollista alkuopetusta ja pelkäsi koulujen kustannuksia.³⁷

Kansakoulu oli jo syntyhetkistään asti saanut kantaa harteillaan painolastia siitä, kenen kontrollissa se oli, eikä se ollut vapaa syntyvien puolueiden vaikutuksesta.³⁸ Säätyläiset pelkäsivät rahvaan ylpistymistä, rahvas maallistumista, talonpojat työn vieroksuntaa ja kunnalle koituvia kustannuksia. Hellmanin kielteisiä huomautuksia voisi selittää myös se, että kansakoulua oli syntyvaiheistaan lähtien lähdetty ohjaamaan kohti naturalismia ja materialismia. Papiston keskuudessa oli jo kymmenen vuotta aiemmin esitetty pelkoja siitä, että kansakoulunopettajissa oli havaittavissa epäkristillistä henkeä,³⁹ eikä Hellman suhtautunut myönteisesti säätyläistaustaisiin naisopettajiinkaan.⁴⁰

Arvojen ja aatteiden välistä taistoa käytiin maalaispitäjiä myöten. Materialismin peikkoa vastaan Hellman taisteli oman pitäjänsäkin piirissä, kun kuntalaiset olivat hankkineet Kesälahden kirjastoon arpajaistuotoilla uusia kirjoja. Kuntaan valittiin tarkastuslautakunta käymään läpi 80:tä hankittua uutta kirjaa. Kirkkoherra toimi itseoikeutetusti lautakunnan puheenjohtajana, koska lainaamo toimi kirkon tiloissa. Pääosa kirjoista hyväksyttiin kristillisinä ja hyödyllisinä kirjaston kokoelmaan, mutta hylkäystuomion ”syntiä ja lankeemusta tarjoavina” saivat muun muassa Minna Canthin ”Sala-kari” ja ”Papin perhe”, Juhani Ahon ”Papin rouva” ja ”Helsinkiin”, sekä Arvid Järnfeld-

³⁶ Halila 1949 b, 16–17.

³⁷ Tuomaala 2011, 98–99.

³⁸ Halila 1949 b, 15.

³⁹ Halila 1949 a, 120–121; Tamminen 1967, 11; Syväoja 2004, 37–38.

⁴⁰ Katso myös Hellmanin suhtautumisesta naisten työelämään. Vp. A 1897, yavm 12, naisten työelämästä.

tin ”Isänmaa”. Ilmeisesti juuri seurakunnan paimen oli kielteisten lausuntojen takana. Tietävästi Kesälahden ”kunnanisien” suhtautuminen vapaamielisiin nykykirjailijoihin sai aikaan kiivasta kirjoittelua aina Suometarta myöten.⁴¹ Hellman seurasi hiippakuntansa piispan Gustaf Johanssonin esimerkkiä, joka oli jo aiemmin pohtinut ”epäkristillisen” kirjallisuuden leviämisen estämistä perustaessaan Suomalaisen Teologisen Kirjallisuuden Seuran.⁴²

Toisaalta Hellmanin kielteistä asennetta kansan sivistystason nostamisessa käytettäviin keinoihin kuvastaa se, ettei hän kannattanut yleisen anomusvaliokunnan mietintöä, jossa kansakoulua esitettiin oppikoulun pohjaksi. Mietintöä perusteltiin muun muassa sillä, että opintie avautuisi yhä useammalle ja säätyerot vähenisivät.⁴³ Hellman yhtyi keskustelussa Lammin kirkkoherran Jaakko Päivärinnan mielipiteeseen, että koulut olivat liian erilaisia luonteeltaan, mikä omalta osaltaan hidasti rahvaan edistymistä koulutuksessa ja säilytti vanhoja säätyrajoja.⁴⁴ Kansakoulun muuttaminen oppikoulun pohjakouluksi aiheutti pelkoa kansakoulun radikaalista muokkaamisesta ja kustannuksista. Joka tapauksessa piirijakoasetus annettiin seuraavana vuonna (1898) ja siitä alkoi kehitys ”jokaisen lapsen kouluksi”.⁴⁵

Hellmania huolestutti Pohjois-Karjalan köyhyys ja kansalle kertyvät rasitukset. Erityisesti Kesälahden kirkkoherra piti huolta köyhien oikeudesta, kun lakivaliokunta ehdotti että sen, joka kutsui käräjille todistajan, olisi maksettava todistajalle aiheutuvat kulut. Valiokunnan mietintö ehdotti, että silloin kun todistajan matka olisi yli 50 kilometriä, pitäisi häntä tarvitsevan maksaa tämän kyyti paikalle etukäteen. Kyydin hinnaksi kaavailtiin yhden hevosen kyytirahaa. Hellman ei voinut hyväksyä ehdotusta sen vuoksi, että köyhä olisi voinut jäädä ilman todistajaa ja olisi siksi varakkaampaa huonommassa asemassa. Hellman ehdottikin, että maksun voisi suorittaa vaikka kymmenen vuoden kuluessa, jolloin köyhä mieluusti suorittaisi sen pienemmissä erissä saadakseen oikeutta.⁴⁶

Hellmanin asenne itäisen Suomen asukkaisiin kävi hyvin selvästi ilmi panttilainaamoja koskevien keskustelun yhteydessä. Laki- ja talousvaliokunnan mietintö ”oikeudesta harjoittaa panttilainausliikettä” sai Hellmanin mietteliääksi. Panttilainaa-moa ehdotettiin nimenomaan varattomamman väestön avuksi. Lainaamosta saisi pieniä

⁴¹ Sutinen 1980, 22–28.

⁴² Mustakallio 2009, 199–200.

⁴³ Syväoja 2004, 44.

⁴⁴ Vp. A yavm 24; Pps. ptk. 1897 III, 1859.

⁴⁵ Halila 1949 b, 13; Tamminen 1967, 13.

⁴⁶ Pps. ptk. 1897 II, 1250–1254; Vp. A 1897, ae 2, lvm 5.

ja lyhytaikaisia luottoja helpommin kuin pankista. Varsinkin ne, joilla ei olisi mahdollisuuksia saada pankista lainaa, voisivat turvautua lainaamoihin. Hellmanille ajatus oli pöyristyttävä. Ensiksi hän valitti, että voiton tekeminen köyhien kustannuksella olisi kristilliseltä kannalta vastenmielistä. Toiseksi Hellman valitti ”Karjalan kansan hukuttavan”, jos panttilainaamot ilmestyisivät maaseudulle. Hellman ei pitänyt seurakuntalaisiaan kovinkaan valmiina käyttämään vastuullisesti lainaamoja. Lääninrovasti Alexander Wallen ajatusta siitä, että lainaamot olisivat erityisesti köyhien avuksi, vastusti yhdessä Hellmanin kanssa Kontiolahden kirkkoherra Henrik Piipponen. Hellman yhtyi Savonlinnan tuomiorovastin Juuso Hedbergin vastalauseeseen panttilainaamojen kieltämiseksi. Ne opettivat vain rahvasta ”tuhlaavaisuuteen ja kevytkenkäisyyteen”. Hyväntekeväisyyttä ne eivät olleet vaan ainoastaan sen ”irvikuva”.⁴⁷

Lopulta Pohjois-Karjalan papit joutuivat taipumaan panttilainaamokiistassa. Työväenyhdistys oli jo perustanut panttilainaamon Viipuriin ja siellä sen pyrkimyksenä oli toimia köyhän kansan hyväksi. Hellman otti vielä kantaa kansan hyvinvoinnin turvaamiseksi. Aiemmin hän oli vastustanut korkeita korkoja, jotka koituivat köyhien raskuudeksi, mutta nyt hän toivoi, että hyväntekeväisyysmielessä toimivat lainaamot eivät perisi liian pientä korkoa, ettei lainaaminen olisi rahvaalle liian houkuttelevaa. Hellman ei selvästikään luottanut rahvaan kykyyn hoitaa raha-asioitaan viisaasti, vaan pyrki saamaan aikaan kunnallisia lainaamoja, joiden tuotto menisi köyhien hyväksi. Hän vastusti jyrkästi yksityisiä lainaamoja.⁴⁸

Hellman puhui suoraan kansaa koskevissa asioissa vahvasti sen elämäntilanteen huomioon ottaen. Kannanotot koskivat erityisesti rahvaan taloudellista raskuutta. Hellmanin sympatiat olivat selvästi köyhän Pohjois-Karjalan kansan puolella. Toinen merkille pantava seikka on se, että Hellman otti kantaa varsin usein käytännöllisiin kysymyksiin: siihen, miten asiat vaikuttivat jokapäiväisessä elämässä. Vaikka Hellmanin sympatiat olivat yleisesti rahvaan puolella, on kuitenkin huomattava, ettei hän ottanut vuoden 1897 valtiopäivillä ollenkaan kantaa tilattoman väestön tai torpparien oloihin, vaikka niistäkin käytiin keskustelua säädyissä. Pappissäädyssäkin tehtiin useita aloitteita maalaisolojen tilan selvittämiseksi ja jopa esitysehdotus pikkutilojen hankkimiseksi irtolaisväestölle.⁴⁹ Pohjois-Karjalassa tilattoman väestön osuus oli huomattavan suuri,

⁴⁷ Pps. ptk. 1897 I, 477–506; Vp. A 1897, ltvm 2.

⁴⁸ Pps. ptk. 1895 I, 505–506.

⁴⁹ Pps. ptk. 1897 I, 74, 97–99, III 1842–1849, 1969; Vp. A 1897, ltvm 14. Helsingin normaalilyseon rehtorin Alfred Kihlmanin ehdotus maalaisolojen selvittämiseksi: Vp. A 1897, ltvm 13. Blombergin ehdotus tilojen perustamiseksi: Österbladh 1934, 303–304.

eikä se ollut myöskään kartanotalouden keskeisintä aluetta. Toisaalta erot elintasossa eivät Pohjois-Karjalassa olleet suuret. Hellman ei luultavasti halunnut hermostuttaa paikallisen kunnallishallinnon tukiverkkoaan eli talollisia, kuten ei halunnut tehdä sitä kansakoulukysymyksessäkään.

2. Paikalliset asiat Hellmanin mielenkiinnon kohteena

Johan Fredrik Hellmanin mielenkiinto kohdistui yleensä hyvin käytännöllisiin kysymyksiin, eikä hän ollut kovin innostunut käsittelemään suuria linjoja ensimmäisellä valtiopäiväkaudellaan. Asioihin, jotka eivät koskeneet suoraan rahvasta, hän otti myös kantaa, mutta silloinkin selvästi käytännöllisiin kohtiin. Näistä eniten Hellmanin mielenkiintoa sai osakseen metsästysoikeuden vuokra-aikoja koskeva keskustelu. Valtiovaliokunta oli ehdottanut, että virkatalojen maiden metsästysoikeuksien vuokra-aika säädetäisiin vähintään viideksi, mutta enintään 25 vuodeksi. Ehdotus puhututti myös Kontiolahden kirkkoherraa Piipposta. Hellman vaati jo asian ensimmäisessä keskustelussa helmikuussa, että vuokra-ajan tulisi loppua aina viranhaltijan vaihtuessa ja että uusi viranhaltija saisi itse pohtia tarvetta vuokrata metsästysoikeuttaan.⁵⁰ Vaikka Hellman oli ensimmäisessä keskustelussa esittänyt muutaman muun kanssa vuokrasuhteen päättymistä viranhaltijan vaihtuessa, toukokuussa käsitteilyyn tullut valtiovaliokunnan mietintö edelleen ehdotti vuokra-ajan alarajaksi viittä vuotta ja ylärajaksi 25:tä vuotta. Kuopion hiippakunnan edustajat esittivät vastalauseen. Mukana olivat Kuopion hiippakunnan asessori Henrik Schroderus ja Savonlinnan tuomiorovasti Juuso Hedberg.⁵¹

Tuonaikaisessa maalaisympäristössä kirkonmäki ja saarnatuoli olivat tehokas tapa hoitaa tiedonvälitystä. Ilmeisesti kaikki maaseudun tavat eivät olleet Kesälahden kirkkoherran mieleen. Yksi esimerkki saarnatuolin tärkeydestä tiedonvälityksessä pääsi jopa valtiopäiville asti: kiinniotetun metsästyskoiran kuuluttaminen saarnastuolista. Olihan tiedon kulun kannalta toki tärkeää, että koiran omistaja saisi riistan perään kadonneen apulaisensa takaisin, mutta Hellman oli jyrkästi sitä mieltä, että kirkonmenojen pyhyys kärsi kuulutuksista melkoisen kolauksen. Koiran kuulutus kirkossa ei ollut ainoa Hellmania ärsyttänyt asia, joka liittyi siihen, mikä kirkossa ja pyhäpäivänä oli soveliasta ja mikä ei. Haasteen kanto oli yksi asia, joka tuotti toisinaan suuriakin ongelmia. Syynä saattoivat olla välimatkat harvaanasutussa maassa ja tietysti se, kuka haasteen voi viedä perille. Pappissäädysstä asiasta käytiin vilkas keskustelu.

⁵⁰ Pps.ptk. 1897 I, 264; Vp. A 1997, vvm 4

⁵¹ Pps.ptk. 1897 I, 264, II 1176.

haasteen voi viedä perille. Pappissäädystä asiasta käytiin vilkas keskustelu. Varsin yleinen lienee ollut tapa, jossa haasteita annettiin pyhäpäivinä ihmisten kokoontuessa kirkolle. Kirkkoherra Arthur Blomberg esitti vastalauseen lakivaliokunnan ehdotukseen haasteen kannon kieltämisestä kirkossa – ei kirkonmäellä. Blomberg halusi kieltää haasteen kannon koko pyhäpäivältä eli sen myötä siis kirkonmäeltäkin. Keskustelussa Hellman yhtyi Blombergin vastalauseeseen, vaikka olikin ehdotuksen tehneen lakivaliokunnan jäsen.⁵² Ilmeisesti hän oli lakivaliokuntakuntatyöskentelyssä jäänyt oman mielipiteensä kanssa alakynteeseen. On hyvin ymmärrettävää, että pappissäätökin asettui samalle kannalle Blombergin ja Hellmanin kanssa. Eiväthän haastetta pelkäävät ihmiset voisi kokoontua kirkkoon pyhäpäivänä hiljentymään, jos heidän olisi pitänyt varoa osumasta samoille poluille haasteen kantajan kanssa. Pyhäpäivä saisi kovin rauhattoman piirteen, jos kansan kokoontuessa kirkonmäelle etsittäisiin haastettavia ja pakoiltaisiin haastajia.

Samaa käytännöllisyyttä Hellman osoitti toisissakin virallisissa asioissa – keskustelussa, jota käytiin rautateiden rakentamisen ihmisten omaisuudelle aiheuttamien vahinkojen korvauksesta. Keskustelua käytiin siitä, voisiko oikeuden tuomari käyttää omaa harkintavaltaansa korvausasioissa ja miten todistajien oikeudessa piti toimia. Hellman puolusti kiivaasti vanhaa käytäntöä, jossa kahden todistajan tuli puhua yhtäpitävästi. Rautateiden vahinkojen korvausasioissa ei varsinaista rikosta ollut tapahtunut, joten oikeuden luonnekin oli hieman erilainen kuin mihin Hellman oli tottunut. Oikeustieteen professori Jaakko Forsman hieman nuhtelikin Hellmania siitä, ettei hän ollut uudesta tuomarin harkintakyvystä innostunut.⁵³

Toisaalta taas Hellman olisi antanut tuomarille enemmän valtaa asetuksessa, joka koski holhouslakia. Holhouslakiehdotus oli yksi laajimpia vuoden 1897 valtiopäiville annetuista ehdotuksista, mutta sen läpiminen säädyissä ei tuottanut kovin suurta vaivaa. Suurin osa sitä koskevista huomautuksista oli Österbladhin mukaan muodollisia.⁵⁴ Muodollinen oli Hellmaninkin huomautus, joka koski holhouslautakunnan vaalin ajankohtaa. Ehdotettu loppuvuoden vaaliajankohta ei hänen mukaansa sopinut, koska mahdollisten valitusten myötä lautakunnan kokoonpanon lopullinen muotoutuminen veisi pitkään. Toisena Hellmanin huolena oli alioikeuksien oikeus valita lauta-

⁵² Pps. ptk. 1897 II, 1248; Vp. A 1897, lvm 5.

⁵³ Pps. ptk. 1897 I, 267–268.

⁵⁴ Pps. ptk. 1897 II, 963–1015; Vp. A 1897, lvm 4; Österblad 1934, 300.

kunnat. Hänen mukaansa käräjät kokoontuivat liian harvoin eikä lautakuntaa saataisi kunnolla täytettyä. Hellman ehdottikin tuomarille oikeutta valita lautakunnan jäseniä.⁵⁵

3. Kansanmies tasa-arvon tiellä

Päätösten ja uusien asetusten käytännöllisyyden ohella kansan hyvinvointi ja erityisesti Pohjois-Karjalan köyhän väestön asiat kiinnostivat Hellmania. Vuoden 1897 valtiopäivillä säädetyt saivat mietittäväkseen muutamia ihmisten tasa-arvoisuutta koskevia kysymyksiä. Erityisesti naisliike oli nostamassa päätään 1800-luvun lopulla vaatien äänioikeutta ja taloudellista itsenäisyyttä, koulutusta ja mahdollisuutta uusiin ammatteihin.⁵⁶ Naisten tasa-arvo ei ollut pappissäädylle yksiselitteinen kysymys. Kirkon johdosta erityisesti Savonlinnan piispa Gustaf Johansson ja Kuopion piispa Otto Immanuel Collander olivat beakiläisen raamattuteologian kannattajia, jotka näkivät uudenlaisen pyrkimyksen parantaa maailmaa ja ihmiskuntaa Jumalan kieltämiseksi.⁵⁷ Tarkka Raamatun tulkitseminen ja elämän jako Lutherin huoneentaulujen mukaan ei antanut naisille mahdollisuutta osallistua yhteiskunnan rientoihin, vaan naisen paikka oli kotona pitämässä huolta taloudesta.⁵⁸

Hellmanin ensimmäisille valtiopäiville tuli käsiteltäväksi muutamia naisten asemaa koskevia ehdotuksia. Kesälahden kirkkoherra otti kantaa kahteen naisten työelämää koskevaan ehdotukseen. Itä-Suomen piispojen jalanjäljillä Hellman ei suhtautunut kovinkaan suopeasti kaikkiin naisille vaadittuihin uudistuksiin. Erityisesti ehdotus naisten toimimisesta opettajina valtion kouluissa ja seminaareissa ei saanut Hellmanilta kannatusta. Hellman vastusti naisopettajien virkoja yhdessä yliopettaja Ernst Bonsdorffin ja Turun tuomiokapitulin asessorin Ivar Tallgrenin kanssa. Vastustamistaan hän perusteli puhtaasti siveellisyydellä. Hellmanin mielestä olisi nimittäin ”onnetonta, jos poikakouluissa opettaisi nainen”. Toisaalta hän epäili, että naisten opettamistaidot voisivat olla puutteelliset. Lisäksi hän väitti, etteivät naiset osanneet tarpeeksi hyvin latinaa.⁵⁹

Latina tai naisten kyvyttömyys opettaa poikia taisivat kuitenkin olla vain jonkinlaisia tekosyitä sille, ettei Hellman poikennut paljoakaan Itä-Suomen piispojen

⁵⁵ Pps. ptk. 1897 II, 975–976.

⁵⁶ Korppi-Tommola 2006, 212–213.

⁵⁷ Toiviainen 2004, 18, 22; Mustakallio 2009, 260–261.

⁵⁸ Korppi-Tommola 2006, 212–213.

⁵⁹ Vp. A 1897, Yavm 12; Pps. ptk. 1897 II, 897–898.

naiskäsityksestä. Toisaalta olivathan ammatitkin, joista valtiopäivillä keskusteltiin, aika-
laisten silmissä varsin vaativia. Ehdotus oli raju. Opettajien virkojen ohella toinen
Hellmania pöyristytännyt ammatti oli asianajajan toimi. Naiset olivat pystyneet erioi-
keudella suorittamaan yliopisto-opintoja ja lakivaliokunta halusi avata naisille mahdol-
lisuuden harjoittaa asianajajan tointa. Hellman, joka itsekin oli lakivaliokunnan varajä-
sen, vastusti pappissäädyn istunnossa mietintöä. Jos hän ei ollut vielä naisopettajia kos-
keneessa keskustelussa paljastanut kaikkia naisten työntekoa koskevia ajatuksiaan, tällä
kertaa hän ei sanojaan säästellyt. Hellman sanoi suoraan, ettei asianajo kuulunut kuulu-
nut eikä sopinut naisille. ”Koulutuksen saanut nainen voisi toimia muuallakin”, mutta
missä muualla nainen voisi toimia, sitä Hellman ei sanonut; ei ainakaan valtionkoulujen
opettajana tai asianajajana. Yksin Kesälahden kirkkoherra ei ollut mielipiteineen naisten
asemasta, sillä mietintöä vastustanut kanta voitti äänestyksessä.⁶⁰ Hellman ei siis eron-
nut mielipiteineen valtaosasta pappissäädyn edustajia.

1800-luvun loppu oli murroksen aikaa monille kansalaisryhmille. Naiset ja
työväenliike vaativat mahdollisuutta vaikuttaa yhteisiin asioihin, mutta samaan aikaan
myös vähemmistöt etsivät kansalaisoikeuksiaan. Vuoden 1897 valtiopäivillä pappeja
puhutti melko paljon vähemmistöjen asema Suomessa. Yhtenä esimerkkinä vähemmis-
töistä oli pieni, mutta sitäkin enemmän pappissäädystä tunteikastakin keskustelua ai-
kaan saanut juutalainen yhteisö, joka oli kooltaan vuonna 1893 vain 720 henkeä.⁶¹ Juu-
talaiset olivat yleensä Venäjän armeijan palveluksesta vapautuneita sotilaita, jotka olivat
juurtuneet Suomeen pitkän palvelusaikansa vuoksi. Oikeastaan heidät oli jo nuorina
otettu Venäjän keisarikunnan juutalaispolitiikan vuoksi armeijan palvelukseen, eikä
heillä ollut enää juuria muuallakaan. Yksi pitkän palveluksen syy oli pyrkimys saada
juutalaiset luopumaan uskostaan.⁶² Suomenkaan lait eivät antaneet juutalaisille pysyviä
oikeuksia, vaan heidän asemansa säilyi epävakana ja ennen kaikkea epäselvänä aina
vuoteen 1917 asti.⁶³ Epäselvä tilanne oli siksi, että juutalaisia koskevia säädöksiä oli
annettu ajan mittaan muutamia, mutta mitään pysyvää ratkaisua ei ollut saatu aikaan,
vaan juutalaisiin sovellettiin Ruotsin vallan aikaisia lakeja, vaikka kysymys oli lähinnä
entisistä venäläisistä sotilaista. Valtiopäivillä juutalaisten asemaa oli yritetty parantaa
useaan otteeseen. Liberaali poliitikko Leo Mechelin olin esittänyt jo vuonna 1872 kan-

⁶⁰ Vp. A 1897, ae 33, lvm 11; Pps. ptk. 1897 III, 1763–1768.

⁶¹ Kuparinen 1999, 271; Nygård 2001, 113.

⁶² Torvinen 1989, 26–27; Harviainen 1998, 293; Polvinen 1984, 31.

⁶³ Torvinen 1989, 98–101.

salaisoikeuksien myöntämisestä juutalaisille, mutta esitys oli hylätty.⁶⁴ Juutalaisten asema puhutti säätyjä useilla valtiopäivillä ja vuonna 1897 vähemmistön asema oli jälleen nostettu esiin. 1800-luvun Euroopassa juutalaisilta puuttuivat kansalaisoikeudet vain Romaniassa, Suomessa ja Venäjällä.⁶⁵ Suomi joutui ottamaan huomioon myös emämaansa Venäjän mielipiteen: valtakunnan yhtenäistämisaate kohdistui siellä erityisesti juutalaisiin.⁶⁶

Johan Fredrik Hellman oli mukana lakivaliokunnassa laatimassa mietintöä säädyille esitettäväksi. Mietinnössä esitettiin, että juutalaiset saisivat jäädä maahan naimisiin mentyään ja että he voisivat perustaa tiettyihin kaupunkeihin synagogia sekä saada oikeuden järjestää itselleen rabbin. Käytännössä mietinnön tuomat oikeudet olivat jo toteutuneet, mutta pappissäädystä käytiin edelleen kovaa väantöä oikeuksista. Erittäin kielteisesti juutalaisiin suhtautui muiden muassa Helsingin normaalilyseon rehtori Alfred Kihlman, joka olisi laskenut juutalaisille matkarahat kouraan muualle muuttoa varten. Pappissäädyn puheenvuoroille ominainen oli kuitenkin tapa, jolla Hellmankin suhtautui asiaan. Muutamat papeista perustelivat kantaansa ihmisten tasa-arvoisuudella tai tavalla, jonka esitti Oulun kirkkoherra Waldemar Wallin. Wallin ilmoitti suoraan, että juutalaisille annettavat oikeudet olivat hänelle vastenmielinen ajatus, mutta hän perusteli kantansa sillä, että kristittynä hänen olisi yritettävä heitä sietää. Henkilökohtaisesti muutamat ilmaisivat vastenmielisyytensä koko asialle, mutta pitivät mietintöön sisältyvää ehdotusta hyvänä askeleena eteenpäin.⁶⁷

Kenties suurin pelko juutalaisten kansalaisoikeuksien lisäämisessä oli, että heidät tiedettiin varsin aikaansaaviksi kauppamiehiksi. Sen vuoksi mietintö rajasikin juutalaisten asumisoikeudet kolmeen kaupunkiin: Helsinkiin, Turkuun ja Viipuriin, joiden ulkopuolella kaupankäynti olisi kiellettyä. Muiden muassa H. E. Schroderus vastusti kansalaisoikeuksia juuri siksi, että juutalaiset saattaisivat hyvin pian suomalaiset taloudelliseen orjuuteen. Vaikka Hellman oli aiemmin muissa yhteyksissä ollut rahvasta kohtaan varsin holhoava eikä uskonut kansan taloudenpitokykyihin, nyt hän puolusti juutalaisten oikeuksia saada mietinnön ehdottamat oikeudet ja vakuutti, etteivät juutalaiset voineet vahingoittaa Suomen kansaa. Ilmeisesti ehdotus siitä, että ”mooseksenus-

⁶⁴ Torvinen 1989, 32–33, 39; Harviainen 1998, 294.

⁶⁵ Torvinen 1989, 39. Venäjällä Aleksanteri III: aikana slavofiilien hyökkäys kohdistui myös juutalaisia kohtaan, joten kysymys juutalaisten asemasta oli Suomessa myös kirkkopoliittinen. Ks. Murtorinne 1964, 42–43.

⁶⁶ Polvinen 1984, 35.

⁶⁷ Vp. A 1897, lvm 8; Pps. ptk. 1897 III, 1632, 1642–1643, 1645, 1646–1648, 1651; Österbladh 1934, 276–277.

koiset” saivat harjoittaa elinkeinoaan vain kolmessa kaupungissa, rauhoitti Hellmanin mieltä. Olihan hän jo aiemmin pelännyt Pohjois-Karjalan kansan kaatuvan taloudellisesti jopa panttilainaamoihin. Pappissäädystä juutalaisten oikeuksia jopa vastustettiin.

Syy Hellmanin suvaitsevaan kantaan voi olla myös siinä, että hän saattoi tuntea jonkin verran Suomessa asuvien juutalaisten elämää ja vaikutusta ympäristöönsä. Kesälahden lähipitäjissä Sortavalassa, Impilahdessa ja Suistamossa asui juutalaisia, jotka olivat vuonna 1889 saaneet senaatilta luvan asua seudulla.⁶⁸ Kuitenkin taloudellista kauhukuvaa voimakkaampana Hellmanin mielessä oli ajatus ihmisten tasavertaisuudesta. Hän lausuiikin, että kaikilla ihmisillä oli oikeus nauttia perheestä ja uskoa Jumalaan. Sitä on tosin vaikea sanoa, olisiko Hellman henkilökohtaisesti suonut juutalaisille yhtään enempää uusia oikeuksia, sillä vedotessaan pappissäätöön ratkaisun syntymiseksi hän kuitenkin varoitti vielä tässä vaiheessa suurempien myönnytyksien antamisesta, ettei nyt esillä ollut mietintö kaatuisi.⁶⁹

Hellmanin suhtautumista juutalaisiin voisi kuvailla käytännölliseksi ja osittain reaali poliittiseksi. Pohjois-Karjalassa kauppaa harjoittavat juutalaiset tuskin olivat kielteinen asia, vaan kenties edistivät tavarankulun ja uutisten kulkua. Vaikka naisten asemassa ei ollut Hellmanin mielestä korjattavaa, pohjoiskarjalainen liberalismi antoi vaikutteita Kesälahden kirkkoherran muihin mielipiteisiin. Joka tapauksessa Hellman suhtautui vähemmistöihin varsin myönteisesti. Voi olla, että vuodet Pohjois-Karjalassa olivat kasvattaneet Hellmania suvaitsevaiseksi ja liberaaliksi kirkonmieheksi. Pentti Laasonen mukaan Pohjois-Karjalan väki oli liberaalia ja välitöntä kansaa, mikä johtui pienistä elintasoeroista sekä luterilaisen kirkon ja ortodoksien rinnakkaiselosta.⁷⁰

Hellmanin kohdalla kuvaa suvaitsevasta ja vapaamielisestä kirkkoherrasta tukee juutalaiskysymyksen ohella se, miten hän suhtautui anomusvaliokunnan mietintöön ”mustalaisten saattamisesta oppi- ja työvelvollisiksi”. Romanit laskettiin irtolaisiksi elintapansa vuoksi. Erityisesti talonpojat valittivat romanien tuomista haitoista – harjoittivathan he elinkeinoaan nimenomaan maaseudulla. Romanit samaistettiin 1800-luvulla irtolaisiin: kulkureihin ja kerjäläisiin, joita yritettiin asuttaa paikoilleen. 1800-luvun lainsäädännössä irtolaisuus oli tekijä, jonka mukaan ”normaaliyhteiskunnan” erottelu toimi. Vaikka omistus oli keskeisenä kriteerinä, myös palvelussuhteessa olevat

⁶⁸ Harviainen 1998, 295.

⁶⁹ Pps. ptk 1897 III, 1662–1664.

⁷⁰ Laasonen 1971, 72–75.

laskettiin normaaliyhteiskunnan jäseniksi.⁷¹ Vuonna 1852 annettiin laki, jolla määrättiin, että kiertävät romanit oli sijoitettava suljettuihin työlaitoksiin. Vuosikymmentä myöhemmin lakia kovennettiin niin, että romanit siirrettiin rangaistuslaitokseen.⁷²

Vuoden 1897 valtiopäivillä kiertävän kansan elämäntapa puhutti edelleen ja heitä yritettiin saada taipumaan valtaväestön elintapaan. Anomusvaliokunnan mietintö erosi aiemmista yrityksistä, joilla romaneita yritettiin pakolla saada ruotuun. Mietinnössä hylättiin ajatus, että romaneille tulisi säätää oppi- ja työpakko vedoten siihen, ettei oppivelvollisuutta ollut saatu muullekaan väestölle ja pakkotyö oli rangaistus rikoksesta. Hellman yhtyi valiokunnan ehdotukseen ja totesi säädylle, että ”valistus ja säännöllinen työ” olivat ainoa keino. Pakottamisen ja rankaisemisen tie oli jo kuljettu loppuun. Tosin Hellman luetteli lukutaito- ja rikostilastoja ja vertasi niitä valtaväestön tilanteeseen. Hän totesi, että poikkeusasema yhteiskunnassa vaatisi poikkeusratkaisuja, ja pahoitteli, ettei valiokunta ollut niitä löytänyt.⁷³ Lopulta Hellman myöntyi aikansa ajattelutapaan valistusta tukiessaan. Lähetystyö ja kristillinen kasvatus olivat ajan iskusanoja, joita Hellman viljeli muissakin yhteyksissä, varsinkin kun oli kyse siveellisestä työstä eli moraaliin ja elintapaan liittyvistä kysymyksistä. ”Valistus ja säännöllinen työ” oli myös ajan hengen mukaista toimintaa romanien saattamiseksi kohti normaaliyhteiskuntaa. Joka tapauksessa erilainen elintapa oli väärä ja se oli muutettava.⁷⁴

4. Kulkuyhteyksien kehittäminen

Vuoden 1897 valtiopäivillä yhdeksi aiheeksi, joka sai osakseen paljon huomiota, nousi rautatieverkon kehittäminen. Maan vaurastuminen ja suhteellisen vakaat olot loivat edellytykset kalliille rakentamiselle. Eri säädyissä rautateiden rakentamiseksi tehtiin yhteensä 45 ehdotusta. Ehdotusten määrään vaikutti se, että yksittäiset edustajat esittivät hanakasti omalle kotiseudulle sopivia ratkaisuja. Kaarlo Österbladh kuvaa asiaa toteamalla että, kotiseudun etu tavallisesti ”osoittautui samaksi kuin maan etu”.⁷⁵

Hellman oli yhdessä yhdeksän muun edustajan kanssa tekemässä ehdotusta radan rakentamiseksi suuntaan Jyväskylä – Mikkeli – Elisenvaara – Kurkijoki. Radan oli määrä yhdistää Keski-Suomi Laatokan rantaa kulkevaan Joensuun rataan. Ainakin

⁷¹ Nygård 2001, 31.

⁷² Grönfors 1981, 33–34.

⁷³ Vp. A 1897, yavm 3; Pps. ptk 1897 I, 440–441.

⁷⁴ Nygård 2001, 103–106.

⁷⁵ Österbladh 1934, 307.

tämän ehdotuksen osalta näkemys kotiseudun ratkaisevasta merkityksestä ratojen rakennuksesta päätettäessä on perusteltu, sillä ainakin kuuden edustajan virkapaikat olivat melko selkeällä tavalla kytköksissä alueisiin, joiden poikki rata olisi ehdotuksen mukaan vedetty.⁷⁶

Vaikka edustajat vetivätkin rautateitä koskeissa ehdotuksissa varsin yleisesti kotiin päin, Hellman osoitti keskusteluissa myös harkitsevuutta. Tosin ehdotus, jonka mukaan rata rakennettaisiin Jyväskylästä Laatokan rannalle, oli jämähtänyt jo lähtökuoppiinsa, joten Hellman pystyi keskittymään muiden tekemiin ehdotuksiin. Hellman otti puheessaan kantaa kontiolahtelaisen rovasti Piipposen ehdotukseen saada Kajaaniin menevä rata kulkemaan Joensuun kautta. Hellman ei osoittanut Piipposelle tukeaan siinä, että yhteys Kajaaniin kulkisi Pohjois-Karjalan ja Joensuun kautta, vaan halusi selvitetävän, mikä olisi tehokkain ja halvin tapa kehittää pohjoiseen suuntautuvaa liikennettä. Hellman kantoi huolta Kajaanin kihlakunnan eli Kainuun kehityksestä, mutta ei halunnut päätöstä tehtävän suoraan Pohjois-Karjalan hyväksi. Hän halusi kehittää pohjoista Suomea ja ilmeisen kehittymättömiä seutuja tasapuolisesti, ei vain omaa ympäristöään. Hän vaatikin Oulun – Tornion radan rakentamista ja siihen käytettäväksi ”suurinta mahdollista summaa”. Pohjois-Karjalankaan tilanne tuskin miellytti Kesälahden kirkkoherraa, mutta ilmeisesti hän ymmärsi muiden alueiden tilanteen vielä ankeammaksi. Vaikka Hellman halusi kehittää syrjäseutuja, suhtautui osaltaan varovaisesti ”hiljaisempiin” seutuihin. Jyväskylästä Suolahteen oli jo rakennettu ”radan tynkä”, joka oli osoittautunut hyödyttömäksi. Vaikka senaatin asettama rautatiekomitea oli ehdottanut Kainuun alueen kehittämistä sen huonojen kulkuyhteyksien vuoksi, Hellman varoitti muita jatkamasta rautatietä Kajaanista enää Iisalmeen, ettei se jäisi samanlaiseksi tyngäksi kuin Suolahden rata oli jäänyt.⁷⁷

Kulkuyhteyksien kehittäjänä Hellman oli ensimmäisillä valtiopäivillään käytännöllinen, eikä hänen lopullinen kantansa ollut vielä muotoutunut. Hänen oma ehdotuksensa oli säädystä hylätty jo alkuvaiheessa, mutta hän alkoi varovaisesti kannattaa Joensuuhun päättyvän radan jatkamista – ainakin mahdollisuuden tutkimista – ja sitä kautta Pohjois-Karjalan kehittämistä. Hellman ei härkäpäisesti pitänyt kiinni alkuperäisestä ehdotuksestaan, jonka takana oli jopa kymmenen pappissäädyn edustajaa. Toisaalta hän ei ollut vielä kokenut säätyedustaja ja oli kuitenkin ehdotuksen takana, joka oli

⁷⁶ Vp. A 1897, ae 29, tvm 15; Pps. ptk. 1897 I, 132–133; Hedberg Savonlinna, Blomberg Leivonmäki, Nordström Lappeenranta, Wennerström Sulkava, Bergroth Räisälä ja Hellman Kesälahti.

⁷⁷ Pps. ptk. 1897 II, 1322–1323; Zetterberg 2011, 49.

omiaan kehittämään juuri hänen virkapitäjäänsä. Tosin pappissäädyssäkin anomusehdotuksia oli kaikkiaan kahdeksan ja niissä allekirjoittajina 19 edustajaa. Itsepintaisella käytöksellä Hellman tuskin olisi menestynyt.

5. Kirkolliskokouksessa 1898 kirkkopoliittisten kiistojen keskellä

Johan Fredrik Hellmanin päättäjämäisiä taitoja tarvittiin muuallakin kuin säätyvaltiopäivillä. Kirkolliskokous kokoontui vuonna 1898 ja Hellman valittiin kokoukseen hiippakuntansa papiston edustajaksi. Mielenkiintoisen kirkolliskokouksesta tekee se, että Hellmanin kirkkopoliittinen ja uskonnollinen vakaumus pääsi paremmin esille kirkolliskokouksessa kuin valtiopäivillä. Valtiopäiviä pienemmässä kokouksessa Hellman saattoi ilmaista mielipiteitä, jotka eivät tulleet esille valtiopäivillä, ja väitellä oman aikansa tunnettujen poliitikkojen, kuten talonpoikaissäätyyn kuuluneen kunnallisneuvos Agathon Meurmanin kanssa. Toinen Hellmanin keskustelukumppani oli Elis Bergroth. Yksi syy Bergrothin ja Hellmanin piikittelyyn asti edenneeseen väittelyyn voi olla se, että he luultavasti olivat vanhoja tuttuja poikavuosilta. Molemmat olivat kotoisin Uudestakaupungista ja olivat lähes samanikäisiä – Hellman oli vain kaksi vuotta vanhempi.⁷⁸ Meurman ja Bergroth olivat ryhmittyneet ehtoollispakkoa kannattavaan leiriin *Vartija*-lehden ympärille jo vuoden 1893 kirkolliskokouksessa.⁷⁹

Kirkolliskokouksissa käsitellyt kysymykset olivat olleet esillä osittain myös säätyvaltiopäivillä. Yksi päälinjallisista aiheista oli uskonnonvapauden laajentaminen, johon Hellman ei vuoden 1897 valtiopäivillä ollut ottanut lainkaan kantaa. Kirkolliskokouksessa määrällisesti eniten Hellmania puhutti juuri siviiliavioliitto ja ehtoollispakko, jotka taas yhdessä olivat uskonnonvapauskysymykseen liittyviä, tunteita herättäviä kysymyksiä. Avioliitto, ehtoollisella käyminen, siviilirekisterin perustaminen, kastamattomat lapset ja eronneiden uudelleen vihkiminen sotkeutuivat keskusteluissa yhdeksi vyyhdeksi.⁸⁰ Näistä kysymyksistä tärkeimmäksi kirkolliskokouksessa nousi avioliitto ja ehtoollisen nauttiminen, joka oli vihkimisen edellytyksenä.

Uskonnonvapaus oli puhuttanut kirkkoa koko 1890-luvun ajan. Luterilaisesta kirkosta pystyi vuoden 1889 eriuskolaislain turvin siirtymään toiseen kristilliseen yhdyskuntaan, mutta käytännössä siitä oli tehty hyvin vaikeaa. Kansalainen ei pystynyt

⁷⁸ Österbladh 1934, 606–634.

⁷⁹ Nokkala 1986, 283–296.

⁸⁰ Nokkala 1986, 314.

olemaan minkään uskonnollisen yhdyskunnan ulkopuolella. Käytännössä pääsyä avioliittoon ja valtionvirkoihin sääteli ehtoollispakko.⁸¹ 1890-luvulla kirkon sisällä käytiin keskustelua ongelman ratkaisemiseksi. Lopulta kirkkopoliittiset rajaviivat vedettiin pääpiirteittäin kahden eri näkemyksen välillä – raamatullisen ja kirkollisen.

Raamatullista suuntausta kannattavat katsoivat, että kirkon sisällä ehtoollisella käynnin velvoitetta olisi höllennettävä, ja näin avautuisi ehtoollista karttaville tie avioliittoon ja valtion virkoihin. Raamatullisen suunnan edustajia olivat Kuopion hiippakunnan papit – joihin Hellmankin kuului vuoden 1896 loppuun saakka – piispansa Gustaf Johanssonin johdolla. Raamatullinen suuntaus katsoi, että ehtoollisen pyhyiden vuoksi ei kaikkia kirkon jäseniä voinut vaatia nauttimaan ehtoollista.⁸²

Kirkollisen suuntauksen edustajat taas vaativat ehtoollista karttavien ihmisten erottamista kirkosta ja siviiliavioliiton mahdollisuuden avaamista kirkosta luopuneille. Tämä *Vartija*-lehden ympärille ryhmittynyt suuntaus katsoi, että ehtoollisella käynti oli kirkon jäsenen velvollisuus, jota tunnustusta seuraava kirkko sai vaatia, joten tarkkaan ottaen oli väärin puhua ehtoollispakosta. Koska kirkkokuntien ulkopuolelle jättäytyminen oli mahdotonta, he vaativat ehtoollispakon kiertääkseen siviiliavioliiton mahdollisuutta. Kirkollisen suuntauksen edustajia kirkolliskokouksessa olivat muiden muassa Porvoon piispa Herman Råbergh ja Räisälän kirkkoherra Elis Bergroth. Kirkollisen, ehtoollispakkoa kannattavan suunnan joukoissa, olivat myös kirkolliskokouksen maallikkojäsenet kunnallisneuvos Meurman ja lehtori Y. K. Yrjö-Koskinen.⁸³

Varsinkin Meurman ilmaisi jyrkän mielipiteensä vuoden 1898 kirkolliskokouksessa. Hänen mielestään ehtoollisella käymättömät ihmiset olivat kirkon pilkkaajia, eikä heitä tarvinnut sietää kirkon jäseninä. Meurmanin ajattelussa kristillis-siveellinen maailmankatsomus oli kaikki kaikessa, eikä hän hyväksynyt uusien aatteiden rantautumista.⁸⁴ Meurmanin innoitti hyökkäykseensä Johan Fredrik Hellman, joka myös suhtautui epäilevästi niin naisliikkeeseen kuin kulttuuripoliitikkoihin. Silti juopa Meurmaniin oli syvä. Hellman esitti, että usein ne, jotka eivät olleet Herran ehtoollista nauttineet tai olivat tehneet sen vain kerran elämässään, olivat toimineet olosuhteiden pakosta. Hänen mielestään ehtoollista karttelevat eivät kaikki olleet sen halveksijoita, vaan olivat jaettavissa kolmeen ryhmään. Ensiksi tulivat ne, jotka eivät huonoutensa ja syntisyytensä vuoksi halunneet mennä. Toiseksi tulivat ne, jotka halveksivat ehtoollista, ja viimeiseksi

⁸¹ Murtorinne 1967, 1–7.

⁸² Juva 1960, 321–323.

⁸³ Juva 1960, 319–320, 324.

⁸⁴ Suvanto 1994, 174–175.

ne, jotka eivät tunteneet ehtoollista juuri sillä hetkellä tarvitsevansa. Hellman yhtyi raamatullisen suunnan pietistiseen näkemykseen, ettei ehtoollista sopinut nauttia hengellisesti valmistautumattomana. Hän lisäsi, ettei ehtoollisella käymättömien kristillinen perhe-elämä ollut huonoa. Hellman perusteli kantaansa omalla kokemuksellaan ja lopuksi ehdotti, että ehtoollisen laiminlyöneet ainoastaan menettäisivät joitain kirkollisia oikeuksiaan. Tarkkoja oikeuksia hän ei määritellyt, vaan puhui ”alaikäisyydestä”. Joka tapauksessa yksi oikeuksista lienee ollut avioliittoon vihkiminen, johon jo tarvittiin käytännössä yksi pakollinen ehtoollismerkintä. Hellman halusi yhdessä Kuopion tuomiorovastin Johannes Schwartzbergin kanssa pitää uskossaan heikommat kirkon jäseninä, kun taas kovinta ääntä erottamisen puolesta pitivät maallikkoedustajat Meurman ja Yrjö-Koskinen. Ehtoollispakkokeskustelun perustelujen takana oli Hellmanin osalta kuitenkin siviiliavioliittokysymyksen lopullinen ratkaisu. Hellman vastusti siviiliavioliittoja eikä halunnut niiden tulevan mahdollisiksi kirkon piirissä. Siksi hän halusi ratkaista ehtoolliskysymyksen suvaitsemalla ”maallistuneita” kirkon jäseninä. Lopulta asia lähetettiin siviilivaliokuntaan työstettäväksi.⁸⁵

Valiokunnan mietintö synnytti mittavia keskusteluja, jotka venyivät jopa yli kymmeneen tuntiin.⁸⁶ Tämä ei ollut ihme, sillä edellisessä kirkolliskokouksessa vuonna 1893 asia oli jätetty ratkaisematta, koska oli ilmeisesti pelätty vastapuolien yhteentörmäystä.⁸⁷ Keskustelu muokkasi myös jonkin verran Hellmanin mielipidettä. Kuopion hiippakunnan piispa Gustaf Johansson oli jo vuonna 1896 asettunut siviiliavioliiton kannalle.⁸⁸ Hellmankaan ei enää jyrkästi tyrmännyt siviiliavioliittoa, mutta seurasi Savonlinnan hiippakuntaan siirtyneen piispansa ajatusta siitä, että siviiliavioliittoa ei kirkon piiriin tulisi ottaa. Rovasti Niilo Karlsbergin ehdotuksen ja piispa Herman Råberghin vastalauseen pohjalta Hellman vihdoin soi siviiliavioliiton mahdollisuuden:

avioliittoon on mentävä siviili-viranomaisen edessä, kun mies ja nainen eivät ole kristittyjä; avioliitto siviili-viranomaisen edessä saadaan solmia, kun mies ja nainen ovat kristittyjä – – siis siihen asti aivan vastalauseen mukai-

⁸⁵ Kirk.kok. ptk. 1898, 126–129, 133–137, 139, 214–216, 218–219, 222–225; Murtorinne 1967, 8; Nokkala 1986, 314–315. Kirkolliskokouksessa oli havaittavissa neljä ryhmittymää. Ensiksi ne, jotka puolustivat siviiliavioliittoa ja kannattivat ehtoollispakkoa. Toiseksi ne, jotka vastustivat siviiliavioliittoa ja ehtoollispakkoa. Kolmantena ne, jotka vastustivat kumpaakin, ja neljänneksi ne, jotka hyväksyivät kummatkin.

⁸⁶ Kirk.kok. ptk. 1898, 888.

⁸⁷ Juva 1960, 327; Nokkala 1986, 296–297.

⁸⁸ Juva 1960, 332; Nokkala 1986, 287–296.

sesti – – ja sitte sanat: kumpikaan ei kuulu mihinkään tässä maassa asianmukaisesti perustettuun kirkkoyhteiskuntaan.⁸⁹

Keskustelun jälkeen suoritettussa äänestyksessä valiokunnan mietintö hävisi piispa Råbergin vastalauseelle, joka lopulta teki kristityn ja ei-kristityn liiton mahdottomaksi.⁹⁰

Kirkolliskokouksessa Hellman otti osaa merkittävästi vain muutamaaan keskusteluun. Eniten hän oli äänessä siviiliavioliittoasiassa ja siihen kietoutuneessa ehtoollispakkoasiassa, johon käytetty puheaika oli muutenkin mittava.⁹¹ Ehtoollispakko-keskustelussa Hellman pysyi omassa kannassaan koko kirkolliskokouksen ajan ja toisti näkemystään siitä, etteivät kaikki ehtoollista karttaneet olleet kirkon vastustajia. Hän osittain jopa puolusti ehtoolliselta jättäytyneitä toteamalla heidät rehellisiksi ihmisiksi, jotka eivät halunneet ehtoollista vain ulkoisen tavan vuoksi.⁹² Hellmanin toteamus kuvasi hänen pietististä näkemystään.

Siviiliavioliiton ja ehtoollispakon lisäksi Hellman oli aktiivinen kirkkoherranvaaleihin liittyvissä kysymyksissä. Omassa ehdotuksessaan hän halusi lisätä kirkkoherranvaalien ehdokkaiden liikkumavapautta. Hän ehdotti, että jos kirkkoherranvaalin jälkeen äänestystulos ei saisi jostain syystä lainvoimaa, ehdokkaat saisivat asettua jo uudelleen ehdolle toiseen virkaan. Muut edustajat pelkäsivät esityksen pitkittävän edellisen kirkolliskokouksen päätösten voimaan saattamista, joten esitys jätettiin pöydälle ja lopulta huutoäänestyksellä torjuttiin.⁹³ Hiippakunnan vaaleissa Hellman taas halusi laajentaa ylimääräisten pappien äänioikeutta päinvastoin kuin valiokunta oli mietintöönsä kirjannut.⁹⁴

Kirkolliskokouksen kuluessa Hellmanin suhde Elis Bergrothiin muuttui jonkin verran. Puheissaan, joita Hellman ei lopultakaan kovin paljon pitänyt, hän usein mainitsi nimeltä kirkkoherra Bergrothin. Bergrothin ajatuksia vastaan hän esiintyi yhteensä kuusi kertaa.⁹⁵ Vain yhden kerran hän mainitsi olevansa yhtä mieltä Bergrothin kanssa – silloinkin siitä, että asia pitää olla tarkasti ilmaistu – itse asiasta he olivat eri mieltä. Selkeimmät mielipide-erot Elis Bergrothin ja Hellmanin välillä syntyivät ehtool-

⁸⁹ Kirk.kok. ptk. 1898, 909.

⁹⁰ Kirk.kok. ptk. 1898, 914–915.

⁹¹ Kirk.kok. ptk. 1898, 886, 888, 909. Edustajat valittelivat venymistä ja työmäärää sekä toivoivat lyhyitä puheenvuoroja.

⁹² Kirk.kok. ptk. 1898, 1123–1124.

⁹³ Kirk.kok. ptk. 1898, 442–446, 682–683, 687–688, 690.

⁹⁴ Kirk.kok. ptk. 1898, 631–635.

⁹⁵ Kirk.kok. ptk. 1898, 222, 223, 492, 511, 909, 1123.

lispakkoa ja siviiliavioliittoja koskevissa keskusteluissa. Rärkeimmin Hellman sortui pienoiseen piikittelyyn, kun kirkolliskokous mietti valankaavojen voimakkuutta:

– – että minusta oli suorastaan ihmetyttävää kuulla kirkkoherra Bergrothin lausuntoa, hänen omista ja monen virassa harmaantuneen virkaveljen kokemuksista, joihin hän tässä asiassa vetosi. On vastenmielistä vetää esiin omaa itseään, mutta kirkkoherra Bergrothin lausunto pakottaa minua siihen
– – .⁹⁶

Hellman olisi halunnut lisätä valankaavaan Jumalan pyhyttä ja suuruutta kuvaavat lopusanat, jotta ne olisivat valaa vannovaa paremmin sitoneet. Bergroth taas entisenä vankilasaarnaajana väitti, etteivät valankaavan muutokset lisääisi niiden sitovuutta. Asian merkittävyys lienee ollut vähäinen, vaikkakin valapakko liittyi yhtenä osana kokonaisuutena uskonnonvapaustematiikkaan.⁹⁷ Joka tapauksessa Hellman ja Bergroth saivat siitä aiheen pieneen piikittelyyn. Lopulta Hellman kuittasi hännänsä sillä, että hänen kaksikielisyytensä oli syytä väärinkäsitykseen.⁹⁸

Elis Bergroth oli yksi kirkollisen suunnan tukipylväistä. Hän oli jo vuonna 1888 perustanut *Vartija*-nimisen ”kirkollisen kuukausilehden” vastaamaan maailmankatsomukselliseen murrokseen. Taistelua *Vartija* kävi kahteen suuntaan: luonnontieteiden nousua, mutta myös toisaalta anglosaksista uusevangelisuutta vastaan.⁹⁹ Bergroth oli pohtinut lehdessään ehtoollispakkokysymystä jo vuonna 1890, silloin tosin vielä varovaisesti, eikä hän ollut vielä 1890-luvun alkupuoliskolla ilmaissut jyrkästi kantaansa. Tähän lienee ollut syynä hänen tuntemansa kunnioitus ja ystävyys Gustaf Johanssonia kohtaan. Lopullinen ero näiden kirkollisen ja raamatullisen suunnan edustajille oli revennyt 1890-luvun puolivälin vaiheilla, kun opilliset erimielisyydet ehtoollispakosta ja vanhurskauttamisopista olivat käyneet liian suuriksi. Johansson jopa syytti entistä oppilastaan ”kirkon karsijaksi”.¹⁰⁰

Vuoden 1898 kirkolliskokous antaa Hellmanin uskonnollisesta ajattelusta kuvan, joka ei ollut näkynyt vielä vuoden 1897 säätyvaltiopäivillä. Hän seurasi Kuopion papiston linjaa sekä pohjoisen Suomen piispojen Gustaf Johanssonin ja Otto Immanuel Collianderin raamatullista ja myös pietististä kantaa. Toisaalta hän oli myös lievässä

⁹⁶ Kirk.kok. ptk. 1898, 492.

⁹⁷ Murtorinne 1967, 4.

⁹⁸ Kirk.kok. ptk. 1898, 472–474, 491–493, 511.

⁹⁹ Juva 1960, 28, 64; Mäkisalo 1988, 15, 18; Mustakallio 2000, 142.

¹⁰⁰ Sirenius 1954, 246–251, 303–313; Nokkala 1986, 287–296.

sanasodassa kirkollisen suunnan Elis Bergrothin kanssa. Hellman perusteli mielipiteensä käytännöllisesti. Ne tähtäsivät yksittäisen ihmisen kristillisen elämän pohtimiseen, eivätkä olleet erityisen opillisesti ja dogmaattisesti perusteltuja.

III Helmikuun manifesti – ylimääräiset valtiopäivät 1899

1. Valtiopäivien kokoontuminen ja sen tausta

Vuoden 1897 valtiopäivät olivat sujuneet Suomessa varsin rauhallisesti. Säädetyt keskittyivät maan kehittämiseen vakaissa oloissa ja verrattain hyvässä taloudellisessa tilanteessa. Valtiopäivillä oli keskusteltu ihmisten hyvinvoinnin parantamisesta, raideliikenteen kehittämisestä ja ihmisoikeuksista. Heinäkuussa 1898 tilanne alkoi näyttää vaikeutumisen merkkejä, kun hallitsija antoi käskyn väliaikaisten valtiopäivien avaamiseksi seuraavan vuoden tammikuussa. Syyksi hallitsija Nikolai II ilmoitti, että Suomen suuriruhtinaanmaan asevelvollisuuslaki oli ”välttämätöntä saattaa yhtäpitäväksi keisarikunnassa voimassa olevien perusteitten kanssa”. Näin Aleksanteri III:n loppuaikana pysäytettyinä olleet hankkeet, joilla Suomi oli tarkoitus yhdistää tiukemmin emämaahansa, pantiin uudelleen liikkeelle. Osa venäläisistä katsoi Suomen olevan maakunta, jolla oli oma, yleiselle lainsäädännölle alistettu paikallinen lainsäädäntö.¹⁰¹

Suomen geopoliittinen asema Venäjän pääkaupungin lähellä synnytti Venäjän kansallismielisissä piireissä pelkoa siitä, että Saksa tai Ruotsi voisi käyttää hyväkseen Suomea sodassa sitä vastaan. Suomen autonominen asema erillisine hallintoineen aiheutti keskustelua Venäjällä. Suomen itsenäinen sotaväki ja sen emämaahan verrattuna kevyt taloudellinen rasitus näyttivät venäläisten sotilaspiirien silmissä epäilyttävältä ja epäoikeudenmukaiselta. Jo vuonna 1896 hallitsija oli asettanut kaksi komiteaa valmistelemaan Suomelle uutta asevelvollisuuslakia. Tilannetta vaikeuttivat henkilövaihdokset suuriruhtinaanmaan johdossa. Suomeen oli nimitetty vuonna 1894 kenraalikuvernööriksi Pietarin sotilasläänin komentaja, kenraali Nikolai Bobrikov. Nationalisteihin lukeutuva Bobrikov esitteli hallitsijalle Suomea koskevan luettelonsa elokuussa 1898. Luettelo sisälsi muun muassa armeijan, hallinnon ja lainsäädännön yhdistämisen, venäjän kielen aseman vahvistamisen hallinnossa, sekä tulli- ja rahalaitosten poistamisen. Emämaalle vieraaksi jäänyt osa tulisi liittää vankemmin Venäjän yhteyteen.¹⁰² Jo aiemmassa virassaan Pietarin sotilaspiirin päällikkönä Bobrikov oli kiinnittänyt huomionsa Venäjän vallan heikkouteen Suomessa. Ulkoinen uhka olisi voinut hänen mukaan-

¹⁰¹ Österbladh 1934, 315; Jussila, 2009, 74–75.

¹⁰² Murtorinne 1964, 54; Polvinen 1984, 90–91

sa muuttaa sen poliittista asetelmaa. Suomen asevoimia piti lujittaa ja hallintoa ”keskitää”.¹⁰³

Yllättäen oli taas jouduttu tilanteeseen, jossa valittiin valtiopäiväedustajia. Säätyedustajat valittiin lokakuussa 1898. Edellisten valtiopäiväedustajien valitsemisen aikoihin oli maahan perustettu uusi Savonlinnan hiippakunta.¹⁰⁴ Sen alaisuuteen kuului myös Kesälahden seurakunta, jonka kirkkoherra Johan Fredrik Hellman tuli jälleen valituksi säätyvaltiopäiville. Kaikkiaan Savonlinnan hiippakunnasta valittiin kahdeksan edustajaa, joista Hellman sai kolmanneksi vähiten ääniä (78 ääntä). Eniten ääniä keräsi Lappeenranta – Lappeen kirkkoherra Gustaf Nordström (98 ääntä) ja vähiten Kontiolahden kirkkoherra, rovasti Henrik Piipponen (53 ääntä). Säädyn keski-ikä oli 50 vuotta ja 7 kuukautta – vanhin edustaja oli 72-vuotias ja nuorin 39-vuotias. Hellman vietti vaalien jälkeen 47-vuotissyntymäpäiviään, joten hän kuului säädyn nuorempaan polveen.¹⁰⁵

2. Kaksi armollista esitystä

Valtiopäivät saivat käsiteltäväkseen kaksi armollista esitystä, jotka kumpikin koskivat armeijaa. Toinen sisälsi ehdotuksen Suomen suuriruhtinaanmaan asevelvollisuuslaiksi ja toinen koski sotaväen järjestämisen ja hallinnon perusteita.¹⁰⁶ Ehdotukset pitivät sisällään muutoksia palveluksen keston ja suomalaisten sotilaiden sijoittamiseen, jopa ”suomalaisten läänien”, kuten esitys Suomen aseman kuvasi, ulkopuolelle. Esityksen mukaan Suomen armeijassa voisi palvella venäläisiä ja heitä voisi asettaa myös Suomen armeijan upseereiksi. Asiat lähetettiin laki- ja asevelvollisuusvaliokuntien pohdittaviksi.

Esitysten lisäksi hallitsija antoi 15. päivänä helmikuuta 1899 julistuskirjan, joka siirsi kaikkien tärkeimpien asioiden ratkaisun yksinomaan Venäjän valtakunnanneuvostolle. Sitä, mitä ”tärkeimmät asiat” tarkoitti, ei mainittu tarkemmin – se oli täysin hallitsijan päätettävissä. Koko valtakuntaa koskevissa kysymyksissä Suomen valtiopäiville jäi julistuskirjan mukaan vain lausunto- ja lakialoiteoikeus.¹⁰⁷ Manifestin katsottiin kaatavan koko Suomen laillisen perustan, vaikka kyseessä oli pitkä valtakunnan lainsäädännön yhtenäistämiseen johtanut prosessi. Ratkaistavia asioita olivat mui-

¹⁰³ Polvinen 1984, 56–57.

¹⁰⁴ Mustakallio 2009, 215–216.

¹⁰⁵ Österbladh 1934, 324–325, 328, 634–635.

¹⁰⁶ Pps. ptk. 1899, 4–24.

¹⁰⁷ Österbladh 1934, 334; Jussila 2009, 76–77.

den muassa säätyjen asema ja jollain tasolla myös Suomen suvereenisuus yleisvaltakunnallisista laeista päätettäessä.¹⁰⁸

Julistuskirjan saapumista seurasivat suomalaisten valtaapitävien erimielisyydet siitä, miten manifestiin olisi vastattava ja milloin sen julkaiseminen tapahtuisi. Erityisesti kysymys menettelytavoista seurasi kieliryhmien välistä rajaa. Suomenmieliset halusivat julkaista manifestin ennen kuin keisari olisi antanut vastauksen hallituksen jättämään alistukseen, kun taas ruotsinkieliset tahtoivat saada ensin keisarilta vastauksen ja vasta sitten julkistaa julistuksen. Työskentelytapa valtiopäivillä muuttui lähes kokonaan, kun täysistuntoja pidettiin salassa ja asioita pohdittiin kahdessa eri valtiopäiväklubissa – suomalaisessa ja ruotsalaisessa.¹⁰⁹ Aivan ensimmäiseksi kysymykseksi nousi tapa, jolla annettuihin lakiehdotuksiin tulisi vastata. Menettelytapa ratkaistiin salaisessa istunnossa, jossa ehdotettiin kolmea eri työskentelytapaa: työskentelyn lopettamista kokonaan, uutta, perustuslakeja valaisevaa esitystä hallitsijalta tai kokonaan uudelleen laadittua vastaehdotusta. Lopulta asevelvollisuusvaliokunta laati sovitteluehdotuksen, jonka mukaan säätyjen vastaus pitäisi sisällään kummankin armollisen esityksen valtio-oikeudellisen arvioinnin ja kritiikin sekä päättyisi voimassa olevan asevelvollisuuslain muutosehdotukseen. Kaikki säädöt hyväksyivät yhteensovittamisehdotuksen 2. maaliskuuta.¹¹⁰

Viimein toukokuussa laki- ja asevelvollisuusvaliokunnat jakoivat säädylle työstämänsä laajat mietinnöt. Kummatkin valiokunnat olivat sitä mieltä, että keisarin antama manifesti ja lakiehdotukset olivat perustuslain vastaisia, koska säädöt eivät olleet niitä hyväksyneet. Lisäksi asevelvollisuusvaliokunta lisäsi mietintöönsä, että armollisten esitysten ja julistuskirjan taustalla oli poliittinen tarkoitus, toisin sanoen venäläistämisen.¹¹¹

3. Hellman luottaa uuteraan työhön

Tilanne oli kärjistynyt varsin hankalaksi Suomen valtiosäädylle. Hallitsija oli antanut julistuksen, jolla se kumosi lähes täysin valtiopäivien oikeudet olla mukana päättämässä asioista. Vaikka osa valtiopäiväedustajista oli esittänyt jopa pidättäytymistä valtiopäivätyöstä, enemmistö edustajista oli tahtonut aloittaa työn lähes pattitilanteesta huolimatta.

¹⁰⁸ Jussila 2009, 78–81.

¹⁰⁹ Österbladh 1934, 338–339.

¹¹⁰ Österbladh 1934, 342, 346–347; Jussila 2009, 83.

¹¹¹ Vp. A 1899, lvm 1; avvm 1.

Valiokunnat olivat tehneet kovan urakan käydessään mietintöjen kimppuun, eivätkä valiokunnat jääneet ilman kiitosta. Muutamien pappissäädyn edustajien mukaan valiokunnan ponnet olivat kansan mieleen.¹¹²

Vuoden 1899 valtiopäivät olivat ainoat, jolloin Hellmania ei valittu osallistumaan valiokuntatyöskentelyyn. Ennen pappissäädyn vaalia – puhumattakaan hallitsijan antaman manifestin vaikutuksesta – ehdokasasettelussa oli painotettu kokemusta.¹¹³ Hellmanilla sitä tuskin vielä oli tarpeeksi, joten hänen poliittinen mielipiteensä tuskin vaikutti vielä valtiopäivien alkupuolella siihen, ettei häntä valittu pappissäädyssä valiokuntaan. Kesälahden kirkkoherra paini kovassa sarjassa varsinkin kun valiokuntia oli vain kaksi. Valiokuntiin pappissääty valitsi muiden muassa professorit Hermansonin, Runebergin, Donnerin, Danielsonin ja Palménin, unohtamatta valtioneuvos Jaakko Forsmania. Keskustelua asevelvollisuusasian ratkaisemiseksi oli käyty ennen valtiopäivien kokoontumista jo syksystä lähtien. Pääkaupungissa toimineet professorit olivat keskustelujen ytimessä, kun ruotsin- ja suomenkielisten johtajat etsivät asiaan ratkaisua.¹¹⁴

J. F. Hellman oli yksi niistä, jotka kiittivät valiokuntia uutterasta työstä. Kun asevelvollisuusvaliokunnan mietintöä vihdoinkin käsiteltiin toukokuun loppupuolella, Hellman piti vuoden 1899 valtiopäivien pisimmän puheensa. Hän aloitti puheensa tuskastelemalla niitä vaikeita aikoja, jotka nyt olivat Suomen kansan ylle ”langenneet”. Hyökkäämättä hallitsijaa vastaan Hellman selitti, kuinka keisarit olivat, Nikolai II mukaan lukien, pitäneet aina kiinni suomalaisten oikeudesta olla mukana päättämässä maansa asioista. Tämä oli aina tapahtunut hyvässä yhteisymmärryksessä hallitsijan kanssa. Pohjoiskarjalainen edustaja jopa lausui, ettei esityksissä ollut mitään sellaista, mitä Suomen kansa piti epäoikeutettuna. Vaatimuksia sotaväen rasituksen lisäämisestä Hellman piti jopa oikeutettuina. Hellmanin mukaan säädyt olivat jälleen kerran lyhyellä varoitusajalla rientäneet täyttämään valtio-oikeudellista asemaansa näillekin valtiopäiville, vaikka kiireellisyys oli tuntunut kovin epäilyttävältä. Hellman maalaili kuvia siitä, kuinka erikoisessa tilanteessa työtä oli tehty verrattuna edellisiin vuosiin, ja antoi tunnustuksen siitä, että valtiopäivät olivat tehneet muutamassa kuukaudessa valtavan työn vastaukseksi siihen työhön, jota Venäjällä hänen mukaansa oli valmisteltu seitsemän vuotta. Hellman loi puheessaan uutta uskoa säätyedustajiin. Suomen kansan oikeuden-

¹¹² Pps. ptk 1899, 54, 58.

¹¹³ Österbladh 1934, 321.

¹¹⁴ Österbladh 1934, 332–333; Tommila 1999, 54–57.

tuntoon ja velvollisuuteen vedoten hän puhui rakkaasta ja kauniista, mutta niin karusta isänmaasta, joka oli joutunut vääryyden kohteeksi. Vaikka tilanne oli mahdoton ja onnistumisen mahdollisuudet olivat huonot, Hellman jaksoi silti rohkaista valtiopäiväedustajia. Hän perusti toivonsa siihen, kuinka valiokuntien uuttera työ oli esimerkkinä siitä, että vielä oli jotakin, mihin Suomen kansa pystyi vaikeana hetkenä turvaamaan:

Tämä rakas isänmaa on joutumaisillaan asemaan semmoiseen, joka sille tuottaisi mitä suurinta tuhoa ja sitä uhkaa vaara mitä suurin. Isänmaamme pysyttäminen entisessä onnellisessa asemassaan ja tämän uhkaavan vaaran torjuminen on nyt meidän ansanedustajain tehtävä täällä ylimääräisillä valtiopäivillä – ei niin ymmärtäen, että tämä työ olisi meistä vastenmielinen – isänmaan puolesta olemme valmiit uhraamaan ja panemaan alttiiksi kaikemme –. Suomen kansa on kaikkina aikoina ollut laille kuuliainen kansa. Se on kunnioittanut oikeutta, se on rakastanut totuutta. Ei siis ihme, jos se säikähtyy, ei ihme, jos se joutuu hämille, kun se huomaa, ettei oikeutta noudateta – niin tottunut on Suomen kansa oikeuteen ja laillisuuteen. – – Kun meillä on edessämme tällaiset asiapaperit, kuin laki- ja asevelvollisuusvaliokunnan mietinnöt, tuntuu ainakin minusta siltä ettei ole syytä heittää toivoamme eikä haluttomana ajatella vasta kohtaavia olosuhteita, vaan toivoen käydä tulevaisuutta kohden vakuutettuina siitä että Jumalan avulla voimme onnemme perille päästä, sillä meillä on Jumala, joka auttaa, ja Herra, Herra, joka kuolemastakin päästää.¹¹⁵

Hellman hyväksyi asevelvollisuusvaliokunnan mietinnön ja valoi luottamusta myös muihin edustajiin, että he uskoisivat mietinnön olevan suomalaisten tahdon mukainen vastaus hallitsijalle. Kuten aiemmillakin valtiopäivillä Kesälahden kirkkoherra vielä lopuksi puuttui muotoseikkoihin, sillä suomen ja ruotsin käännökset eivät hänen mielestään vastanneet täysin toisiaan. Hellman oli monen muunkin pappissäädyn edustajan kanssa yhtä mieltä siitä, että valiokuntien mietinnöt olivat onnistuneita vastauksia hallitsijan esityksiin ja ne olivat Suomen kansan tuntojen ilmaus.¹¹⁶ Toisaalta oli kysymys oikeuksista, joita totuutta rakastava kansa sai nauttia. Samaan korkeimman varjelukseen ja oikeuden voittoon uutteran työn tuloksena uskoivat muutkin, kuten Oulun kirkkoherra Anshelm Wallin¹¹⁷.

¹¹⁵ Pps. ptk. 1899, 70–73.

¹¹⁶ Pps. ptk. 1899, 59–60. Mm. Westerlund ja Tallgren.

¹¹⁷ Pps. ptk. 1899, 53–56.

Johan Fredrik Hellmanin mielestä valiokuntien ponnet Suomen oikeudellisen aseman puolesta olivat onnistuneita, eikä hänellä ollut niiden johdosta erityistä huomautettavaa – olivathan ne ehkä enemmän Suomen oikeudellisen aseman puolustusta kuin suunnitelma asevelvollisuuden itsensä uudelleen järjestämiseksi. Näin oli ainakin Hellmanin mukaan, kun hän kävi ensimmäisessä puheenvuorossaan läpi Suomen sotajoukon muodostumista. Hän piti silloista 700 miehen joukkoa varsin pienenä eikä vastustanut lainkaan sotilasrasituksen lisäystä, vaan ennemmin tapaa, jolla rasituksen tarkistus sai alkunsa.¹¹⁸

Hellman ei päässyt ottamaan erikseen kantaa asioihin – tai ainakaan pappissäädyn virallisiin pöytäkirjoihin niistä ei jäänyt merkintöjä – jotka koskivat muun muassa venäläisten upseerien toimimista Suomessa tai Suomen armeijan käyttöä ulkomailla. Ainoa asia, josta klubikäsittelyssä ja salaisissa täysistunnoissa ei päästy sopuun, oli rauhanaikaisen sotaväen määrä. Asevelvollisuusvaliokunta oli ehdottanut määräksi 12 000 miestä, mutta talonpoikaissäätö vastusti ehdotusta. Vastustus oli ymmärrettävää, sillä talonpoikaissäätö olisi joutunut kantamaan joukoista suurimman taakan. Lopulta mietintöön liitettiin talonpoikien vastalause, jossa määräksi ehdotettiin 8 000 miestä.¹¹⁹ J. F. Hellman tunsu maaseudun kirkkoherrana talonpoikien huolen ja ilmaisi mielipiteensä talonpoikien puolesta. Hän vetosi papistoon, ettei sääty ehdottaisi tarkkaa lukua, koska asevelvollisuus ei koskenut papistoa itseään. Kesälahden kirkkoherran mielestä olisi sängen väärin papiston puolelta esittää numeroita asiasta, joka ei sitä itseään koskenut, sillä nuoret teologian ylioppilaatkin pystyivät välttämään asevelvollisuuden lykkäyksen kautta. Hellman pysyi jälleen maaseudun puolella ja kannatti vastalauseita, joka kuitenkin hävisi selvästi pappissäädyn äänestyksessä (37 – 9).¹²⁰

Pappissäätö hyväksyi laki- ja asevelvollisuusvaliokuntien mietinnöt sellaisinaan ja yhteensovitteluehdotuksen myötä talonpoikaissäätökin hyväksyi rauhanajan sotaväen kooksi 12 000 miestä.¹²¹ Lopulta hallitsija vahvisti Suomen uudeksi asevelvollisuuslaiksi heinäkuussa 1901 lain, joka ei ollut säätyjen hyväksymä.¹²²

Tilanne vuoden 1899 valtiopäivillä oli erikoinen. Asioita valmisteltiin salaisesti, eikä pöytäkirjoja tehty kuin säätyjen virallisista istunnoista, joita pidettiin muuhun työskentelyyn verrattuna ilmeisesti melko vähän. Johan Fredrik Hellmanin työsken-

¹¹⁸ Pps. ptk. 1899, 70.

¹¹⁹ Österbladh 1934 345.

¹²⁰ Pps. ptk. 1899, 113, 120.

¹²¹ Österbladh 1934, 358–359.

¹²² Österbladh 1934, 362; Jussila 2009, 78–81. Laki oli lopulta myös ainoa, johon helmikuun manifestia sovellettiin.

telystä on vaikea tehdä johtopäätöksiä pelkkien pappissäädyn pöytäkirjojen perusteella. Kuitenkin on mahdollista jossain määrin saada selkoa Hellmanin ajattelutavasta. Hän oli edelleen ”kansanmies”, joka ei halunnut tehdä päätöksiä muiden puolesta, kuten kysymys rauhanajan sotaväestä antoi ymmärtää. Toisaalta hän myös tuki laillisuutta hallitsijan Suomea kohtaan tekemistä iskuista huolimatta. Hellman kiitti valiokuntien uuttauutta työssään, vaikka tilanne näyttikin toivottomalta.

Varsin paljoo Hellman ei valtiopäivillä virallisia puheita pitänyt – yhteensä kuusi kertaa, nekin kahden päivän aikana. Kolme kertaa Hellman ruoti sanallista ilmaisuua, kerran kannatti mielestään parempaa sanamuotoa (joka hävisi äänestyksessä, itse asiasta sääty oli yksimielinen), ja kerran kannatti asian jättämistä pöydälle pidemmän tutustumisajan saamiseksi.¹²³

Hellmanin panos vuoden 1899 valtiopäivillä ei virallisten pappissäädyn pöytäkirjojen perusteella näytä kovin suurelta. Asioiden käsittelyssä valtiopäivillä oli Österbladhin mukaan tapahtumassa käänne jyrkempään ja maltillisempaan suuntaan. Jyrkemmän suunnan edustajaksi hän mainitsee muiden muassa Hellmanin.¹²⁴ Valtiopäiväpöytäkirjoista Hellmanin ”jyrkistyminen” ei ilmene. Österbladhin arvion selittää Hellmanin kanta, jolla hän toi laillisuuden periaatteen ja oikeuden vaatimuksen pelkän alamaisuuden rinnalle.

¹²³ Pps. ptk. 1899, 70–73, 80, 113, 146, 153, 162. Kaikki puheenvuorot Hellman piti toukokuun 23. ja 24. päivänä.

¹²⁴ Österbladh 1934, 362–363.

IV Paikalliset asiat kiinnostavat Hellmania – vuoden 1900 valtiopäivät

1. Vaalit muuttuneessa tilanteessa

Puolisen vuotta helmikuun manifestin jälkeen Suomen suuriruhtinaskunnan tilanne näytti muuttuvan entistä tukalammaksi, kun vain pari kuukautta valtiopäivien päättymisen jälkeen Suomen ministerivaltiosihteerin virkaan nimitettiin elokuussa 1899 V. K. von Plehwe. Uusi ministerivaltiosihteeriksi oli Bobrikovin tavoin Suomen erityisaseman vastustaja¹²⁵

Vastaukseksi helmikuun manifestiin oli Suomen kansakin koettanut tehdä parhaansa keräämällä adressin laillisten olojen puolesta. Adressiin kerättiin kymmenessä päivässä yli 500 000 nimeä luovutettavaksi hallitsijalle. Hallitsija ei kuitenkaan ottanut lähetystä vastaan. Kansan ohella oli Suomen asemasta huolestuneita muuallakin Euroopassa; joukko tiedemiehiä oli ryhtynyt puuhaamaan kannanottoa Suomen aseman puolesta. Eurooppalaisena vastalauseena syntyi niin sanottu kulttuuriadressi, jonka allekirjoitti moni merkittävä eurooppalainen tiedemies ja taiteilija. Adressin kohtalo oli sama kuin suomalaisellakin adressilla. Kesäkuun lopulla 1899 hallitsija ei suostunut ottamaan adressia tuonutta lähetystä vastaan.¹²⁶

Hallitsija antoi heinäkuun lopulla 1899 säädylle kutsun kokoontua lakimääräisille valtiopäiville 23. tammikuuta 1900. Savonlinnan hiippakunnassa vaali pidettiin 20. syyskuuta 1899. Johan Fredrik Hellman sai kolmanneksi vähiten ääniä keräten niitä 82. Eniten ääniä hiippakunnasta sai tuomiorovasti Juuso Hedberg (101 ääntä), kun taas vähiten valituksi tulleista keräsi Viipurin klassillisen lyseon rehtori Adiel Bergroth (37 ääntä).¹²⁷ Keski-ikä valtiopäiville valituilla oli hieman vaille 51 vuotta, joten Hellman oli alle keski-ikänsä ollessaan 48-vuotias. Valtiopäivien aikana vallitsi vielä isänmaallinen yhteistunto puolueiden välillä, joten pappissäädyn vaalitkin olivat edelleen melko maltilliset, eivätkä puolueet käyneet kovin kovaa kamppailua, vaikka joitain ehdokaslistoja julkaistiinkin.¹²⁸ Vaalien aikaan Hellman oli vielä Kesälahden kirkkoherrana, mutta siirtyi seurakunnan paimeneksi Juukaan lokakuussa 1899.¹²⁹

¹²⁵ Österbladh 1934, 366; Polvinen 1984, 141–144; Tommila 1999, 197.

¹²⁶ Tommila 1999, 197–203.

¹²⁷ Österbladh 1934, 373–375. Valitsematta jäivät mm. Henrik Piipponen ja G. G. Rosenqvist.

¹²⁸ Österbladh 1934, 370–372.

¹²⁹ Österbladh 1934, 375, 634–635.

Valtiopäivien avajaiset pidettiin tammikuun 27. päivänä. Näiden valtiopäivien valtaistuinpuhe jo enteili tiukan linjan jatkumista Suomea kohtaan. Hallitsija kielsi suoraan säätyjä puuttumasta koko valtakuntaa koskeviin asioihin.¹³⁰

J. F. Hellman valittiin valtiopäivien alussa lähetystöön, joka vei tervehdyksen muille säädyille. Erityisesti hän sai tehtäväkseen pitää tervehdyspuheen talonpoikaissäädylle.¹³¹ Hän toimi itse maalaispappina Pohjois-Karjalassa. Edellisillä valtiopäivillä hänellä oli ollut suuri rooli pappissäädystä pitäessään talonpoikien puolta asevelvollisten määrää koskeneessa kiistassa. Puheessaan hän muisteli talonpoikien ja pappissäädyn vanhaa yhteistyötä kansan ja maan puolesta ja muistutti talonpoikaissäätystä siitä, että Jumala oli turva ja oikeudenmukaisuuden ja vanhurskauden Jumala.¹³²

Juuan tuore kirkkoherra oli ilmeisesti varsin hyvin vakuuttanut valtiopäivätoverinsa kyvyillään, sillä tervehdyspuhe ei ollut ainoa luottamustoimi, johon hän tuli valituksi. Hänet valittiin myös jäseneksi lakivaliokuntaan. Lakivaliokunnassa hän oli ensikertalainen toisin kuin muutamat muut pappissäädyn jäsenet, kuten tuomiorovasti Johannes Schwartzberg, H. E. Schroderus ja K. E. Stenbäck.¹³³

Kuten hallitsija oli valtaistuinpuheessaan ilmaissut, ei vuoden 1900 valtiopäivillä puututtu koko valtakuntaa koskeviin asioihin, vaan säädöt pitäytyivät käsittelemään paikallisia asioita, joissa niissäkin oli tekemistä. Poliittisista kysymyksistä pappissäätö tosin käsitteli muun muassa paino-oloja, joita hallitusvalta oli kiristänyt melkoisesti. Muun muassa tässä asiassa Hellman ei henkilökohtaisesti ottanut osaa säädyn keskusteluun, mutta oli mukana lakivaliokunnan työssä, jossa painovapautta yritettiin höllentää niin, ettei lehtiä pystyisi mielivaltaisesti lakkauttamaan. Hallitsija tosin jätti anomuksen huomioonottamatta.¹³⁴

2. Maaseudun ongelmien ratkojana

Valtiopäivien tehtäväksi jäi yrittää järjestää Suomen sisäisiä asioita parempaan kuntoon – ja toki vain niiltä osin kuin se hallitsijalle kävi. Erityisesti vähitellen heräileviä ”kansan syviä rivejä” koskettavat asiat saivat paljon huomiota – näistä suurimpana kysymyksenä maavuokralaki ja tilattoman väestön tilanteen parantaminen.

¹³⁰ Österbladh 1934, 370..

¹³¹ Pps. ptk. 1900 I, 12–14.

¹³² Pps. ptk. 1900 I, 12–14.

¹³³ Österbladh 1934, 382.

¹³⁴ Vp. A 1900, lvm 9; Österbladh 1934, 384–395.

Maavuokrakysymys oli alkanut kyteä jo 1880-luvulla, tai ainakin silloin torppareiden oloihin alettiin kiinnittää enemmän huomiota, ja poliittinen mielenkiinto maavuokralakia kohtaan jatkui koko autonomian ajan loppukauden.¹³⁵ Maanvuokraajille, eli torppareille ja mäkitupalaisille, ongelmia tuottivat monet asiat – ensinnäkin epävarmuus torppien sopimuksista. Vaikka kirjalliset sopimukset oli säädetty pakollisiksi jo vuonna 1864, ne pysyivät harvinaisina aina 1910-luvulle saakka. Myös sopimuksen sisällöt aiheuttivat harmia, sillä ylimääräisiä työpäiviä vaadittiin yleisesti erityisesti kii-reisimpään sadonkorjuu-aikaan, kun vuokralaisen omatkin viljelmät olisivat vaatineet työtä. Maata vuokranneet eivät voineet kehittää asemaansa edes lainan avulla, sillä he eivät voineet kiinnittää vuokramaitaan velkojen vakuudeksi. Lopulta viljakriisi ajoi torpparit ahtaalle, kun maailmankaupan taloudelliset suhdanteet ulottuivat suomalaiselle maaseudulle saakka. Lisääntynyt ulkomainen viljantuotanto ja parantuneet kulkuyhteydet laskivat viljan hintaa rajusti.¹³⁶ Tosin pienet vuokramaat olivat enemmän omavarais-taloutta, eikä viljan hinnan lasku suoraan vähentänyt torppareiden tuloja kovin paljon. Päinvastoin torpparit saivat ostettua viljaa halvemmalla tilansa ulkopuolelta. Osa Poh-jois-Karjalaakin oli suuren osan talvesta venäläisen tuontiviljan varassa. Sen sijaan vil-jakriisin vaikutus tulikin maanomistajan kautta, kun leipäviljan hinnanlasku aiheutti vuokraehto- jen kiristymistä. Metsänkäyttöä rajoitettiin ja maita saatettiin ottaa takaisin omistajan käyttöön. Vuokraehtoja kiristämällä maanomistaja pystyi siirtämään osan taakastaan vuokraperheen niskaan.¹³⁷

Helmikuun manifestin jälkeen alkoi maassa liikkua tilattoman väestön keskuudessa maanjakohuhuja, jotka lupailivat venäläisten tekevän uudistuksia olojen parantamiseksi. Maanjakohuhuja vastaan pantiin liikkeelle vastahuu, jonka mukaan maanjakohuhut olisivat ”laukkuryssien” eli venäläisten kiertokauppioiden aikaansaan- nosta. Kiertokauppiat olivat vastahuhun mukaan Bobrikovin juoni saada tilaton väestö venäläismieliseksi.¹³⁸

Oli kysymys venäläisten kulkukauppioiden ja huhujen yhteydestä niin tai näin, valtiopäivät joutuivat pohtimaan maavuokralain sisältöä. Vuoden 1900 valtiopäi- villä lähin torppareita ja mäkitupalaisia edustanut sääty oli talonpoikaissääty, joka käsit- ti edustavansa myös alustalaisiaan.¹³⁹ Pappissäädystä torppariaasia oli ollut esillä aiem-

¹³⁵ Peltonen 2004 a, 225–226.

¹³⁶ Peltonen 2004 a, 244–245.

¹³⁷ Peltonen 2004 a, 245.

¹³⁸ Peltonen 2004 a, 230–231, 233.

¹³⁹ Peltonen 2004 a, 230.

minkin. Viimeksi vuoden 1897 valtiopäivillä torppariasia oli jäänyt käsittelemättä puutteellisen valmistelun vuoksi.¹⁴⁰

Hallituksen ehdotus torpparilaiksi perustui erityisen säätyjen asettaman komitean tutkimukseen, jonka Axel Warén oli koonnut kiertämällä pitkin maaseutua tutkimassa maanvuokrausoloja.¹⁴¹ Warén sai työstään kiitosta, mutta laki- ja talousvaliokunnalle ehdotus ei kelvannut sellaisenaan. Hallitus oli muun muassa ehdottanut lyhyimmäksi vuokra-ajaksi 10 vuotta, ilman periytyviä oikeuksia. Lisäksi se ehdotti, että torppari vuokra-ajan päättyessä olisi velvollinen korvaamaan aiheuttamansa rappion tai saamaan hyvitystä tehdyistä parannuksista. Nämä keskinäiset korvaukset oli määrä sopia uskottujen miesten tilalla tekemissä katselmuksissa.

Ollessaan 1897 ensimmäistä kertaa valtiopäiväedustajana Hellman oli suosiolla jättänyt torpparikysymyksen muiden pohdittavaksi eikä ollut ottanut julkisesti kantaa muiden innokkaiden pappissäätyläisten keskusteluun. Tilanne oli kuitenkin muuttunut hieman toiseksi, kun laki- ja talousvaliokunta oli antanut ehdotuksen maanvuokrauslaiksi¹⁴² – vuoden 1897 valtiopäivillä ehdotus oli koskenut maan hankkimista tilattomalle väelle. Maanvuokrauslaki oli luultavasti melkoisen työläs pala valiokunnalle, ja pappissäädyn käsittelyynkin se ehti vasta toukokuun puolivälissä, vaikka työskentely oli aloitettu jo tammikuussa.

Joka tapauksessa Hellman otti kantaa torpparikysymykseen edelleen hyvin niukasti. Suurin huolenaihe hänelle oli se, että valiokunta oli poistanut ehdotuksestaan vuokra-ajan vähimmäispituuden, hallituksen ehdottaman kymmenen vuotta. Pappissäädyssäkin pitkän keskustelun ja huutoäänestyksen jälkeen vähimmäisajan vaatimuksesta luovuttiin ja se hyväksyttiin valiokunnan ehdotuksen mukaisesti.¹⁴³ Valiokunnan ja Hellmanin ajatukset menivät perin pohjin ristiin siinä, että hän halusi säilyttää vuokra-ajan vähimmäisajan, kun taas valiokunta olisi taannut pitkät vuokra-ajat toisella tavalla. Vuokra-ajalla tehdyt parannukset ja niistä tilitettävät korvaukset vuokramiehelle olisivat taanneet pitkät ja vakaat vuokrasuhteet. Ainakin rehtorit Melander ja Forsström uskoivat mahdollisten korvausten takaavan pitkän vuokra-ajan, vaikka he olivat alun perin olleet kymmenen vuoden vähimmäisajan kannalla.¹⁴⁴ Samoin uskoi Elis Bergroth, joka oli sitä mieltä, että kun pappissääty oli jo hylännyt vähimmäisajan, torppareille tehtäi-

¹⁴⁰ Österbladh 1934, 410.

¹⁴¹ Österbladh 1934, 410–122; Peltonen 2004 a, 222.

¹⁴² Vp. A 1900, Itvm 4.

¹⁴³ Österbladh 1934, 411.

¹⁴⁴ Pps. ptk. 1900 II, 931.

siin suuri vääryys, jos nyt esillä olleet korvaukset hylättäisiin, kuten vastalause ehdotti.¹⁴⁵

Hellman näki asian toisin. Jos vuokrasopimus oli tehty lyhyeksi aikaa, tiesihän torppari, ettei hänen kannattanut alkaa tehdä suuria parannuksia. Toisaalta taas korvaukset, joita vuokramiehelle olisi maksettu kesken jääneestä työstä, olisi Hellmanin mukaan johtaneet keinotteluun, jossa vuoden tai kahden mittaisella sopimuksella ollut torppari olisi alkanut tehdä suuria parannuksia, joista isännän olisi pitänyt maksaa korvaus. Hellman katsoi tilanteen vuokranantajan kannalta tukalaksi, kun vuokramiehelle olisi pitänyt maksaa tehdystä työstä ja vielä uudistusten tuottamasta tulosta, jota vuokramies ei olisi ehtinyt nauttia. Pohjois-Karjalan edustaja valitti myös sitä, ettei ollut olemassa kuin yksi ainoa tilanne, jossa korvauksia ylipäättään tarvitsisi maksaa, jos tarkka vuokra-aika oli sopimukseen merkitty. Hän tarkoitti tilannetta, jossa torppari joutuisi pois torpastaan pakkohuutokaupan tai jonkin muun vastaavan tilanteen vuoksi.¹⁴⁶ Hellman yhtyi edelleen vastalauseeseen, jonka mukaan kymmenen vuoden vähimmäisaika piti säilyttää, vaikka sääty oli jo aiemmassa keskustelussa hyväksynyt vähimmäisajan poiston uudesta laista. Hän pysyi vahvasti sillä kannalla, että korvausten ”uhka” ei taannut pitkiä vuokra-aikoja ja että parannuksista maksettava korvaus olisi ollut vuokranantajille liian kallista.

Samoilla linjoilla Hellmanin kanssa oli muiden muassa tuomiokapitulin asessori I. M. Tallgren, joka piti hyvänä pyrkimyksenä, että torpparien asioihin yritettäisiin saada parannusta, mutta pelkäsi Hellmanin tavoin vuokra-ajan loputtua maksettavia korvauksia. Tallgren piti myös korvauksia liian suurina vuokranantajalle varsinkin, kun parannusten työn ja kustannuksien lisäksi valiokunta ehdotti ”kohtuullista” tuloa parannuksista. Sana ”kohtuullinen” oli Tallgrenille liikaa; hän epäilikin, että uusi laki saisi tilalliset ajamaan torpparit pois mökeistään liiaksi nousevien kustannuksien pelossa. Samaa pelkäsi myös lääninrovasti Walle, jonka mukaan lakiehdotus johtaisi siihen, että entinen vuokralainen saisi täyden korvauksen lisäksi tuloa vielä vuokra-ajan jälkeenkään.¹⁴⁷

Keskustelu kävi kuumana kymmenen vuoden vähimmäisajasta kynsin ja hampain kiinni pitävien ja niiden välillä, jotka olisivat suoneet vuokra-aikojen pidentyneen korvausten uhalla.. Eikä ihme, sillä professori Palménin mielestä kysymys oli ehkä

¹⁴⁵ Pps. ptk. 1900 II, 928; Österbladh 1934, 412.

¹⁴⁶ Pps. ptk. 1900 II, 932.

¹⁴⁷ Pps. ptk. 1900 II, 926–927.

koko silloisten valtiopäivien tärkein.¹⁴⁸ Pappissäädyn keskustelussa viitattiin jopa siihen, että vastalauseen kannattajilta puuttui kristillistä rakkautta. Vähimmäisaikaa kannattaneet hävisivät äänestyksessä selvin lukemin (34 – 7).¹⁴⁹

Kun sovitteluehdotuksen myötä torpparikysymys tuli uudelleen säätyyn puheenaiheeksi, osa pappissäädyn jäsenistä yritti edelleen pitää kiinni parannusten tuomista kohtuullisista tuloista. Elis Bergroth ehdottikin, että pappissääty pyytäisi muita säätyjä yhtymään ehdotukseen.¹⁵⁰ Kärkkäimmin Bergrothin ehdotusta vastaan hyökkäsi J. F. Hellman. Kysymys koski edelleen torpastaan pois joutuvan torpparin korvauksia, joita Bergroth olisi mieluusti hänelle suonut. Hellman vetosi aiempaan lakipykälään, jossa puhuttiin torpparin vaihdoksesta torpan omistajan vaihtuessa:

Hänelle tulee siis täysi korvaus. Ostajalta hän saa korvausta ainoastaan tekemistään parannuksista ja entiseltä omistajalta hän saa korvausta muusta vahingosta, minkä hän enenaikaisen poismuuton takia on kärsinyt. Ei ole siis mitään syytä kirkkoherra Bergrothin ehdotukseen; ei edes säälin syytä.¹⁵¹

Osittain Bergroth ja Hellman puhuivat eri tilanteista. Hellman puhui maan kauppaamistilanteesta, johon oli jo säädetty korvaukset, kun taas Bergroth piti torpparien puolta tilanteessa, jossa maanomistaja ei enää halunnut uudistaa vuokrasopimusta.

Kun provasti Hellman huomautti, ettei torppari voi kärsiä vahinkoa muuta kuin siinä ja siinä hänen mainitsemassaan tapauksessa, tahdon sen johdosta huomauttaa että semmoisena, kuin tämä asetus nyt säätyjen kautta astuu yleisön eteen, ei ole mitään estettä ettei talonisäntä vastedes tee vuodeksi torpparinkontrahtia. Torppari tietysti toivoo, että kontrahti vuosi vuodelta uudistetaan. Hän sen vuoksi rupeaa tekemään työtä, edistämään maanviljelystä jne. Sitten isäntä yhtäkkiä käskee häntä muuttamaan. Isäntä ottaa siten työn tulokset, mutta työntekijä ei tule saamaan muuta, kuin korvauksen itse työstä. Siinä tapahtuu hänelle vääryys.¹⁵²

Bergroth oli vakuuttunut, että uhka menetetyn työn korvauksista saisi torppankontrahdit pidemmiksi ja hädät estetyksi. Hellman ei taipunut vaan piti kiinni kannastaan. Hänen mielestään korvaus oli riittävä varsinkin, kun torpparin lähtöpäivä oli 14. maaliskuuta ja

¹⁴⁸ Pps. ptk. 1900 II, 930.

¹⁴⁹ Pps. ptk. 1900 II, 928, 931.

¹⁵⁰ Pps. ptk. 1900 II, 1210; Österbladh 1934, 412.

¹⁵¹ Pps. ptk. 1900 II, 1211.

¹⁵² Pps. ptk. 1900 II, 1211.

häättö oli annettava vuotta ennen lähtöpäivää, joten torppari olisi kerinnyt niittää sen minkä viljeli. Bergroth tosin muistutti Hellmania siitä, ettei sato vuosi vuodelta pysynyt samana, mikä Hellmaninkin piti maata viljelleenä tuntea.¹⁵³

Hellman suhtautui nuivasti torppareiden oikeuksiin. Vaikka hän vuoden 1897 valtiopäivillä oli kannattanut köyhien aseman parantamista, hän ei erityisemmin halunnut torppareille lisäkorvauksia tai armopaloja, joita muuten pappissäädyssä laajasti kannatettiin. Syynä Hellmanin nuivaan suhtautumiseen saattaa olla se, että viimeisessäkin asiaa koskeneessa väännössä Elis Bergrothin kanssa hän edelleen toi järeäpäisesti esille jo pappissäädyn (ja muiden säätyjen) kertaalleen hylkäämisen ehdotuksen vuokra-aikojen vähimmäispituudesta. Hellman totesi:

Minun vakuutukseni on, että oli suuri erehdys, kun ei päätetty mitään minimaikkaa, mutta että sitä korjattaisiin nyt ehdotetulla tavalla, se olisi minusta väärin.¹⁵⁴

Hellmanin suhtautuminen vuokra-ajan määrittämiseen on jokseenkin linjassa hänen aikaisemman ajattelunsa kanssa. Pohjoiskarjalainen kirkkoherra ei aiemmissakaan keskusteluissa, esimerkiksi panttilainaamoja ja vähemmistöjä koskeneissa, ollut kallistunut sille kannalle, että minkäänlainen ”rahvaan” omaehtoinen toiminta olisi tuottoisaa tai asioita eteenpäin vievää. Hänen torpparikysymyksessä käyttämistään puheenvuoroista jäi käsitys, että hän verhosi omat epäluulonsa jonkin myönnytyksen ja parannuksen alle, tässä tapauksessa kymmenen vuoden vähimmäisajan taakse. Hän ei antanut arvoa sille, että vuokralaisten omaehtoinen toiminta toisi parannusta heidän oloihinsa. Hellman oli sitä mieltä, että vuokralaisten itse vuokratilansa tekemät parannukset johtaisivat vain keinotteluun ja sekaannuksiin. ”Rahvas” ilmeisesti tarvitsi jonkin verran ohjausta talousasioissa. Toisaalta se, mikä Hellmanin ajattelussa näyttäytyi epäluulona, voi olla myös käytännöllisyyttä, jos ajattelee Hellmanin suhtautumista hänen asuinympäristönsä näkökulmasta. Pohjois-Karjala ei ollut suurien kartanoiden aluetta, eivätkä taloudelliset erot vuokranantajan ja vuokraajan välillä olleet kovin merkittäviä. Korvausten maksaminen parannusten tekemisestä olisi voinut olla osalle talollisista kallista puuhaa.

Jos rovasti Hellman oli osoittanut jonkinlaista päättäväisyyttä – tai järeäpäisyyttä – kymmenen vuoden vähimmäisvuokra-ajan suhteen, hän osoitti sitä myös

¹⁵³ Pps. ptk. 1900 II, 1215.

¹⁵⁴ Pps. ptk. 1900 II, 1214.

toista maaseudun kysymystä koskevassa keskustelussa. Torpparien oikeudet eivät olleet ainoa maataloutta rasittava ongelma, josta valtiopäivillä keskusteltiin. Muita valtiopäiville ratkottaviksi annettuja ongelmia olivat puukaupan epäyhtenäisyys ja pientilallisten mahdollisuus saada lainaa.

Metsäteollisuus oli kasvanut 1800-luvun loppupuolella merkittäväksi elinkeinoksi ja loi aivan uudenlaisen perustan suomalaiselle metsäteollisuudelle. Uusi teollisuus toi mukanaan myös ongelmia. Puu oli tapana myydä ”lohkokauppana”, jolloin puunomistaja sai tietyn metsäalan itselleen korvausta vastaan tietyksi ajaksi. Metsänostajat pyrkivät saamaan aikaan pitkiä sopimuksia, jopa 15–25 vuotta kestäviä. Pitkällä sopimuksella puun ostajat saivat keinoteltua itselleen pitkänajan kasvun hyödyn, ja lopulta he hakkasivat palstat paljaiksi ja kantohinnat jäivät erittäin alhaisiksi. Toisinaan palstalla pystyttiin suorittamaan kaksikin hakkuuta sopimuksen aikana.¹⁵⁵ Uuden teollisuuden aiheuttama toinen epäkohta oli se, että metsäyhtiöt alkoivat ostaa kokonaisia maatiloja. Näin tilaton väestö lisääntyi. Tilansa myynyt oli usein huonommassa asemassa kuin mahdolliset vuokralaiset, joilla oli pätevä vuokrasopimus mielivaltaista häätöä estämässä.¹⁵⁶

Lakivaliokunta antoi ehdotuksensa puukaupan järjestämisestä ja erityisesti metsänhakkuuoikeuden kiinnittämisestä,¹⁵⁷ jota lohko-kaupassa käytettiin. Mietinnössä esitettiin, että kiinnitys voisi tapahtua vain kymmeneksi vuodeksi. Hellman ei kuitenkaan ollut tyytyväinen mietintöön, vaan oli sitä mieltä, ettei pelkkä ajallinen rajausta estäisi metsien riistoa ja tilojen ostoa. Päinvastoin kymmenen vuotta oli Hellmanin kannalta liian pitkä aika, josta metsäyhtiöt saivat itselleen jopa kasvun hyödyn. Lyhennetty kiinnitysaika lisäisi yhtiöiden halua ostaa itselleen lisää kokonaisia tiloja.¹⁵⁸ Lakivaliokunnan esityksen käsittelyyn osallistuneista kolmesta pappissäädyn edustajasta kaksi allekirjoitti vastalauseen¹⁵⁹ – Hellmanin lisäksi Kuopion hiippakunnan edustaja, Leppävirran kirkkoherra H. E Schroderus.¹⁶⁰ Vastalauseen allekirjoittajien tavoitteena oli, että koko metsätalous piti järjestää uudelle kannalle metsänhoitoa unohtamatta. Tilanne puukaupan vuoksi oli erityisen paha juuri Kuopion läänissä, johon myös Pohjois-

¹⁵⁵ Peltonen 2004 b, 109–112

¹⁵⁶ Peltonen 2004 b, 112–113.

¹⁵⁷ Vp. A 1900, lvm 7.

¹⁵⁸ Pps. ptk. 1900, 436–437.

¹⁵⁹ Vp. A 1900, lvm 7 ja 17.

¹⁶⁰ Myös kolmas Kuopion hiippakunnan edustaja, Oulun kirkkoherra A. W. Wallin ilmoitti kannattavansa vastalauseita. Pps. ptk. 1900, 433.

Karjala kuului ja jossa metsäyhtiöt olivat ostaneet itselleen noin 700 maatilaa.¹⁶¹ Metsiä Suomessa riitti, eivätkä talonpojat ilmeisesti ymmärtäneet tilojensa arvoa, kun uusia sahatavaran tuottajia ja teollisuutta syntyi. Pappissäädyn omassa käsittelyssä vastalause sai taakseen vain kuusi ääntä 42:sta.¹⁶²

Metsätalous oli pääpuheenaiheena myös, kun säädylle esitettiin talousvaliokunnan mietintö talousmetsien ostamiseksi valtiolle. Ehdotuksen takana oli pelko metsäyhtiöiden maakaupoista ja järeän sahapuun riittämisestä. Metsänsuojelu ja metsänhoito olivat ne kohdat, jotka askarruttivat. Edelleen Hellman kuitenkin oli sitä mieltä, että olisi odotettava kahden eri metsäkomitean keskeneräisiä ehdotuksia siitä, miten metsänhoito olisi turvattava. Edellä mainittu puukaupan uudistaminen ja nyt puheena ollut metsän osto valtiolle olivat Hellman mielestä vain tekohengitystä. Äänestyksessä hänen edustama kantansa voitti.¹⁶³

Jos metsäyhtiöiden itäsuomalaisilla maatiloilla käymä kauppa ei ollut Hellmanin mieleen, ei sitä ollut myöskään esitys, joka koski hypoteekkilainojen järjestämistä pienille maatiloille. Näiden kahden asian käsittely kertoi siitä, että Hellman kantoi huolta itäsuomalaisesta elämästä, väestön hyvinvoinnista ja erityisesti köyhän maan kunnan kehittymisestä.

Yksi hyvä esimerkki Hellmanin maalaisväkeä kohtaan tuntemasta sympatiasta on lakivaliokunnan mietintö, jota Juuan kirkkoherra ei ollut itse laatimassa. Mietinnössä ehdotettiin velkariitojen käsittelemistä pysyvissä kaupunginoikeuksissa, kun taas Hellmanin kannattamassa vastalauseessa puolustettiin kahdesti vuodessa kokoontuvaa kihlakunnanoikeutta, ettei maalla asuvan velallisen olo kävisi kaupunkimatkojen vuoksi liian tukalaksi. Hellmania vastusti muiden muassa Elis Bergroth, joka toivoi kirstyvän oikeuskäytännön lopettavan vekselillä elämisen ja parantavan velan antajan oikeuksia. Aessori Lyra piikitteli ilmeisesti Hellmania sanomalla, että Karjalan väellä oli tapana ottaa velkaa aikomattakaan maksaa sitä takaisin. Vastalause voitti äänestyksessä.¹⁶⁴

Hellmanin huoli maaseudun köyhistä tuli selvästi esille, kun hän puolusti talousvaliokunnan mietintöä vastaan tehtyä vastalauseetta, joka koski hypoteekkiyhdistyksen antamia lainoja. Lainojen tarkoituksena oli edistää maanviljelysten raivaamista ja rakentamista, mutta niiden saaminen oli jokseenkin hankalaa ja yhdistyksen toiminta

¹⁶¹ Pps. ptk. 1900 I, 430, 437.

¹⁶² Pps. ptk. 1900 I, 441.

¹⁶³ Pps. ptk. 1900 I, 546, 559.

¹⁶⁴ Vp. A 1900, lvm 8; Pps. ptk. 1900 I, 458–459, 461–462.

kankeaa.¹⁶⁵ Ennen vuotta 1900 lainaa oli voitu myöntää vain viljelijälle, jonka tilan arvo oli 8 000 markkaa, ja lainaa oli myönnetty enintään puolet tilan arvosta. Hellman vetosi pappissäätöyn, että tilanarvon vaatimusta laskettaisiin 4 000 markkaan valiokunnan ehdottaman 6 000:n sijasta. 4 000 markan kannalla olivat Hellmanin mukaan monet maanviljelystä tunteneet tahot. Juuan kirkkoherra perusteli kantaansa Itä-Suomen köyhillä ja sillä, että juuri köyhien olojen parantaminen oli ajan yhtenä pyrkimyksenä. Myös lääninrovasti Walle kantoi erityistä huolta itärajan ihmisistä ja toivoi jopa alemmaa kiinnityshintaa kuin Hellman.¹⁶⁶ Tosin itäsuomalaisiin viittaaminen ei aina nostattanut hurraahuutoja, varsinkin kun kyse oli rahasta ja vieläpä lainarahasta, eikä Hellmanin kanta lopultakaan päässyt voitolle. Lappeenrantalainen lääninrovasti Nordström ainakin totesi kokemuksesta tietävänsä, ettei köyhille itäsuomalaisille kannattanut antaa lainarahaa ainakaan ilman valvontaa. Bergroth taas pelkäsi pohjalaisten ostavan helpoilla lainarahoilla menolipun ”Ameriikkaan” eikä olisi lainoja hyväksynyt.¹⁶⁷

Kaiken kaikkiaan Hellman kunnostautui maaseudun ja syrjäseutujen ihmisten puolestapuhujana, vaikka joissain kohdin hän osoitti jonkinlaista epäluuloa kansan kykyihin hoitaa talousasioitaan omaehtoisesti. Epäluuloistaan huolimatta hän oli parannusten kannalla. Lisäksi hän oli mukana muun muassa vaatimassa verovähennyksiä Pohjois-Suomeen.¹⁶⁸

3. Yhteiskunnan uusia haasteita

Rovasti J. F. Hellman toiminta säätyvaltiopäivillä papiston edustajana osui aikaan, jolloin monet mullistukset koskettivat suomalaisten elämää. Uudet ajatusvirtaukset maailmalta toivat uusia haasteita: kulkuyhteydet paranivat, teollisuus voimistui ja emämaa Venäjä toi omat haasteensa suomalaisten elämään. Säätyvaltiopäivät yrittivät pysyä mukana kehityksessä – muutokset ja uudet ajatukset puhuttelivat säätyjä. Maalaisväestö ja muuttuva maalaisseutu olivat usein keskustelujen aiheena, sillä tilattoman väestön kasvu ja teollisuuden laajentuminen toivat aivan uusia ongelmia. Yksi vahvasti maaseutuun liittyvistä keskustelunaiheista oli raittiusasia, toisena uuden ajan merkinä naisasia ja lopulta vielä siviilirekisteri uskontokuntiin kuulumattomille.

¹⁶⁵ Vp. A 1900, tvn 11; Vihola 2004, 193.

¹⁶⁶ Pps. ptk. 1900 II, 1185–1190.

¹⁶⁷ Pps. ptk. 1900, 1188, 1190–1191.

¹⁶⁸ Vp. A 1900, vvm 5; Pps.ptk. 1900, 592–593.

Naisten tasa-arvo oli vielä 1900-luvun alussa kaukainen haave, jota kuitenkin yritettiin viedä eteenpäin aina valtiopäiviä myöten, sielläkin yrityksinä avata naisille uusia mahdollisuuksia yhteiskunnassa uusien ammattien ja luottamustoimien. Hellmanin kanta naisasiaan oli selkeä, eikä hän antanut siitä piiruakaan periksi, kun säädyille ehdotettiin, että naiset voisivat ottaa osaa kunnallisiin luottamustehtäviin. Hän ei vastannut pitkästi, mutta sitäkin selkeämmin. Hän ihmetteli, että vasta edellisillä valtiopäivillä oli naisten asiaa pohdittu, eikä se hänen mielestään ollut ajankohtainen vielääkään. Vaikka edellisillä valtiopäivillä oli keskusteltu naisten kyvyistä toimia opettajina ja asiainajajina, Hellman niputti ajatuksissaan naisten asiat samaksi vyyhdeksi – olihan se Raamatun ja Lutherin huoneentaulujen vastainen. Nyt käsitelty asia koski naisten toimintaa kunnallisissa luottamustehtävissä. Tälläkin kertaa Hellman tyrmäsi naisten toiminnan julkisissa tehtävissä. Hän oli sitä mieltä, ettei nainen ollut kyvykäs käsittelemään luottamustehtävissä vastaan tulevia asioita. Suureksi esteeksi hän näki naisten kainouden tunteen. Hellman tosin ilmoitti, ettei hän vastustanut mietintöä, vaan ainoastaan halusi suojella naisia uusilta ikäviltä velvollisuuksilta.¹⁶⁹ Joka tapauksessa Hellmanin holhoava asenne tiettyihin kansalaisryhmiin oli varsin selvä.

Toinen valtiopäivillä keskustelua herättänyt ajankohtainen ilmiö oli raittiusaate. Se ei ollut Suomessa uusi ilmiö, sillä se oli alkanut näkyä jo 1700-luvulla erityisesti papiston sille antaman huomion vuoksi. Myöhemmin se sitoutui vahvasti kansallisuuskysymykseen, joka heräili Suomessa viimeistään 1800-luvun puolivälin jälkeen ja puhutti myös herätysliikkeiden piireissä.¹⁷⁰ Talonpojilta kotipoltto kiellettiin Suomessa jo vuonna 1866. Matti Peltosen mukaan taustalla oli pyrkimys kerätä suuremmat verotuotot keskittämällä tuotanto tehtaisiin.¹⁷¹ Toisaalta taas säätyläismaanomistajat olivat viinatehtaiden omistajina ja raittiusliike näki ongelmaksi juuri rahvaan viinanpoltto-oikeuden. Kaiken kaikkiaan raittiusliike, kotipolton lopettaminen ja paikalliset säädökset olivat tehneet työnsä jo varsin hyvin. Valtiopäivien kokoontumisvuonna 1900, jolloin mallasjuomat erityisesti joutuivat keskustelun kohteeksi, Suomessa oli ainoastaan kymmenisen kuntaa, joiden alueella sai myydä tai anniskella alkoholijuomia.¹⁷²

Osa valtiopäiväedustajista halusi kuitenkin kuivattaa Suomen täysin. Painetta alkoholipolitiikan kiristykseen lisäsi muun muassa työväen uusi suhtautuminen alkoholiin. Raittiusliike muodostui jyrkemmäksi, ja aatteellisesta raittiustyöstä painopis-

¹⁶⁹ Pps. ptk. 1900 I, 323; Vp. A 1900, ltv. 3, naisen oikeudesta kunnallisiin luottamustoimiin.

¹⁷⁰ Sulkunen 1986, 18; Peltonen 1997, 18–22.

¹⁷¹ Peltonen 1997, 35–37.

¹⁷² Peltonen 1997, 45–47, 54–56, 59.

te alkoi siirtyä lainsäädännön kiristämiseen – erityisesti mallasjuomat, joita aiemmin oli käytetty raittiusliikkeen välineenä viinan kiroja vastaan, joutuivat nyt tuomiolle. Säädetyt tarkastelivat asiaa kolmesta näkökulmasta: mallasveron noston, mallasjuomien myynnin ja anniskelun rajoittamisen sekä kielto-oikeuden.¹⁷³

Mallasjuomien myyntiä ja anniskelua sekä kielto-oikeutta koskenut väitteily – vaikka kyse olikin eri mietinnöistä¹⁷⁴ – synnytti pappissäädyssä niin samanlaisia kannanottoja, että niitä voi pitää samana aihekokonaisuutena. Kummankin takana oli yksi ja sama perusajatus: alkoholin käytön kieltäminen kokonaan. Hellman seisoi raittiusliikkeen vaatimusten takana ja allekirjoitti anomusehdotuksen kunnallisen kieltolain aikaansaamiseksi yhdessä 15 muun pappissäädyn edustajan kanssa.¹⁷⁵

Mallasjuomien myyntiä ja anniskelua haluttiin rajoittaa huomattavasti. Talousvaliokunta esitti kunnille oikeutta kieltää uusien panimoiden perustaminen, mutta vanhat tehtaat saisivat jatkaa myyntiään suoraan tehtaasta ja erillisistä myymälöistä, joihin oli haettava lupa.¹⁷⁶ Kun keskustelu aloitettiin pappissäädyssä, Lammin kirkkoherra Jaakko Päivärinta esitti heti ehdotuksen, että jo tähän mietintöön tehtäisiin lisäys, jonka mukaan kunnat saisivat itse päättää panimoista alueillaan – mikä tarkoitti kunnallista kielto-oikeutta. Päivärinnan ehdotusta kannatettiin vahvasti – kannattajien joukossa oli muiden muassa Elis Bergroth – mutta myös vastustajia löytyi.¹⁷⁷ Vastustajien pontimena ei ollut kieltolainvastaisuus, vaan omistusoikeuteen liittyvät ongelmat. Ruotsinkielinen professori Otto Donner joutui ryöpytykseen, kun hän ilmaisi kantansa juuri omistusoikeuden puolesta. Hellman tunnettiin raittiusasian puolestapuhujana, mutta ei hänkään ollut valmis menemään niin pitkälle kuin Päivärinta, vaan hän halusi turvata tehtailijoiden taloudelliset olot, vaikkei muu pappissääty kantanutkaan huolta turmelusta aiheuttavien tehtailijoiden hyvinvoinnista. Hannula ehdotti viiden vuoden siirtymäaikaa, jolloin tehtailijat voisivat järjestää asiansa, mutta sekään ei tyydyttänyt Hellmania. Hän ehdotti, että hallitsijalta pyydetäisiin esitys kieltolaista seuraaville valtiopäiville, eikä kunnallista kielto-oikeutta sopinut hyväksyä siksi, että se oli hätäisesti valmistettu.

¹⁷³ Vp. A 1900, tvn 7 & 8; Pps.ptk. 1900 II, 1240; Österbladh 1934, 416–420.

¹⁷⁴ Vp. A. 1900, tvn 7 koski mallasjuomien myyntiä ja anniskelua; talousvaliokunnan mietintö numero 8 koski väkijuomien kielto-oikeutta. Kielto-oikeuden takana oli kaksi anomusehdotusta, joista toinen oli tehty talonpoikaissäädystä ja toinen pappissäädystä. Talonpoikaissäädyn ehdotus koski yleisen kieltolain saamista ja pappissäädyn anomus kunnallista kielto-oikeutta.

¹⁷⁵ Vp. A 1900, am 20, 18.

¹⁷⁶ Vp. A 1900, tvn 7, 6–7.

¹⁷⁷ Pps. ptk. 1900 II, 724, 735–754, Päivärinta ehdotti: ”mallasjuomatehtaan haltijalla olkoon oikeus kunnan alueella tehtaastansa noudettavaksi myydä mallasjuomia, jos kunta siihen antaa suostumuksensa jne.” Päivärintaa kannattivat Elis Bergroth, Naukler, Wegelius, Schwartzberg, Gummerus.

Hätäisyys vaarantaisi Hellmanin mukaan juuri yksityisen omistuksen. Lopulta äänestyksessä Päivärinnan ehdotus voitti, vaikka Hellmankin sai kannatusta säädystään – etenkin professori Danielsonilta.¹⁷⁸

Mitkään siirtymäajat tai nopeasti aikaan saatu kunnallinen kielto-oikeus eivät tyydyttäneet Hellmania, kun hän vastusti Päivärinnan ehdotusta, vaan hän puolusti hyvin ja rauhassa tehtyä lainsäädäntötyötä, jossa otettaisiin huomioon myös panimoiden omistajat. Päivärinta taas perusteli kantaansa erityisesti työläisväestön onnella tai ongelmilla, kuten raittiusliikkeen holhoavaan asenteseen kuului.¹⁷⁹ Hellman olikin allekirjoittanut anomusehdotuksen, jossa pyydettiin ehdotusta kunnallisesta kielto-oikeudesta nimenomaan seuraaville valtiopäiville.¹⁸⁰ Lisäksi hän oli vakuuttunut, että itsepintaisella ehdotuksista kiinni pitämisellä ei raittiusasia etenisi – Hellman tarkoitti Päivärinnan ehdottamaa lisäystä mallasjuomia koskevaan lakiin ja talonpoikaissäädyn täyttää kieltolakia.¹⁸¹ Kyse olikin lähinnä siitä, että pappissäätö oli hyväksynyt kunnallisen kielto-oikeuden periaatteen jo mallasjuomakeskustelussa, mutta muut säädöt eivät olleet siihen yhtyneet. Kaksi säätyä, papisto ja talonpojat, oli valmis hyväksymään kielto-oikeuden, mutta aatelis- ja porvarissäätö olivat eri mieltä. Hellmanin ajatus hyvästä valmistelusta tähtäsi juuri vastustavien säätyjen taivuttelemiseen. Niiden hallussahan olutpanimot ja viinanpolttimot olivat. Talousvaliokunta esitti anomusehdotuksen raukeamista.¹⁸²

Joka tapauksessa yhteensovittelujen jälkeen saatiin aikaan säätypäätös, jolla rajoitettiin vahvasti alkoholin myyntiä sekä tehtaiden panimoiden perustamista. Raittiusliike ja sen puolesta puhunut pappissäätö, vaikka kirkon johto ei ehdottomuutta kannattanutkaan, sai ajan myötä kuivatettua Suomen lähes tyystin.¹⁸³

Vuoden 1898 kirkolliskokouksessa oli sivuttu siviiliavioliittoja ja niin sanottua ehtoollispakkoa koskevassa keskustelussa myös jonkin verran siviilirekisterin perustamista¹⁸⁴, ja Hellman oli jo silloin ottanut asiaan kantaa. Siviilirekisterin vaatimus oli osa laajempaa uskonnonvapauden vaatimusta, joka oli vähitellen hivuttautumassa

¹⁷⁸ Pps. ptk. 1900 II, 756–757, 760.

¹⁷⁹ Pps. ptk. 1900 II, 733; Sulkunen 1986, 38–39.

¹⁸⁰ Vp. A 1900, am 20, 16–18.

¹⁸¹ Pps. ptk. 1900 II, 800.

¹⁸² Vp. A 1900, am 20, 1900, 23. Österbladh 1934, 419; Turunen 2002, 29: muun muassa Leo Mechelin omisti panimon.

¹⁸³ Peltonen 1997, 11. Vuosien 1906–1910 kulutustilastojen mukaan suomalaiset joivat puhdasta alkoholia 1,5 litraa vuodessa asukasta kohden, norjalaiset 2,4 litraa, ruotsalaiset 4,3 litraa, sveitsiläiset 13,7 litraa, italialaiset 17,3 litraa ja ranskalaiset 22,9.

¹⁸⁴ Vp. A 1900, lvm 12.

yhteiskuntaan. Suurimmaksi ongelmaksi katsottiin lapset, joita luterilaiset vanhemmat eivät olleet kastattaneet, joten lapset olivat jääneet pois kaikista rekistereistä. Kuten avioliitto- ja ehtoolliskysymyksessään Hellman suhtautui omien sanojensa mukaan varauksellisesti tehtyyn ehdotukseen ja laadittuun mietintöön eikä olisi halunnut koko asiaa edes käsiteltävän, vaikka lopulta asiasta tuli jopa puoluepoliittinen kamppailu.

Heti siviilirekisterikäsittelyn alkuun Hellman piti pitkän puheen, jossa hän pohti rekisterinpitoon liittyviä kysymyksiä, ja samalla esiintyi jonkinlaisena asiantuntijana selostaen valiokunnan työskentelyä. Olihan hän asiaa miettineen lakivaliokunnan jäsenenä ollut mietintöä laatimassa. Hellmanin suurin huolenaihe koski sitä, kuka siviilirekisteriä pitäisi. Hänen mielestään lakiehdotukseen oli jätetty aukko, joka saattaisi pahimmassa tapauksessa velvoittaa papistoa pitämään rekisteriä, joka ei sille kuulunut. Hellman oli kirkolliskokouksessa vastustanut siviilirekisterin muodostamista ja halusi ennemmin ehtoollispakon höllentämistä. Asiasta oli jätetty vastalausekin, mutta Hellmanin mielestä se oli teknisesti väärin muodostettu eikä siksi voinut estää vahinkoa tapahtumasta. Hellman jätti oman vastalauseen, jossa hän vetosi papiston erioikeuteen, jonka mukaan papisto oli vapautettu kaikkien rekistereiden pidosta, paitsi kymmenysluetteloiden. Hellmanin vastalauseeseen yhtyivät piispa Råbergh sekä Juuso Hedberg ja L. A. Wennerström¹⁸⁵

Hellman ilmaisi suoraan, että hän halusi hylätä koko siviilirekisterin, ja vastusti uskonnonvapauden laajentamista niin, että luterilaisesta kirkosta pystyisi eroamaan myös muutoin kuin liittyessään toiseen kirkkokuntaan. Kuitenkin Hellman katsoi asiaa myös reaali poliittisesti ja myönsi, että ellei siviilirekisteriä nyt saataisi aikaiseksi, se tulisi varmasti eteen myöhemmin, eivätkä sitä vaativat joukot niin vain hiljenisi, vaan vaatimukset kasvaisivat. Toisaalta hän myös vaati siviilirekisteriä hieman laajemmaksi kuin mietintö esitti. Hän esitti, että myöhemmin aikuiseksi kasvaneet lapset olisivat vanhempansa oikeutetut muun muassa avioliittoon ja katsoi siksi rekisterin tarpeelliseksi. Samoin hän ajatteli myös ulkomaalaisista, jotka asuivat maassa.¹⁸⁶ Hellman jollain tapaa tasapainoili kahden linjan välissä. Hän ei ollut täysin pappissäädyn yleisellä, siviilirekisterin torppaavalla kannalla, vaan halusi asian tulevan ratkaistuksi. Hänen mukaansa valiokunnan toimintatapa oli väärä, koska valiokunnan mietintö soti kirkkolakia vastaan, joka edellytti kristillistä kasvatusta jokaiselle kansalaiselle. Mutta toisaalta hän ei

¹⁸⁵ Vp. A 1900, lvm 12; Österbladh 1934, 397–399. Hedberg ja Wennerström olivat myös nuorsuomalaisen puolueen kannattajia. Pps. ptk 1900 II, 617–620, 628–630, 652–654.

¹⁸⁶ Pps. ptk. 1900 II, 623–628.

ollut vapaamielisimpienkään matkassa, jotka olivat valmiit hyväksymään valiokunnan mietinnön. Heidän joukossaan olivat muiden muassa professorit G. G. Rosenqvist ja Otto Donner.¹⁸⁷ G. G. Rosenqvist oli noussut ehtoollispakon poistoa vaativien johtavaksi teologiksi. Hän puolusti ehtoollispakon poistoa ja siihen liittyvää uskonnonvapautta aidon protestanttisuuden ja vapauden nimessä. Vapaus ja persoonallisuus olivat hänen ajatuksessaan kaikki kaikessa eikä sitä saanut ulkoisilla laeilla kahlita.¹⁸⁸

Uusi vuosisata ja kehittyvä yhteiskunta toivat valtiopäiville varsin erilaisia asioita ratkottavaksi. Jos Hellman oli joissain asioissa hieman varautunut, ainakin esimerkiksi tasa-arvokysymyksissä, hän osasi katsoa tulevaisuuteen myös varsin avoimesti. Kehittyvä ja vaurastuva yhteiskunta tarvitsi uutta virkamieskuntaa ja Hellman teki osansa koulutetun ja asiantuntevan väen saamiseksi ihmisten asioita hoitamaan. Säädylle jätettiin kaksi esitystä, joilla yritettiin laajentaa juridisen koulutuksen saaneiden ihmisten käyttöä. Toinen koski ”notariaattilaitoksen” perustamista ja toinen asianajoyhdistyksiä.¹⁸⁹ Notaarilaitoksen perustamisella haluttiin laajentaa koulutettujen lakimiesten käyttöä juridista asiantuntevuutta edellyttävissä, kuten asiakirjojen, kauppakirjojen ja perukirjojen laatimisessa. Asianajoyhdistyksillä haluttiin edistää oikeuksissa tarvittavaa ammattitaitoa ja samalla hallita asianajajien toimintaa ja taksoja. Asianajoyhdistystä Hellman ei kannattanut, mutta halusi yhdistyksen järjestämään asianajon pelisääntöjä, varsinkin kun näytti siltä, että asianajajien ”monopoli” tuomioistuimissa oli hänen mukaansa lisääntymään päin.¹⁹⁰

Hellman kannatti kumpaakin esitystä. Notaarilaitosta koskevassa kysymyksessä hän ei kuitenkaan esittänyt omia perusteluita asiansa tueksi. Hänen tärkeimmäksi perustelukseen nousi notaarilaitoksen osalta se, että oli turhaa vastustaa ”tulevaisuuden pöppöjä”. Tulevaisuuden ”pöpöt” oli suunnattu jälleen Elis Bergrothia vastaan. Bergroth vastusti ehdotusta ja uuden virkakunnan perustamista. Hänen mielestään virkakuntia oli maassa jo muutenkin liikaa. Hän pelkäsi notariaattien leviämistä kaupungeista, joihin niitä aluksi olisi perustettu, maalle talonpoikien harteille. Bergrothin mielestä kirjoitustaitoiset kansalaiset saisivat hoidettua asiakirjansa itsekin. Samaa perustelua hän käytti myös asianajoyhdistysten osalta – hän kannatti yksinkertaista asioiden hoitamista. Hellman vastasi Bergrothin antamaan kritiikkiin, ettei valiokunta ollut tekemässä notariaattia pakolliseksi ja että sen ammattitaidosta olisi vain hyötyä kansalai-

¹⁸⁷ Österbladh 1934, 399–400

¹⁸⁸ Murtorinne 1967, 21–22; Nokkala 1986, 264, 324–325.

¹⁸⁹ Vp. A 1900, lvm 2 ja 3.

¹⁹⁰ Pps. ptk. 1900 I, 363–365.

sille ja että sitä voisi käyttää tarvittaessa. Lisäksi Hellman esitti sen tuoneen hyötyä niin Ranskassa kuin Preussissakin. Bergroth sen sijaan totesi, että koska sitä ei tarvittu Suomen ”emämaassa Ruotsissa”, ei sitä tarvittaisi Suomessakaan.¹⁹¹

4. Pohjois-Karjalan kulkuyhteydet

Vuoden 1897 valtiopäivillä Johan Fredrik Hellman oli ollut mukana tekemässä ehdotusta rautatien saamiseksi Suomen poikki Laatokan rannalta aina Keski-Suomeen saakka. Silloin ehdotus tyssäsi jo alkumetreillä, vaikka sen oli allekirjoittanut jopa neljännes pappissäädyn edustajista. Toisaalta rautatieanomuksia tehtiin eri säädyissä hyvinkin hanakasti, joten ehdotuksille kannatuksen saaminen lienee ollut melko hankalaa. Edellisellä kerralla Hellmanin ehdotus rautatieverkon kehittämiseksi oli koskenut läheisesti juuri Kesälahtea, missä hän oli kirkkoherrana. Vuoden 1900 valtiopäivillä Hellmanin ehdotuksen paino oli siirtynyt jo pohjoisemmaksi virkapaikan vaihduttua Juukaan. Hellman jätti säädyille oman anomuksensa, jotta rautatietä jatkettaisiin Joensuusta kohti pohjoista, Nurmekseen. Kuten aiemminkin kotiseudun etu olisi anomuksen myötä täytynyt ja Juukakin olisi päässyt rautatieyhteyden piiriin, mutta jälleen vaihtoehtoja riitti säätyjen mietittäväksi, sillä anomusehdotuksia oli rautateiden rakentamiseksi jätetty yhteensä 71 kappaletta.¹⁹²

Edellisillä valtiopäivillä Hellman oli luopunut varsin nopeasti allekirjoittamansa anomuksen eteenpäin viemisestä. Silloin hän siirtyi kannattamaan Kajaanin seudun kehittämistä, koska katsoi sen olevan tarpeellista ”taloudellisista ja henkisistä syistä”, kuten varsin usein syrjäseutujen osalta oli tapana sanoa. Hellman oli kannattanut Kajaanin rautatien rakentamista lähtöpaikkanaan Joensuu. Kajaanin alueen rautatie oli suunnitelmissa jo edennyt sen verran pitkälle, että seuraavista hankkeista alettiin jo keskustella. Joensuu – Nurmee -rata ei ollut uusi ajatus, vaan rautatievaliokuntakin oli laskenut sen kustannuksia mietintöönsä. Ennemmin oli kyse siitä, mihin ehdotetuista rakennushankkeista olisi ryhdyttävä seuraavaksi. Aatelisto ja porvaristo olivat jo päätöksissään taipuneet kannattamaan Länsi-Suomen rannikkoseudun kehittämistä, joten syrjäisemmät seudut jäivät kahden muun säädyn huoleksi. Pappissäädyn edustajista löytyi muutamia Pohjois-Karjalan kehittäjiä, mutta kovin paljon Hellmanin ehdotukselle ei löytynyt kannatusta, eikä siitä riittänyt keskustelua kuin vähäksi aikaa. Niitä, jotka

¹⁹¹ Pps. ptk. 1900 I, 289–290, 295–299.

¹⁹² Vp. A 1900, am 4, 111–112; Österbladh 1934, 422–424.

ilmaisivat kannatuksensa Pohjois-Karjalan kehittämiseksi, löytyi lopulta vain neljä.¹⁹³ Seudulla oli hyvät mahdollisuudet vesivoiman käyttöön ja sitä kautta teollisuuden laajentamiseksi, kunhan kulkuyhteydet saataisiin ympärivuotisiksi. Vesiyhteys laivaliikenteelle oli saatu Nurmeksesta aina Saimaalle asti jo 1870-luvulla, mutta se oli jäiden vuoksi suuren osan vuodesta poissa käytöstä. Samoin oli Ilomantsin Möhkön ruukille jo aiemmin tehty kanava ruukin omalla kustannuksella.¹⁹⁴

Yksi kynnyskysymyksistä pappissäädyn sisällä oli juuri se, mitä kautta rata kohti Nurmesta pitäisi rakentaa. Möhkön ruukki ja Ilomantsin – Korpiselän alueet haluttiin myös radan piiriin, mikä osaltaan aiheutti pappissäädystä erimielisyyksiä. Lähtöpisteet mahdolliselle pohjoiseen päin lähtevälle radalle olivat Värtsilä ja Joensuu, jota myös Hellman piti luonnollisena vaihtoehtona, koska siitä oli kehittynyt Pohjois-Karjalan ”henkinen” keskus. Lisäksi Joensuun kautta kulkeva rata olisi halvempi kuin Värtsilästä lähtevä rata. Erityisesti Uukuniemen kirkkoherra Walle halusi radan lähtöpisteeksi Värtsilän.¹⁹⁵

Syynä siihen, että Hellman halusi rakennuttaa rautatien Nurmekseen asti, oli siis ainakin teollisuus. Allekirjoittamansa anomuksen perusteeksi hän kirjasi Pohjois-Karjalan liittämisen ”aineellisen ja henkisen” kehityksen piiriin. Hellman perusteli rataa nimenomaan ihmisten hädällä ja sillä, että Pohjois-Karjalassa oltiin jopa kalliin venäläisen tuontiviljan varassa. Ahdinkoa lisäsi se, että karjaa oli jouduttu hävittämään. Juuan seudulla koettiin vielä 1900-luvun alussa ankarat kato- ja nälkävuodet, vaikka kauppaa pystyttiin käymään ja elintarvikkeita kuljettamaan Pielisen vesireittiä myöten. Lisäksi Hellman halusi radan kulkevan Pielisjärven länsipuolitse, joten hänen kotipaikkansa Juuka olisi ollut myös radan varrella.¹⁹⁶

Kansan ”taloudellinen ja henkinen rappiotila” ei riittänyt säädyille perusteluiksi Pohjois-Karjalan radan jatkamiseen, vaan lopulta rautatieasiakin muuttui enemmän tai vähemmän puolueasiaksi. Lopulta kuitenkin Iisalmi – Kajaani -rataa, jota Hellman oli edellisillä valtiopäivillä vastustanut, alettiin sen sijaan rakentaa.

¹⁹³ Pps. ptk. 1900 II, 1139–1150. Mm. Impilahden kirkkoherra Auvinen, Uukuniemen kirkkoherra Walle, ja rehtori Forsström. Myös professori Palmén piti puheenvuoron, koska oli rautatievaliokunnan puheenjohtaja, mutta selvensi vain mietinnön sisältöä.

¹⁹⁴ Pps. ptk. 1900 II, 1139–1148; Myllykylä 1991, 188–202;

¹⁹⁵ Pps. ptk. 1900 II, 1139–1148.

¹⁹⁶ Vp. A 1900, am 4. 111–112; Kokkonen 1941, 331.

5. Hellman ja politiikka vuoden 1903 kirkolliskokouksessa

Helmikuun manifesti oli saanut Suomen kuhisemaan, ja vuoden 1900 valtiopäivät sujuivat askarrellessa suurien kysymysten äärellä – tai ainakin suurta kansanosaa koskevien – kuten torpparien oikeuksien. Uuvuttava urakka loppui kesäkuun alussa, mutta kovin pitkää hermolomaa säätyedustajat eivät ehtineet pitämään, sillä uusia myrskyn merkkejä oli jo näkyvissä. Vain kaksi viikkoa valtiopäivien päättymisen jälkeen hallitsija allekirjoitti uuden asetuksen, jolla venäjän kieli tuli saattaa virkakieleksi senaatissa ja myös lääninhallitusten sekä keskusvirastojen kirjeenvaihdossa, joka suuntautui kenraalikuvernöörille ja senaatille.¹⁹⁷ Myös kokoontumisvapautta rajoitettiin.

Uudet kiristykset hallitsijan puolelta johtivat pian siihen, että suhtautuminen Venäjän yhtenäistämispolitiikkaan jakoi suomalaiset kahteen eri leiriin. Erityisesti ruotsalaisen puolueen kannattajat sekä myös suomalaisen puolueen ”nuoret” tukeutuivat perustuslakiin ja vaativat laittomien asetusten kumoamista.¹⁹⁸ Jako koski myös papistoa, joka etsi toimintatavoilleen uskonnollisia perusteluja. Passiivisen vastarinnan kannattaja professori G. G. Rosenqvist perusteli kantaansa sillä, että alamaisilla oli oikeus käydä vastarintaan, jos hallitsija ei käyttänyt Jumalalta saatua valtaansa jumalallisen oikeuden perusteiden mukaisesti, ja että oikeuden periaate piti asettaa reaalipoliittisten laskelmien edelle.¹⁹⁹ Suomalainen puolue päätyi myöntövyyspolitiikkaan, jonka periaatteita Elis Bergroth oli hahmotellut pian helmikuun manifestin jälkeen: oli varottava ärsyttämästä venäläisiä ja siten pyrittävä välttämään vahingollisempia iskuja.²⁰⁰

Jakautuminen kahteen eri ryhmään sai lisää vauhtia ja voimaa, kun vain vuosi kielimanifestin jälkeen – kesällä 1901 – keisari antoi uuden asetuksen. Uusi asetusta koski asevelvollisuutta. Tällä kertaa keisarin tuumailut eivät koskeneet vain senaattia ja virkamiehistöä, vaan ennen kaikkea tavallisia kansalaisia, joita värvättiin Venäjän armeijan sotilaisiksi.²⁰¹ Julkaisemisensa jälkeen uusi laki olisi pitänyt kuuluttaa kirkoissa. Kuuluttamisella katsottiin olevan tärkeä merkitys lain voimaantumiseksi.²⁰² Juuri kuulusvelvollisuus sai aikaan vastustusta perustuslaillisten taholla, missä perustettiin erityinen pappiskagaali, joka halusi torjua lain voimaan tulon estämällä sen kuuluttamisen kirkoissa.

¹⁹⁷ Österbladh 1934, 426–427.

¹⁹⁸ Mustakallio 2000, 158.

¹⁹⁹ Murtorinne 1964, 72; Mustakallio 1983, 46; 2000, 159.

²⁰⁰ Murtorinne 1964, 68.

²⁰¹ Murtorinne 1964, 112; Mustakallio 2000, 158.

²⁰² Klinge 1997, 381.

Rovasti Hellman ei ilmeisesti ottanut osaa kuulutusten estoyrityksiin toisin kuin monet muut perustuslailliset papit, jotka palauttivat kuulutettavat asiakirjat viranomaisille tai anoivat vapautusta kuulutuksesta. Vapautusanomuksen senaatille jätti muiden muassa Savonlinnan hiippakunnasta myöntyvyysmielinen Elis Bergroth.²⁰³ Eino Murtorinteen ei tutkimuksessa *Papisto ja esivalta routavuosina 1899–1906* ei mainita Juuan seurakuntaa lainkaan, joka viittaisi siihen, että kuulutukset suoritettiin Juuassa ajallaan. Vastarintaa esitettiin myös asevelvollisten luetteloiden luovuttamisen estämiseksi, mutta tälläkään kertaa Hellmanin nimi ei esiintynyt aktiivisimpien vastarintamiesten riveissä. Juuan seurakunnan pois jäänti Eino Murtorinteen tutkimuksesta viittaa siihen, että kirkkoherra Hellman toimi kirkon johdon edellyttämällä tavalla kuulutusten suorittamisessa ja kutsuntaluetteloiden luovuttamisessa. Heikki Kokkonen taas *Juuan pitäjän historiassa* väittää, että Juuassa ei olisi asevelvollisuus- eikä muitakaan lakeja kuulutettu kirkossa ja että Hellman olisi ollut tiukasti vastarinnan kannalla. Lisäksi Kokkonen kehuu kirjassaan sitä, että tiukkoina aikoina oli onni, että Juuassa oli kirkkoherrana ”sellainen mies kuin Hellman”.²⁰⁴ Savonlinnan hiippakunnassa vastarinta oli jäänyt muutenkin vaimeaksi; varmoja lakien kuuluttamisesta kieltäytyneitä seurakuntia olivat Haukivuori, Savonlinna-Sääminki ja Juva.²⁰⁵ Tosin poliittisia hengenheimolaisia Hellmanilla oli lähimmissä naapuriseurakunnissaan Rautavaarassa ja Nurmeksessa, joista kutsuntaluetteloita ei toimitettu määräaikaan mennessä.²⁰⁶ Luultavasti Juuassakin seurakunnan paimen harrasti jonkinlaista esivallan vastustamista – ainakin seurakuntalaiset käsittivät asian niin, mikäli Juuan pitäjän historia pitää joltain osin paikkansa. Kokkonen kertoo, että asevelvolliset kyllä kokoontuivat Juuassakin kutsuntoihin vuonna 1902, mutta kieltäytyivät tarkastuksesta, jonka he ilmoittivat laittomaksi.²⁰⁷ Matti Klingen mukaan taas Juuassa kutsuntoihin kokoontui alle kymmenen prosenttia asevelvollisista.²⁰⁸ Ilmeisesti Klingen esittämä luku viittaa siihen, ketkä viimein saatiin kutsunnoissa tarkastettua.

Lopulta tilanne kiristyi koko Suomen osalta entisestään, kun hallitsija antoi huhtikuussa 1903 asetuksen, joka takasi Bobrikoville diktaattorin aseman. Asetuksen

²⁰³ Murtorinne 1964, 127–134.

²⁰⁴ Kokkonen 1941, 329–330. Kokkonen näkemys perustuu muistikuviiin tai pitäjäläisten kertomuksiin, eikä hän viittaa siihen, keneltä tai mistä tieto on peräisin.

²⁰⁵ Murtorinne 1964, 193–197.

²⁰⁶ Murtorinne 1964, 197. Hannu Mustakalliokaan ei ole tutkimuksessaan *Säätypapista kansalaiseksi* määrittänyt Rautavaaran silloisen vt. kappalaisen H. R. Damstenin tai Nurmeksen vt. kirkkoherran P. Leskisen poliittista suuntaa.

²⁰⁷ Kokkonen 1941, 330–331.

²⁰⁸ Klinge 1997, 385.

turvin Bobrikov pystyi pidättämään ja karkottamaan maasta kenet tahtoi ja puuttumaan lähes mihin tahansa tahtomaansa asiaan, muun muassa kieltämään yksityiset kokoontumiset ja lakkauttamaan yhdistyksiä.²⁰⁹

Suomalainen puolue oli jakautunut vuodenvaihteen 1900–1901 tienoilla. Juopa kahden poliittisen hengen välillä ei voinut olla vaikuttamatta myös kirkon sisäisiin asetelmiin. Vielä 1890-luvulla kirkon sisällä oli vaikuttanut kaksi erilaista suuntausta – kirkollinen ja raamatullinen. Vanhat erimielisyydet saivat kuitenkin väistyä, kun papistokin jakautui uudelleen: arkkipiispa Johanssonia seuraaviin myöntyvyysmielisiin ja perustuslailliseen sivistyneistöön, jonka näkyvimpänä hahmona pappissäädystä toimi professori G. G. Rosenqvist. Syksyllä 1903 pidetty kirkolliskokous politisoitui jyrkästi, kun Suomen asemaa oli vastikään radikaalisti kiristetty eikä uusista valtiopäivistä ollut tietoaakaan. Kirkolliskokousvaalit muuttuivat kansalliseksi vaikutuskanavaksi, jossa suhtautuminen Venäjän-politiikkaan vaikutti keskeisesti. Kummatkin puolueet julkaisivat vaalilistoja lehdissä ja kiertokirjeissä. Lopulta moni kirkolliskokousedustaja oli mukana valtiollisessa politiikassa ennemmin tai myöhemmin.²¹⁰ Politisoitumiseen lienee vaikuttanut osaltaan, ei ainoastaan Venäjän-politiikka, vaan myös kirkkoon kahdelta suunnalta kohdistunut paine. Toisaalla olivat akateemisen nuorison suunnalta tulleet vaatimukset ja toisaalla työväen puolelta tulleet odotukset, jotka Forssan puoluekokouksessa oli kirjattu työväenliikkeen ohjelmaan.²¹¹

Kirkolliskokousta edelsi kova vaalityö, jossa myöntyvyysmieliset ja perustuslailliset yrittivät saada itselleen mahdollisimman hyvän edustuksen kokoukseen. Vaaleja ennen julkaistiin äänestyslistoja muun muassa Päivälehdessä ja Uusi Suomettassa. Valituksi tuli – monen muun säätyedustajan tavoin – Hellman.²¹²

Jos vaalit toivat esiin puolueiden väliset erot, teki sitä myös itse kokous, jossa jotkin käsiteltävät asiat olivat ajan hengen mukaisia. Listalta löytyi muun muassa ehtoollispakko, seurakunnasta erottaminen, papiston palkkaus esikaupunkialueille – käytännössä työväen pariin – ja oikeus rangaista harhaoppiin sotkeutunutta pappia.²¹³

Aiemmin valtiopäivillä ja edellisessä kirkolliskokouksessa rovasti Hellman oli ottanut jo jonkin verran kantaa uskonnonvapaus- tai siviilirekisteriasiaan ja luokitui kirkon sisällä pikemmin raamatullisen kuin kirkollisen suunnan edustajaksi. Li-

²⁰⁹ Murtorinne 1964, 237; Jussila 2009, 82.

²¹⁰ Mustakallio 1983, 33–39.

²¹¹ Murtorinne 1967, 13–20; Mustakallio 1983, 33–37; Seppo 1992, 11–13.

²¹² Mustakallio 1983, 36–39.

²¹³ Kirk.kok. ptk. 1903. L. Klvm 16, ehtoollista avioliittoon vihkimisen edellytyksenä; klvm 3; klvm 8; Yvm 11;

säksi valtiopäivillä hän oli usein ollut sanaharkassa nimenomaan kirkollisen suunnan johtohahmon Elis Bergrothin kanssa. Ehtoollispakko, joka oli monen muunkin yhteiskunnallisen oikeuden edellytyksenä, oli hiertänyt vapaamielisen sivistyneistön ja kirkon välejä jo ainakin parikymmentä vuotta. Juopa oli jakanut kirkkoakin kahteen eri kastiin: raamatulliseen, joka kannatti pakon poistamista, ja kirkolliseen, joka kannatti ”jumalattomien” poistamista kirkosta.²¹⁴ Myöntyvyysmielinen maallikkojohtaja Agathon Meurman ilmaisi vaalien aikana tahtovansa kirkolliskokoukseen valtiollisesti ”myöntäväisiä” ja kirkollisesti ”myöntymättömiä”.²¹⁵ Hellman edusti päinvastaista näkökulmaa kummassakin suhteessa. Hän lukeutui kirkkopoliittisesti raamatullisiin ja poliittisesti vastarinnan edustajiin. Rintamalinjat olivat siis varsin selvät verrattuna esimerkiksi Elis Bergrothiin, kun ehtoollispakkokysymystä lähdettiin pohtimaan.

Varsinaiseen yleiskeskusteluun Hellman ei ottanut kokouksessa kantaa, mutta oli mukana valiokunnassa laatimassa anomusta puoltavaa mietintöä. Myöhemmin, kun kokouksessa käsiteltiin mietintöä ehtoollisella käymättömien kirkollisten oikeuksien supistamisesta, joutuivat Hellman ja Bergroth napit vastakkain.²¹⁶ Hellman moitti Bergrothia siitä, että hän ei ymmärtänyt pakkoa olevan olemassakaan. Bergrothin mielestä ehtoollisella käymättömät voisivat lähteä pois seurakunnasta. Tosin ehtoollispakon poistoa vastustaneet olivat torpedoineet siviilirekisterin edellisillä valtiopäivillä²¹⁷, eikä seurakunnasta lähteminen ollut käytännössä mahdollista liittymättä johonkin muuhun kristilliseen yhteisöön.

Kirkkolakivaliokunnan mietintö ja ehtoollispakon poistajat voittivat lopullisessa äänestyksessä, mutta kirkkolain muuttamiseen he eivät onnistuneet saamaan taakseen vaadittavaa kolmen neljäsosan kannatusta. Lopulta Hellman oli mukana jättämässä kokoukselle anomusesitystä, jolla anottiin ehtoollispakon kumoamista.²¹⁸ Esityksen puuhamiehinä olivat Hellmanin lisäksi professori G. G. Rosenqvist ja kaksi maallikkoedustajaa. Esityksen seurauksena oli vielä kerran kaivautuminen vanhoihin taisteluhautoihin.²¹⁹

Ehtoollista, siviilirekisteriä ja ”jumalattomia” ihmisiä koskevat kysymykset askarruttivat enemmänkin. Kun kirkolliskokouksessa käsiteltiin kirkkokuria, Hell-

²¹⁴ Mustakallio 2000, 151.

²¹⁵ Mustakallio 1983, 37.

²¹⁶ Kirk.kok. ptk. 1903, 1037–1041. L. klvm 12; Nokkala 1986, 340. Kirkkolakivaliokunta oli ehtoollispakon poistoa kannattavien miehittäjä.

²¹⁷ Murtorinne 1967, 24.

²¹⁸ Kirk.kok. ptk. 1903. L. ae 18; Nokkala 1986, 342.

²¹⁹ Nokkala 1896, 343–345.

man halusi vastalauseessaan lakiin lisättäväksi, että julkijumalaton voitaisiin sulkea pois seurakuntayhteydestä. Tosin poissuljetulle pitäisi antaa mahdollisuus kuulla Jumalan sanaa ja tulla takaisin. Ongelma oli hänen mukaansa siinä, että pappi oli muuten voimaton ”uskottomien” seurakuntalaisten kanssa. Hellmanin mielipide ei miellyttänyt kokousedustajia, vaan hänen ehdotuksensa tuomittiin jopa lahkolaiseksi. Sitä ei katsottu sopivaksi kansankirkolle, jossa koko kansan piti olla yhtäläisen opetuksen piirissä.²²⁰ Lisäksi kiistaan sotkeutui myös osittain lain tulkintaan liittyvä ongelma, joka hiersi myöntyvyysmielisten ja perustuslaillisten pappien välejä – Hellmania syytettiin siitä, että hän liian mutkattomasti sotki Raamatun opetuksia maalliseen lakiin. Hellman taas löysi perustelunsa sulkea ihminen seurakunnan ulkopuolelle Raamatun sanoista: ”pidä häntä pakanana ja publikaanina”.²²¹ Uskovien yhteyteen liittyviä oppeja ei Hellmanin vastustajien mukaan voinut sotkea maalliseen lakiin. Käsitys lain pyhydestä erotti myöntyvyysmieliset ja perustuslailliset papit toisistaan.²²²

Kun Hellmanin puheenvuoroa ja vastalauseita kritisoitiin, hän selvitti kantansa ehtoolliseen. Hänen mukaansa seurakunnan yhteydestä erottaminen oli viimeinen kirkkokurinaste. Seurakunnan yhteydestä erottaminen tulkittiin jopa seurakunnan alueelta poistamiseksi, mutta se ei ollut Hellmanin vastalauseen tarkoituksena. Hän oli sitä mieltä, että vaikka ehtoollisen pyhyys oli tärkeää, pitäisi myös ajatella syyllistä ja hänen parantumistaan. Hän ei halunnut lopullisesti näyttää ovea ihmisille, vaan yritti saada ihmisen kääntymään. Seurakunnasta erottaminen tarkoittaisi ”veljesoikeuksien” menettämistä, toisin sanoen äänivallan menettämistä seurakunnan asioissa. Näin keskustelu kallistui siihen, miten ehtoollista pitäisi tulkita. Hellmanin tulkinnan mukaan kirkkokuria parantaisi seurakunnan asioihin vaikuttamisen karsiminen enemmän kuin pelkkä ehtoolliselta pois jättäminen, olivathan ”jumalattomat” jo muutenkin livistäneet ehtoolliselta.²²³ Hellmanin ehdotus hylättiin, koska sen katsottiin olevan ristiriitainen. Se edellytti samaan aikaan seurakunnan ulkopuolelle jättämistä ja syntisiin kohdistettua sisälähetystä. Syntisen määrittely olisi tuonut omat ongelmansa.²²⁴

Hellmanin kanssa samansuuntaisia ehdotuksia tekivät myös Räisälän ja Uukuniemen kirkkoherrat Elis Bergroth ja Alexander Walle, mutta Hellmanin jättämään

²²⁰ Kirk.kok. ptk. 1903, 474–478,

²²¹ Kirk.kok. ptk. 1903, 475.

²²² Murtorinne 1965, 173.

²²³ Kirk.kok. ptk. 1903, 374–378, 487. L. klvm 8.

²²⁴ Kirk.kok. ptk. 494–495.

vastalauseeseen he eivät täysin yhtyneet.²²⁵ Kirkon opin oikea tulkitseminen oli kuitenkin hiuksenhienoa taistoa, eivätkä Bergroth ja Hellman kyenneet löytämään yhteistä linjaa, vaikka Walle yhtyikin lopulta Hellmanin vastalauseeseen. Tosin tällä kertaa heidän mielipiteensä olivat sen verran lähellä toisiaan, etteivät he ryhtyneet sanasotaan. Toisaalta kirkosta erottaminen ja eroaminen, josta keskustelua käytiin, oli heidän välillään aikaisemmin aiheuttanut melkoista nokittelua. Kirkkoherra von Pfaler taas ilmoittautui Hellmanin vastalauseen kannattajaksi ja oli lopulta ainoa, joka ääneen mainitsi, että kirkon ulkopuolelle jätetyille pitäisi perustaa siviilirekisteri.²²⁶

Lopulta tuomiorovasti Schwartzberg piti puheen, jossa hän varoitteli liian pitkälle menevästä kirkkokurista, jollaiseksi hän ehdotuksen auttamatta näki. Hän vetosi kirkkokurin edistämiseksi niin kuin valiokunta oli mietinnössään ilmaissut, se olisi valtiopäivienkin helpompi niellä kuin Hellmanin esittämä tiukka kuri. Äänestyksessä valiokunnan mietintö voitti kaikki vastalauseet ja lisäykset, vaikka keskustelu oli ollut kiivasta.²²⁷

Jos Hellman ja Bergroth eivät löytäneet yhteistä kantaa kirkkokurin tehostamisessa, he olivat jälleen eri mieltä, kun tohtori Heikki Renvall ehdotti, että pappeja asetettaisiin esikaupunkialueita varten. Toki pappeja oli jo olemassa, mutta Renvall halusi vakinaisia pappeja, jotka olisivat olleet työväenkysymykseen ja tilanteeseen perehtyneitä sekä työväenkysymykselle omistautuneita. Heille tuli järjestää oppimatkoja Euroopan suuriin kaupunkeihin. Bergroth vähätteli työväestön ”forssalaista” kantaa ja sanoi, että järjestäytynyttä työväkeä ei ollut Suomessa kuin kourallinen. Bergroth ei myöntänyt työväestön aktivoitumista lainkaan, vaan väitti kirkkoväenkin olevan pääasiassa työväkeä. Vielä hän lisäsi, että jos pappien palkkaamiseen saataisiin valtiolta rahaa, kävisi kuin Lapissa, missä seurakuntalaiset eivät laittaisi ”rikkaa ristiin kirkollisessa suhteessa”²²⁸, eli rahat olisi tuhlatu turhuuteen. Sauvon kirkkoherra J. V. Vartiainen ei puolestaan nähnyt mitään hyvää siinä, että pappi rupeaisi sosiaalipolitiikkaa harjoittamaan työväen keskuudessa – ei ainakaan politiikkaa, jota työ esikaupunkialueella hänen mukaansa olisi. Hellman taas kannatti mielellään Renvallin ehdotusta, jonka kirkolliskokous hyväksyi, ja valtion rahoitusta sekä epäili työn koituvan vain valtion hyödyksi.²²⁹ Hellman tunnusti työväen ongelmat ja samalla teollistumisen kaupungeille tuomat

²²⁵ Kirk.kok. ptk. 1903, 464–467,

²²⁶ Kirk.kok. ptk. 1903, 467–471.

²²⁷ Kirk.kok. ptk. 1903, 490–495, 504–506.

²²⁸ Kirk.kok. ptk. 1903, 989–990.

²²⁹ Kirk.kok. ptk. 1903, 1006; Mustakallio 1983, 56.

haasteet, joihin myös kirkon piti vastata. Kaupungistuminen ja teollistuminen olivat juuri perusteluina aloitteelle – etenkin papiston opintomatkoille suuriin eurooppalaisiin kaupunkeihin, joissa teollistuminen oli jo pitkällä. Hellman oli jälleen köyhän kansan- osan siveellisen kasvatuksen puolella eikä vähätellyt työväenliikkeen aktivoitumista, niin kuin esimerkiksi Bergroth.

Vaikka kirkolliskokous sai osakseen paljon poliittista huomiota, ei Hellmanin työtä kokouksessa voi pitää erityisen poliittisena. Hellmanin osalta ei voi aina tehdä eroa siinä, näkyikö käsiteltävissä asioissa enemmän raamatullisen ja kirkollisen suunnan mittelo kuin suoraan yhteiskunnallinen puoluepolitiikka, jopa puhdas pragmaattisuus.²³⁰ Ehtoollispakkokysymyksiin ei lopulta ollut puoluepoliittinen taisto, vaikka ehtoollispakon poistoa vaatineiden enemmistö kuuluikin perustuslaillisiin.²³¹

Yksi asia, jossa Hellmanin puoluekannan voi katsoa tulleen esille, oli keskustelu mietinnöstä, joka koski tuomiokapitulin tuomiovaltaa asioissa, joissa pappi oli syyllistynyt harhaoppiin. Hellman totesi, että papistolla oli suurempi luottamus tuomiokapituliin kuin maalliseen oikeuteen. Olihan oikeuslaitos joutunut hallitsijan mielivallan alle juuri kirkolliskokouksen aikoihin ja muutenkin maallisissa oikeusasteissa oli maallikkojäseniä – ehkäpä juuri liberaalia sivistyneistöä. Tosin Hellman mainitsi puheessaan esimerkkitapauksen, jossa maallinen oikeus oli vapauttanut papin tuomiokapitulin langettamasta tuomiosta. Yhtä kaikki, Hellmanin kenties halusi vahvistaa kirkon omaa päätösvaltaa.²³²

Hellman halusi myös pitää kiinni kirkolliskokouksen edustajien valintavasta. Kun valiokunnan ja tohtori Renvallin ehdotukset olisivat laajentaneet maallikoiden, uskonnonopettajien ja yliopistomiesten määrää kirkolliskokouksessa, Hellman ilmaisi huolensa siitä, että käytännön papin työtä tehneiden määrä saattoi kokouksessa laskea. Samoin hän kammoksui vaalikelpoisuusiän laskemista 25 vuodesta. Varsin selvältä näytti, että Hellmanin luottamus nuoriin pappeihin tai opettajistoon ei ollut kovin vahva,²³³ kuten ei myöskään maallikoihin. Kun kokouksessa ehdotettiin, että maallikko voisi jakaa ehtoollista seurakunnassaan yksin toimivalle papille, Hellman esitti, että naapuriseurakunnan pappi tulisi ehtoollisen jakamaan. Tosin naapuriseurakunnan juma-

²³⁰ Hannu Mustakallion mukaan kirkon sisäiset suuntaukset menettivät merkitystään routavuosien aikana. Mustakallio 1983, 34.

²³¹ Nokkala 1986, 342.

²³² Kirk.kok. ptk, 1903, 970–972.

²³³ Kirk.kok. ptk. 1903, 328–330, 359; Klvm 2.

lanpalveluksen pitäisi silloin joku toimeen kelpaava seurakuntalainen. Maallikko kelpasi pitämään sanajumalanpalvelusta, mutta ei jakamaan ehtoollista.²³⁴

Hellmanin kirkolliskokousedustusta ei voi pitää mitenkään erityisen poliittisena ainakaan yleiskeskustelujen perusteella. Hän oli jäsenenä kirkkolakivaliokunnassa ja valmistelemassa mietintöjä, joten varmasti hänen panoksensa oli merkittävä. Hän ei yleiskeskusteluissa ottanut kovinkaan jyrkästi kantaa esimerkiksi ehtoollispakkoon. Tosin hän oli yhdessä perustuslaillisen G. G. Rosenqvistin kanssa tehnyt esityksen pakon poistamisesta ja väitteli ahkerasti myöntyvyysmielisen Elis Bergrothin kanssa. Hellman oli toisinaan myös samaa mieltä Bergrothin kanssa, kuten maallikon käyttämisestä ehtoollisen antamisessa papille, mutta yleensä heidän välilleen kehittyi ainakin jonkinlaista nokittelua asioissa, joihin he kumpikin ottivat kantaa. Jos vertaa Hellmania ja Bergrothia toisiinsa, voisi sanoa, että he olivat varsin samaa mieltä päämäärästä, mutta eivät keinoista.

²³⁴ Kirk.kok. ptk. 1903, 637–639.

V Valtiopäivät 1904–1905 – pyrkimys laillisten olojen palauttamiseksi

1 Vaalit

Kirkolliskokous keräsi osakseen paljon huomiota, mutta jo seuraavana vuonna, 1904, alkoi Suomessa käänne kohti helpotusta. Syyt käänteeseen löytyivät osaksi kaukaa idästä, kun Venäjä kärsi tappioita sodassa Japania vastaan ja kansalaisten leviävä tyytymättömyys höllensi myös Venäjän hallituksen otetta Suomesta. Toisaalta myös Suomen maaperällä tapahtui, kun vastarinta aktivoitui ja venäläistämispoliitiikan kärkimies kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikov murhattiin kesäkuussa 1904.²³⁵ Vaikka Venäjän hallituksen tavoitteena oli ilmeisesti vaikeuttaa valtiopäivien toimintaa hankaloittamalla niiden säännöllisyyttä, hallitsija joutui kuitenkin elokuun loppupuolella myöntymään ja kutsui säädyt koolle joulukuun alussa.²³⁶ Lisäksi tyytymättömyys Venäjän sisällä pakotti keisarin taipumaan myös Venäjän eduskuntalaitoksen, duuman, perustamiseen.²³⁷

Jälleen, kuten jo ennen edellisen vuoden kirkolliskokousta, vaalityö alkoi kiivaana. Jo syyskuun alussa alkoivat puolueet, niin myöntövyysmieliset kuin perustuslaillisetkin, julkaista lehdistössä ehdokaslistoja. Pappissäädyn vaalit olivat ensimmäisenä Savonlinnan hiippakunnassa, jossa ne pidettiin jo 5. lokakuuta. Kumpikaan puolue ei kuitenkaan julkaissut puhtaita listoja, vaan listoilla oli myös maltillisia vastapuolen peelaajia. Savonlinnan hiippakunnassa listoilla liikkui varsin paljon samoja nimiä. Myöntövyysmieliset ja perustuslailliset ehdottivat kumpikin muiden muassa Juuso Hedbergiä, A. Auvista, A. G. Wallea ja L. A. Wennerströmiä. Myös perustuslaillisen kirkkoherran Johan Fredrik Hellmanin nimi löytyi vanhasuomalaisen listalta. Itse vaalissa Hellman keräsi viidenneksi eniten ääniä (tai neljänneksi vähiten), mutta kärkiviisikko mahtui vain 13 äänen sisään. Eniten ääniä keräsi perustuslaillinen tuomiorovasti Juuso Hedberg 110 äänellä, kun taas Hellman sai 97 ääntä. Muut kärkiviisikkoon kuuluneet olivat molempien puolueiden listoilla viihtyneet Wennerström, Auvinen ja Walle, joten Savonlinnan hiippakunnan edustajistoa voinee pitää puolin ja toisin poliittisesti varsin maltillisena. Savonlinnan hiippakunnan ensimmäinen pois jäänyt ehdokas oli Hellmanin tuttu kiistakumppani, vanhasuomalainen Elis Bergroth, joka sai taakseen vain 49 ääntä. Bergrothin kohtaloksi koitui varsin jyrkkä puoluekanta. Keski-ikä pappissäädystä oli 51 1/3 vuotta, joten Hellman oli aavistuksen keski-ikää vanhempi täyttäänsä joulukuussa 52

²³⁵ Österbladh 1934, 449; Vahtola 2003, 243.

²³⁶ Österbladh 1934, 451.

²³⁷ Vahtola 2003, 243.

vuotta. Jälleen kerran Hellman valittiin myös jäseneksi lakivaliokuntaan, jossa hän toimi jokaisilla säätyvaltiopäivillä vuoden 1899 ylimääräisiä valtiopäiviä lukuun ottamatta.

238

2. ”Sama ääni kellossa, mutta kaiku on siellä miellyttävämpi”

Vaikka Venäjällä kuohui huonon sotamenestyksen vuoksi, Bobrikov oli poissa ja hallitsija oli antanut ottaa askeleen kohti demokratiaa, Suomessa pyristeltiin edelleen tiukkojen asetusten kuristuksessa. Venäläistämistoimet olivat vielä voimassa, kun säädetyt koontuivat 6. päivänä joulukuuta. Jo varsin pian avajaisten jälkeen tehtiin säädetyissä anomusehdotuksia laittomien asetusten kumoamiseksi ja olojen turvaamiseksi. Ehdotuksia tehtiin kahteen suuntaan. Toisaalta ehdotettiin esitystä uuden hallitusmuodon säätämiseksi ja toisaalta taas laittomassa järjestyksessä syntyneiden lakien kumoamiseksi. Viimeksi mainittu tapa oli perustuslaillisen puolueen tapa tukea laillisten olojen palauttamista. Pappissäädöksissä sitä tukemaan asettuivat kaikki perustuslailliset edustajat yhtä lukuun ottamatta. Perustuslaillisten rintamasta livennyt oli professori Robert Hermanson.²³⁹

Perustuslaillisten anomusehdotus esiteltiin säädylle 15. päivänä joulukuuta. Varsin nopeasti, vain kahdeksan päivää myöhemmin, säädetyt saivat käsiteltäväkseen erityisen valitusvaliokunnan mietinnön, jossa vaadittiin laittomien asetusten kumoamista.²⁴⁰ Kaikkia mietintö ei kuitenkaan ilahduttanut ja pappissäädöksissä mietintöön oli liitetty vastalause, jonka olivat allekirjoittaneet professorit Robert Hermanson, J. R. Danielson, K. A. Serlachius sekä tuomiorovasti Johannes Schwartzberg. Kaikki olivat vastalauseen pääasiallista laatijaa Hermansonia lukuun ottamatta myöntyvyysmielisiä.²⁴¹

Päämäärä sekä mietinnön kannattajilla että vastalauseen tekijöillä oli sama: laillisten olojen palauttaminen²⁴², eikä ero puolueiden välillä pappissäädöksissä revennyt kestävämmäksi, olihan vastalauseen laatijoidenkin joukossa yksi perustuslaillinen.

Suomalainen puolue oli helmikuun manifestin ja asevelvollisuuskuulutusten jälkeen jakautunut lopullisesti kahtia. Vanhasuomalaisuus oli kansanliike, joka löysi kannattajansa kansalliskristillisistä talonpojista. He turvautuivat myöntyvyyspolitiik-

²³⁸ Österbladh 1934, 454, 456, 461, 465, 635; Murtorinne 1964, 272.

²³⁹ Pps. ptk. 1904–1905, 25–26, 38–41, 53–55; Österbladh 1934, 472–475; Murtorinne 1964, 277.

²⁴⁰ Vp. A evm I.

²⁴¹ Österbladh 1934, 475–476; Murtorinne 1964, 277. Vastalauseen tekijät olivat valitusvaliokunnan jäseniä.

²⁴² Murtorinne 1934, 278–279.

kaan. Sen sijaan nuorsuomalaisuus oli syntynyt ”kaupunkiälykköjen liikkeenä agraaris-luterilaiseen maahan”. Tosin nuorsuomalaiset keräsivät joidenkin arvelujen mukaan kannatuksensa nimenomaan Savosta ja Karjalasta, jossa pienet sosiaaliset erot lisäsivät maltillis-liberaalista uudistusmielisyyttä monissa kysymyksissä.²⁴³

Maltillisuus tuli esiin myös Hellmanin näkökannassa. Joulukuun lopulla hän myönsi puheessaan, että kumpikin puolue pyrki samaan lopputulokseen. Vaikka Hellman oli vaaleissa esiintynyt myös myöntyvyysmielisten listalla, hän oli kuitenkin allekirjoittanut vaatimuksen laillisten olojen palauttamiseksi eikä ollut pitänyt myöntyvyysmielisten ehdotusta uudesta hallitusmuodosta tilanteeseen sopivana.

Mutta kun alussa mainitsemani anomusehdotuksen perustelmissa oli eräs kohta, jossa huomautettiin siitä, kuinka muutamat epälaillisuudet olivat sitä laatua, että niiden kiireellinen poistaminen olisi tarpeen, ja kun säätyyn oli jätetty erityisiä anomuksia, jotka koskivat erityisiä epälaillisuuksia, niin mielestäni valiokunta hyvällä tahdolla olisi voinut yhdistää tämän yleisen anomusehdotuksen ja nuo muut yksityiset anomusehdotukset, niin, että olisi saatu erityiset anomukset diktatuurista ja asevelvollisuusasiasta (so. anomus laillisten olojen palauttamisesta). – – – Tämä on ollut alusta asti minun kantani – – – tämä kanta on nyt ainaiseksi pudonnut läpi.²⁴⁴

Hellman ei ollut tyytyväinen kumpaankaan jäljelle jääneeseen vaihtoehtoon: valiokunnan yksipuoliseen mietintöön eikä vastalauseeseen, joka edellytti uutta hallitusmuotoa. Ensin Hellman ilmaisi epäilyksensä vastalauseesta, joka hänen mielestään oli epäonnistunut siinä, ettei se kyennyt tuomaan esiin perimmäistä epäkohtaa hallituksen vallankäytössä.

– – sillä se voi antaa vääryydelle oikeuden muodon ja korkeille asianomaisille sen ajatuksen, että kaikki on tapahtunut sen käsityksen mukaan, mikä heillä on perustuslain säännöksistä ja että, jos jotain vääryyttä on tapahtunut, lain aukot ja epäselvyydet ovat sen aiheuttaneet. – – Sillä eihän kukaan meistä tahtone väittää, että kaikki tapahtuneet epälaillisuudet olisivat johtuneet epäselvyyksistä meidän perustuslaissamme, vaan – – suoranaisestä perustuslakien polkemisesta.²⁴⁵

²⁴³ Vares 2000, 55–56, 72.

²⁴⁴ Pps. ptk. 1904–1905, 205–206; Österbladh 1934, 635.

²⁴⁵ Pps. ptk. 1904–1905, 206.

Hellman ei voinut ymmärtää vastalauseen tekijöiden tarkoitusta sen vuoksi, että anomuksen hallitusmuodon saamiseksi tarkoittaisi hallituksen toimien hyväksymistä. Kaikki Suomeen kohdistetut toimet mitätöitäisiin vain perustuslakien epäselvyyksiksi, jopa syyksi. Hellmanin mielipide oli tiukan legalistinen, eikä hän halunnut antaa mahdollisuutta siihen, että hänen mielestään selvästi lain rikkomisesta pääsisi myöntämättä virhettä. Hän vielä lisäsi professori Runebergin esittämään mielipiteeseen nojautuen, että vastalauseen tekijät olivat ”liioitellun optimistisia”. Hellman vastusti näin vastalauseen tekijöiden esitystä.

Hellmanille vastalause ei kelvannut sen vuoksi, että se hänen mielestään antoi mahdollisuuden Venäjän hallitukselle olla myöntämättä omia virheitään, mutta helpolla hän ei päästänyt valiokunnankaan mietintöä – varsinkaan sen perusteluja. Hellman tunnusti, että hänen mielestään valiokunta toi tosiseikat Suomen asemasta esille ilman sopimattomia imarteluja ja kuivan asiallisesti sekä seikkaperäisesti, mutta silti mietintö oli hänen makuunsa liian jyrkkä.

– – mutta semminkin näin arkaluontoisessa asiassa tulee noudattaa kaikkea mahdollista arvokkaisuutta, mutta arvokkaisuuteen ei kuulu ainoastaan totuuden peittelemätön ja salaamaton esittelemineen, vaan siihen kuuluu myöskin sen muistaminen, että säädöt puhuvat alamaisina korkealle hallitsijalle ja, että heidän semmoisina tulee noudattaa tarpeellista lojaalisuutta.²⁴⁶

Hellman puhui lakien pyhydestä ja siitä, ettei vääryyttä saanut peitellä, vaan tuli tuoda se selkeästi julki. Silti hän ei kuitenkaan voinut hyväksyä sitä esitystapaa, joka näkyi valiokunnan mietinnössä. Valiokunta oli hänen mukaansa unohtanut alamaisuutensa ja lojaalisuutensa hallitsijaa kohtaan. Vertaillen mietintöä ja siihen liitettyä vastalauseetta hän totesi vastalauseesta: ”Sama ääni kellossa, mutta kaiku on siellä miellyttävämpi”.

Lopulta Hellman päätyi puheessaan esittämään kompromissia. Valiokunnan suora esitystapa ”nosti kissan pöydälle” hallitsijan toimia kaunistelematta, kun taas vastalause kuvasti säätyjen alamaisuutta ja lojaalisuutta hallitsijaa kohtaan, mikä hänen mielestään oli hyvin tärkeää. Vaikka vastalause itsessään ei Hellmania miellyttänyt, hän ilmaisi kannattavansa sen sovitteluvaa esitystapaa.²⁴⁷ Säädyssä Hellmanin mielipide ei ollut ainutlaatuinen, vaan monet muutkin valiokunnan mietintöä kannattaneet halusivat

²⁴⁶ Pps. ptk. 1904–1905, 208.

²⁴⁷ Pps. ptk. 1904–1905, 208.

lykätä asian takaisin valiokuntaan, jotta se saataisiin sovittua yhteen vastalauseen kanssa.²⁴⁸

Valiokunnan laatiman mietinnön perustelut eivät olleet ainoa asia, jota Hellman ei sellaisenaan hyväksynyt, vaan Juuan kirkkoherraa kummastuttivat myös siihen liitetyt ponnet. Ponsilauseet, jotka varsin tiivistetysti ilmaisivat sen mitä anottiin, eivät hänen mielestään vastanneet laisinkaan sitä, mitä itse perusteluissa tarkoitettiin. Perusteluissa, Hellmanin laskujen mukaan, mainittiin seitsemässä eri kohdassa toimenpiteet, joilla lailliset olot saataisiin palautettua, mutta ne olivat jääneet pois tärkeimmästä – itse ponsista. Vastalauseen Hellman kaivoi jälleen esimerkiksi siitä, kuinka ponsista löytyi se, mitä varsinaisesti oltiin anomassa.

Varsinaisen mietinnön ponnet eivät tyydyttäneet Hellmania, ei myöskään vastalauseen varsinainen sisältö, joka tarkoitti uuden hallitusmuodon pyytämistä maahan. Hellman päätyi täysin uuteen ratkaisuun. Hän tunnusti mietinnön varsinaisen sisällön ja vastalauseen esitystavan sekä ehdotti, että ponnet muodostettaisiin uudestaan osittain vastalauseen ponsien pohjalta.

Ensiksi Hellmanin ehdotus ymmärrettiin niin, että vastalauseen ponnet a ja b – jotka koskivat uuden hallitusmuodon muodostamista jo meneillään olevilla valtiopäivillä – olisi poistettu. Tosin jo seuraavan päivän istunnossa Hellman ehdotti, että uutta hallitusmuotoa anottaisiin, mutta erillisellä mietinnöllä.²⁴⁹ Lopulta Hellmanin ehdotus muodostettavista mietinnön ponsista, jotka lähetettäisiin valiokuntaan, kuului:

- a) Hetimiten määrätä kumottavaksi väliaikaisen asetuksen huhtikuun 2 pltä 1903 myöhemmin annettuine lisäyksineen toimenpiteistä valtiollisen järjestyksen ym. voimassapitämisestä samoin kuin lakkautettaviksi ne toimet joihin niiden nojalla on ryhdytty yksityisiä henkilöitä ja kuntia kohtaan;
- b) kumota mietinnön liitteessä luetellut muutkin asetukset ja määrätä, että armolliset esitykset on annettava valtiosäädylle niistä asioista, joiden lopullinen järjestäminen vaatii valtiosäätäjien myötävaikutusta;
- c) määrätä, että edellä mainitussa liitteessä lueteltuihin asetuksiin nähden, joitten kumoamiseen tarvitaan valmistavia toimenpiteitä, on ryhdyttävä väliaikaisiin toimiin, joitten kautta kaikkien näitten asetuksen voimaan-

²⁴⁸ Österbladh 1934, 479.

²⁴⁹ Pps. ptk. 1904–1905, 208–208, 283–284.

panoa tarkoittamat toimenpiteet viipymättä raukeavat; tässä tapauksessa kaartin pataljoona voitaisiin täydentää vapaaehtoisuuden tietä.²⁵⁰

Hellmanin ehdottamat ponnet seurasivat suurella määrin professori Hermansonin laatimaa vastalauseita – itse asiassa hän kannatti myös vastalauseen perusteluita, kunhan ne muokattaisiin siten, että ne vastaisivat laillisen järjestyksen palauttamista eikä hallitusmuodon anomista. Suurin ero olikin ehkä, että Hellman ja varmasti moni muukaan edustaja ei uskonut uuden hallitusmuodon saamiseen. Moni perustuslaillisen puolen edustaja oli kuitenkin yhtä mieltä siitä, että mietintö pitäisi sovittaa yhteen vastalauseen kanssa.²⁵¹

Äänestyksessä Hellmanin ehdotus oli vastaehdotuksena yhteensä kolmessa äänestyksessä. Lopulta äänestysten jälkeen pappissääty hyväksyi Hellmanin ehdotuksen, että ajatusta uudesta hallitusmuodosta ei haudattaisi, vaan lykättäisiin toistaiseksi näillä valtiopäivillä. Ehdotus saikin selvän kannatuksen 40 vastaan 5.²⁵²

Vaikka viimeinen äänestystulos, jossa enää päätettiin hallitusmuotoa koskevasta anomuksesta, oli lopulta varsin selvä, ei Hellmanin ehdotusten²⁵³ hyväksyminen ollut itsestäänselvyys, vaan usean eri äänestyksen tulos. Kun valiokunnan mietinnölle valittiin vastaehdotusta, Hellmanin ehdotukset voittivat alkuperäisen Hermansonin vastalauseen vain yhden äänen turvin (22 ääntä 23 vastaan).²⁵⁴ Ero kahden puolueen välillä lienee ollut jyrkkä, mikäli äänestystulos ilmensi puoluerajoja – perustuslaillisia oli pappissäädyssä vain 22. Olihan Hellman omissa ehdotuksissaan myötäillyt hyvin pitkälle vastalauseita, jonka allekirjoittajat Hermansonia lukuun ottamatta olivat myöntömyyksiä.

Valiokunta sai yhteensovitukseensa valmiiksi jo kahden päivän kuluttua äänestyksestä – uudenvuoden aattona 1904. Yhteensovitus oli rakennettu talonpoikais-säädyn ehdotusten mukaan, ja siinä oli liennytetty jyrkkiä sanakäänteitä ja käytetty vastalauseen ”parhaita paloja”.²⁵⁵ Sen huomasi myös Hellman, joka piti yhteensovitusta ”paikattuna ja parsittuna”, mutta myönsi, että kaikkia oli vaikea miellyttää ja yhteensovituskesittelyn teko oli hankalaa. Toiseksi hän edelleen pettyi esityksen ponsiin, jotka eivät hänen mielestään tuoneet esille sitä mitä tarkoitettiin eli diktaturiaa ja asevelvolli-

²⁵⁰ Pps. ptk. 1904–1905, 303.

²⁵¹ Österbladh 1934, 479; mm. Otto Donner, Juuso Hedberg, G. G. Rosenqvist.

²⁵² Pps. ptk. 1904–1905, 302; Österbladh 1934, 480.

²⁵³ Ensiksi ehdotus uusista ponsista mietintöön ja toiseksi anomus uudesta hallitusmuodosta.

²⁵⁴ Pps. ptk. 1904–1905, 302–303.

²⁵⁵ Österbladh 1934, 480.

suusasian järjestämistä.²⁵⁶ Hellman piti tiukasti kiinni periaatteestaan, että tärkeät asiat oli tuotava selkeästi esille ponsissa eikä niitä saanut hukuttaa perusteluihin, jotka kaiken lisäksi saattaisivat hänen mukaansa jäädä hallitsijalta jopa lukematta. Toisaalta hän edelleen vaati sovinnollista ja alamaista ilmaisutapaa, jota vastalause oli käyttänyt. Lopulta Hellman kuitenkin myöntyi valiokunnan ehdotukseen, tosin ”vastenmielisesti ja pakosta”.²⁵⁷

Loppujen lopuksi perustuslaillisen, tiukasti laillisuuteen vetoavan – mutta ilmeisesti varsin maltillisen sellaisen – pohjoiskarjalaisen edustajan ehdotus sai taakseen tarpeeksi kannatusta pappissäädyssä, jota pidettiin myöntövyysmielisten viimeisenä puolustusasemana. Mielenkiintoista on, kykenikö Hellman löytämään tulehtuneessa poliittisessa tilanteessa ratkaisun pappissäädyn sisällä, vai kuvaako tiukka äänestystulos Hermansonin vastaehdotusta vastaan nimenomaan pappissäädyn jyrkkää jakaantumista. Ainakin Hellman piti kiinni tiukasti perustuslaillisesta legalistisesta kannastaan ja vaati, ettei laillisuutta saanut painaa villaisella eikä sitä saanut sotkea tai hävittää lain porsaanreikiin tai epäselvyyteen. Toisaalta Hellmanin puhe lojaalisuudesta ja alamaisuudesta keisaria kohtaan kuvasti vanhasuomalaista reaalipoliittista suhtautumista ja myöntövyysmielistä esivallan suvereniteetin korostamista ja sen myötä myös maltillisuutta.²⁵⁸ Hellman oli enemmän esillä pappissäädyn keskustelussa kuin aiemmin. Lisäksi hän uskalsi ottaa suurehkon roolin antaessaan pappissäädyille esityksensä ehdotuksen ja vastalauseen ponsista. Hellmanin toiminta näyttää siltä, että hän oli pääsemässä pappissäädyssä ”vallan ytimeen” voimakkaammin kuin esimerkiksi vuoden 1899 valtiopäivillä, jolloin hän oli jäänyt ainoan kerran valtiopäiväurallaan myös lakivaliokunnan ulkopuolelle. Toki Hellmanin rohkeuteen lienee vaikuttanut myös se, että kokonaisuudessaan valtiopäivillä hänen edustamansa puolue oli vahvemmin edustettuna.

3. Kiista työtavasta

Joulunaika ei ollut valtiopäivillä ainoa mieliä lämmittänyt asia, vaan kiivasta mielipiteenvaihtoa aiheuttivat poliittiset jännitteet. Hallitsijalle jätetty anomus laillisten olojen palauttamiseksi oli tietysti omiaan nostattamaan tunnelmaa säädyissä, mutta sitä teki

²⁵⁶ Pps. ptk. 1904–1905, 302. Hellman tosin ei omien sanojensakaan mukaan kannattanut vain asevelvollisuuden lakkauttamista, vaan kaikkien laittomien asetusten lakkauttamista; Österbladh 1934, 635. Hellman oli myös allekirjoittanut aloitteen asevelvollisuusasetuksen lakkauttamisesta.

²⁵⁷ Pps. ptk. 1904–1905, 353–354.

²⁵⁸ Murtorinne 1964, 173–177; Klinge 1997, 380.

myös kiista työtavasta. Joulukuun 29. päivänä kiista kulki virallisesti ”loma-ajan” nimellä, kun arkkipiispa ilmoitti puhemiesneuvostossa päätetyn, että uudenvuodenaaton jälkeen seuraavan kerran kokoonnuttaisiin vasta 24. tammikuuta.²⁵⁹

Työnseisauksen takana olivat perustuslailliset edustajat, jotka katsoivat, ettei edellytyksiä valtiopäivätyöskentelylle ollut, ennen kuin ”suureen anomukseen” olisi saatu vastaus ja laittomat olot poistettua.²⁶⁰ Hellmania puhemiesneuvoston päätös ei tyydyttänyt, vaan hän valitteli yhdessä muutaman muun perustuslaillisen kanssa sitä, että edellisistä valtiopäivistä oli jo muutama vuosi eikä säädyillä ollut varaa olla pitkällä lomalla asioiden paljouden vuoksi.²⁶¹ ”Loma-aika” ei jäänyt pelkästään harmittavaksi viivytykseksi valtiopäivätyössä, jollaisena Hellman ilmeisesti halusi sitä ensiksi pitää. Hän piti hyvin valitettavana sitä, ettei monikaan ollut ehtinyt viettämään joulua kotonaan – ilmeisesti ei hänkään, koska Juukaan oli Helsingistä monta sataa kilometriä matkaa ja aikaa vain pari päivää. Hellman kuitenkin – niukasta joulunvietosta huolimatta – toi ilmi, ettei kukaan ollut niin pitkää lepoa vailla, kun velvollisuudet kutsuivat. Hellman totesi, että ”tehtyyn työhön nähden” kukaan ei olisi niin pitkää lomaa tarvinnut. Hänen mielestään valtiopäiväedustajilla ei ollut oikeutta pitää lähes kuukauden lomaa, koska se olisi väärin heidän valitsijamihiään ja Suomen kansaa kohtaan. Säätyjen piti voimiaan ja aikaa tuhlaamatta ruveta töihin.²⁶² Hellman ei lainkaan innostunut puoluetovereidensa aikaansaamasta työnseisauksesta.

Kun vihdoin lähes kuukauden tauon jälkeen, 27. päivänä tammikuuta, säätyjen työt jälleen alkoivat, pappissäädyssä keskusteltiin kiivaasti työtavoista. Pappissäädyssä arvosteltiin perustuslaillisten menettelyä, jolla tehtiin vastarintaa hallitsijaa kohtaan. Vastarintaa harjoitettiin valtiopäivillä siten, että mietintöjä ei lähetetty valiokunnista säätyjen käsittelyyn. Pappissäädyn myöntövyysmieliset ja muutamat perustuslaillisetkin tuomitsivat enemmistön menettelytavan ja väittivät työstä kieltäytymistä jopa perustuslakien vastaiseksi. Hellman oli livennyt perustuslaillisten – tai ainakin passiivisen vastarinnan – riveistä jo joulukuun lopulla, kun hän oli vastustanut työstä kieltäytymistä. Toisaalta työstä kieltäytyminen oli nimenomaan ruotsinmielisten perustuslaillisten tapatoimia.²⁶³ Tammikuun lopullakaan hän ei ollut valmis siirtymään täysin ainakaan jyrkempien vastarintalaisten joukkoihin. Näistä vastarinnan miehistä professorit Otto Don-

²⁵⁹ Pps. ptk. 1904–1905, 267–268; Österbladh 1934, 483.

²⁶⁰ Murtorinne 1964, 280.

²⁶¹ Pps.. ptk. 1904–1905, 305–321; Österbladh 1934, 483. Myös asessori Josua Johansson, vapaaherra E. G. Palmén, lehtori J. A. Maunu.

²⁶² Pps. ptk. 1904–1905, 309–310.

²⁶³ Klinge 1997, 404.

ner ja Ivar August Heikel väittivät, etteivät olosuhteet antaneet mahdollisuutta valtiopäivätyöhön.²⁶⁴ Hellman jopa esitti osittain kannattavansa sekä Donnerin että Heikelin ajatuksia, kun perustuslaillisia syytettiin valiokuntatyöskentelyn jarruttamisesta. Kuitenkaan hän ei ollut samaa mieltä työstä pidättäytymisestä. Hän totesi pappissäädyille, että puoluekokouksessa, jossa hän oli ollut mukana, ei ollut löytynyt kannatusta valiokuntatyöskentelyn jarruttamiselle.

Olen itse ollut läsnä semmoisessa puoluekokouksessa, jossa keskusteltiin tästä kysymyksestä. – – ei ollut kuin yksi henkilö sitä mielipidettä, ettei työhön ryhdyttäisi.²⁶⁵

Hellman uskoi puolueensa kantaan ilmeisesti jollain tapaa varsin sinisilmäisesti. Hän ei halunnut itse jarruttaa työntekoa, mutta ei myöntänyt myöskään oman puolueensa sitä tekevän. Asessori Josua Johansson moittikin Hellmania siitä, ettei hän nähnyt mitä ympärillä – ja muissa kuin hänen edustamassaan lakivaliokunnassa – tapahtui. Työtä eivät saaneet tehdä nekään jotka tahtoivat.²⁶⁶

Asessori Johanssonin ei tarvinnut olla kovin tarkkanäköinen mies huomatakseen Hellmanin saivartelun. Vaikka Hellman oli puhunut kovasti ennen vuodenvaihdetta siitä, ettei lomaa tarvinnut pitää, vaan valtiopäivien olisi käytävä työhön, runsaat kaksi kuukautta myöhemmin hänen mielipiteessään ei ollut enää mitään epäselvää. Maaliskuun 10. päivänä säädyssä käytiin keskustelua työtavasta valiokunnista. Myöntövyysmieliset vaativat puheenvuoroissaan mietintöjä säätyjen käsittelyyn. Säätyjen aika oli käymässä vähiin, eikä asioista ollut päästy päättämään. Myöntövyysmielinen tuomiorovasti Schwartzberg oli yksi, joka moitti tilannetta ja vaati, että valtiopäivien enemmistö eli perustuslailliset suostuisivat lähettämään mietintöjä säätyihin, että päätöksiä saataisiin tehtyä. Häntä kannatti Karttulan kirkkoherra Eero Hyvärinen. Heti Hyvärisen puheenvuoron jälkeen perustuslaillinen professori Otto Donner pyysi asian jättämistä pöydälle ja lykkäämistä seuraavaan kokoukseen. Häntä kannatti heti perään Johan Fredrik Hellman. Puhemies kuitenkin antoi keskustelun jatkua ja Hellman jatkoi saivarteluun kysymällä Schwartzbergilta, oliko hänen hetkeä aiemmin tekemänsä ehdotus valtiopäivien enemmistölle tarkoitettu vain merkinnäksi pöytäkirjaan vai otettava vakavasti

²⁶⁴ Pps. ptk. 1904–1905, 383–412; Österbladh 1934, 485; Murtorinne 1964, 281–282.

²⁶⁵ Pps. ptk. 1904–1905, 400, 408. Hellman kohdisti puheenvuoronsa J. R. Danielsonin syytöksiä vastaan.

²⁶⁶ Pps. ptk. 1904–1905, 409.

oikeana ehdotuksena. Schwartzberg vastasi puhuneensa selvää suomea, mutta Hellman kysyi vielä uudestaan samaa asiaa.²⁶⁷ Keskustelu kävi varsin kuumana.

Valtiopäivien aikana tapahtui jako myös perustuslaillisten sisällä kahteen eri leiriin: idealistiseen ja reaalipoliittiseen. Idealistista suuntaa edusti P. E. Svinhufvudin ja Jonas Castrenin edustama puoli, jonka perusteluista löytyivät oman aatteen voima ja voitto, vilpitön usko maailmanhistorian edistykseen ja kansallisaatteen. Näistä perusteluista nousi myös valtiopäivälakko vastaukseksi laittomuuksiin. Reaalipoliittisen puolen johtohahmoksi nousi K. J. Ståhlberg. Hänen perustelunsa löysivät pohjansa demokratiasta ja sosiaalisuudesta. Niinpä Ståhlberg itsekin vastusti jyrkemmän suunnan ajamaa valtiopäivälakkoa.²⁶⁸

Hellman oli vielä vuosien 1904–1905 valtiopäivien alkupuolella esiintynyt sovittelevana ja maltillisena säätyedustajana. Hän oli ollut toisaalta tiukan legalistinen kannanotoissaan, mutta silti tuonut esiin myös myöntövyysmielisille tärkeitä perusteluja, kuten lojaalisuuden ja alamaisuuden hallitsijaa kohtaan. Puoluepolitiikka kuitenkin vaikutti vahvasti Hellman toimintaan valtiopäivien aikana. Hellman jopa jyrkentyi poliittisessa kannassaan valtiopäivien kuluessa. Aluksi hän oli työnteon kannalla eikä hyväksynyt säädyille pitkää lomaa. Lopulta hän oli kuitenkin itse jarruttamassa työskentelyä, kun hän yhdessä Otto Donnerin kanssa pyysi lykkäystä asian käsittelyyn valiokuntien työskentelyn ollessa keskusteltavana. Kuvaavaa Hellmanin jyrkentyneelle perustuslailliselle kannalle oli myös se, että hän sortui jonkinlaiseen saivarteluun Johannes Schwartzbergin ja Eero Hyvärisen kanssa. Syytä Hellmanin puoluekannan jyrkentymiseen alkuvuodesta 1905, voisi etsiä puolue-erojen yleisestä jyrkentymisestä ja yksityisistä keskusteluista, joita puolueiden sisällä käytiin. Valtiopäivien pöytäkirjoista kannanmuutoksen syyt eivät ilmene.

4. Vihdoin päätösten tekoon

Kun valiokunnat vihdoin saivat mietintönsä eteenpäin ja Hellman ensimmäisen kerran sitten maaliskuun otti kantaa säädyssä esitettyihin kysymyksiin, oli jo maaliskuun 7. päivä ja valtiopäivät lähenivät loppuaan. Samassa kuussa myös keisari, joka oli joutunut poliittisiin vaikeuksiin, joutui taipumaan ja peruutti Suomea koskeneen asevelvollisuus-

²⁶⁷ Pps. ptk. 1904–1905, 514–527.

²⁶⁸ Vares 2000, 76–79.

lain. Syynä periksiantoon oli koko Venäjän valtakunnan alueella leviävä yleinen tyytymättömyys oloihin.²⁶⁹

Lopulta Hellman otti kantaa vain kahteen mietintöön, joista toinen oli poliittinen ja koski hallinnon väärinkäytöksiä Viipurin alueella ja toinen koski rautatieverkon laajentamista.

Viipurin alueella oli virkamiehistö – muiden muassa kuvernööri ja nimismies – ajanut omia etujaan jopa väkivalloin. Asiaa käsiteltiin säädyissä ja koetettiin etsiä ratkaisua siihen, kuinka laittomuuksia voisi ehkäistä. Hellman ja myös perustuslaillinen lehtori J. A. Maunu valittivat, että Suomen hallitus ja prokuraattori eivät olleet tehneet tarpeeksi, jotta väärinkäytöksiltä olisi välttytty. Hellman ei kuitenkaan yhtynyt G. G. Rosenqvistin arvioon, jonka mukaan Suomessa ei ollut yhtään virkamiestä, joka milloinkaan olisi lausunut hallitsijalle totuutta. Rosenqvistin lausunnon hän katsoi aivan liian jyrkäksi. Mutta jyrkkä oli Hellmaninkin asenne, kun hän vaati myöntövyysmielisen senaatin ja prokuraattorin työn tutkimista.²⁷⁰ Vaatimus oli omiaan kertomaan myös erimielisyyksien syvyydestä kahden puolueen välillä, kun ottaa huomioon, että vain paria kuukautta aiemmin oli Suomen ylin lainvalvoja, myöntövyysmielinen Eliel Soisalon-Soininen murhattu. Professori J. R. Danielson moitti vakavasti Hellmania syvästä epäluulosta ja omien maamiesten solvaamisesta sekä huomautti, että prokuraattorin ja hallituksen yläpuolella olivat ne, jotka väärinkäytökset olivat aiheuttaneetkin.

Keskustelu loppui siihen ja valiokunnan mietintö hyväksyttiin ilman Maunun ja Hellmanin ehdotusta.²⁷¹ Hellman ei osoittanut säädyssä hienotunteisuutta murhattua maanmiestään kohtaan, vaan pysyi tiukan legalistisena. Aiemmin maltillinen Hellman lähestyi mielipiteessään nuorsuomalaisen oikeistolaisen siipeä eli pääskysiä.

Nuorsuomalaiset olivat jakautuneet Ståhlbergin taakse varpusiin, jotka olivat sovittelevia ja maltillisia vanhasuomalaisen suuntaan sekä Jonas Castrénin kannattamiin pääskysiin, jotka pitivät myöntövyysmielisiä vanhasuomalaisia lähes epäisänmaallisina petteureina. Pääskysten ideologia oli tinkimättömän legalistinen. Pääskysten joukkoihin kuului myös Soisalon-Soinisen murhaajan asianajaja P. E. Svinhufvud. Kuvaavaa mielipiteiden jyrkkyydelle oli se, että prokuraattorin murhan oikeudenkäynnissä

²⁶⁹ Vahtola 2003, 245.

²⁷⁰ Pps. ptk. 1904–1905, 658–660.

²⁷¹ Pps. ptk. 1904–1905, 660–661; Österbladh 1934, 496–498.

Svinhufvud olisi pikemmin asettanut syytetyn penkille prokuraattorin itsensä – joka oli loukannut Suomen oikeutta puuttumatta sortoon – kuin prokuraattorin murhaajan.²⁷²

Tavallinen valtiopäivätyö ja Suomen talouden tai paikallisten asioiden pohtiminen jäi Hellmanin osalta pappissäädyn istunnoissa hyvin vähäiseksi. Lakivaliokunnassa työskentelyä lukuun ottamatta hän ei paljon ehtinyt valtiopäivillä virallisissa istunnoissa pitämään puheita erikoisen poliittisen tilanteen vuoksi. Ainoa paikallista ja pohjoiskarjalalaista väestöä koskenut asia, johon Hellman ilmaisi mielipiteensä, oli rautatievaliokunnan mietintö, jossa esitettiin uusien rautateiden rakentamista Pohjois-Karjalaan. Valiokunnan mietinnössä oli ensimmäisellä sijalla Suolahden – Suonenjoen radan rakentaminen, joka Hellmanin mielestä oli valitettavaa, mutta heti toisella sijalla oli Pohjois-Karjalan radan jatkaminen. Saman radan puolesta Hellman oli aiemminkin liputtanut ja nyt radan toteutuminen näytti jopa todennäköiseltä. Kaiherrusta radan suunnittelussa aiheutti tuttuun tapaan kiista siitä, lähtisikö rata kohti pohjoista Joensuuta vai Värtsilästä. Alun perin Hellman oli halunnut vetää radan vuoden 1900 valtiopäivillä Pielisjärven länsipuolitse. Nyt, koska ratavaliokunnan mietintö puolsi itäpuolista reittiä ja koska radan toteutuminen näytti jopa todennäköiseltä, Hellman myöntyi valiokunnan mietintöön ja suositteli sitä myös muille edustajille. Hellman ei pitänyt kiinni radan kulkupaikasta, vaan myöntyi valiokunnan mietintöön, kunhan rata vain saataisiin aikaiseksi.²⁷³

Hellmania vastustamaan ryntäsi kuitenkin Uukuniemen kirkkoherra Walle, jonka kanssa Hellman oli aiemminkin ollut radan rakentamisesta eri mieltä. Hän halusi radan lähtöpisteeksi Värtsilän. Walle hyökkäsi kärkevästi Hellmania vastaan ja aloitti puheensa: ”Se ei ole ensi kerta, kun ollaan eri mieltä hänen kantaansa nähden. On oltu ja ollaan”. Tällä kertaa Walle tuskin tarkoitti puoluepolitiikka, vaikka Hellmanin kanssa eri puolueessa olikin – kyse oli vuoden 1900 valtiopäivistä, jolloin Walle ja Hellman olivat kiistelleet radan paikasta. Walle jatkoi epäsuorasti syyttämällä, miksi yhtä kaupunkia eli Joensuuta haluttiin ainoastaan kehittää. Hellmanin perustelut, joita hän käytti jo edellisillä valtiopäivillä, eivät olleet juuri muuttuneet. Tälläkin kertaa hän vetosi suoranaiseen nälänhätään, jota Juuassa oli ollut jo kuutena vuotena peräkkäin katovuosien vuoksi. Samat seikat, joita Hellman oli aiemmin tuonut esille oman alueensa hyvinvoinnista, olivat myös vakuuttaneet rautatievaliokunnan. Rautatievaliokunnan jäsen, Savonlinnan tuomiorovasti Juuso Hedberg myönsi Hellmanin perustelut oikeiksi. Pohjois-

²⁷² Vares 2000, 63–67.

²⁷³ Vp. A 1904–1905, rvm 1; Pps. ptk. 1904–1905, 783–785.

Karjalan rata olisi tuonut myös tarpeellista hätäaputyötä nälän riivaamalle seudulle, mikä oli myös yksi valiokunnan perusteluista.²⁷⁴ Lopulta pappissääty hyväksyi rautatievaliokunnan mietinnön, jota Hellmankin innokkaasti puolsi – olihan se lähes sellainen, jollaista hän oli edellisillä valtiopäivillä toivonut. Valtiovaliokunta ei kuitenkaan ollut tehnyt minkäänlaisia laskelmia varainhoitokaudelle, koska valiokuntatyöskentely oli ollut hankalaa ja suuren osan ajasta pysähtyneenä valtiopäivien aikana. Viimein ratahankkeet kaatuivat siihen, ettei varoja myönnetty rakennushankkeisiin.²⁷⁵ Pohjois-Karjalan edustajien ponnisteluista huolimatta maakunta jäi edelleen ilman kauan kaipaamaansa rataa.

²⁷⁴ Pps. ptk. 1904–1905, 783–790.

²⁷⁵ Österbladh 1934, 510.

VI Viimeiset säätyläisten valtiopäivät 1905-1906

1. Suurlakko avaa oven eduskuntaudistukselle

Venäjän Japania vastaan käymä sota sai hallitsija Nikolai II:n taipumaan vuosien 1904–1905 valtiopäivien aikana asevelvollisuuslain kumoamiseen. Siihen oli syynä yleinen tyytymättömyys, joka Venäjällä roihahti verisiksi mellakoiksi. Myös Suomessa heräsi haluja poistaa yhteiskunnan epäkohdat kertahetimit. Vaatimus routavuosien laittomien olojen kumoamisesta oli kehittynyt vaatimukseksi yleisestä äänioikeudesta ja kansanedustuslaitoksesta. Aktiivinen vastustuspuolue ja Forssassa 1903 muodostettu sosiaalidemokraattinen puolue olivat radikalisoituneet ajan myötä ja saaneet omalta osaltaan kansan liikkeelle. ”Kansan syvät rivit” olivat kuohuneet jo aiemminkin, mutta silloin ne olivat suunnanneet voimansa keisarille kerättyihin adresseihin ja asevelvollisuuslakkoihin. Venäjän sekava tilanne antoi myös suomalaisille puolueille mahdollisuuden vaatia lisää oikeuksia. Alkuvuodesta 1905 Bobrikovin murha sai jatkoa, kun suomalainen ylin oikeuden valvoja, prokuraattori Eliel Soisalon-Soininen murhattiin. Kansalaiset kerääntyivät osoittamaan mieltään suurimpiin kaupunkeihin vaatimuksenaan äänioikeus ja Suomen itsehallinnon laajentaminen.²⁷⁶

Suomessa lakko alkoi 30. lokakuuta, kun Suomen Pietarin-rautatien väki lopetti työntöön. Samana päivänä Venäjän lakko tosin jo loppui, mutta suomalaiset luottivat massojen voimaan ja ainakin osittain luulivat, että koko Venäjän valtakunta oli vielä osoittamassa mieltään hallitsijaa vastaan. Suomessa alkoi suurlakko, jonka aikana vain ruokatavarakauppa ja vesijohto saivat toimia. Poliisi ja santarit riisuttiin aseista ja kansalliskaarti ja suojeluskunnat valvoivat järjestystä. Enää ei taisteltu ainoastaan perustuslaillisten vaatimien laittomuuksien poistamisesta ja paluusta helmikuun manifestia edeltäneeseen järjestykseen. Nyt vaadittiin uuden yhteiskunnan luomista, joka osittain oli jo murtautunut esiin helmikuun manifestin jälkeisenä aikana, kun suomalaiset siirtyivät alamaisista kansalaisiksi.²⁷⁷ Sosiaalidemokraatit antoivat Tampereella punaisen julistuksen, jossa vaadittiin yleisillä vaaleilla koolle kutsuttavaa kansalliskokousta päättämään asioista.²⁷⁸ Vaatimuksen taakse ryhmittäytyivät alkuun myös perustuslailliset, mutta Helsingissä perustuslailliset pitivät kansalliskokousta liian rohkeana.²⁷⁹

²⁷⁶ Österbladh 1934, 515–516; Mustakallio 1983, 66; Klinge 1997, 405, 415–416;

²⁷⁷ Mustakallio 1983, 66; Tikka 2008, 24.

²⁷⁸ Klinge 1997, 416–420.

²⁷⁹ Tikka 2008, 26–27.

Kuohunnan myötä myöntövyysmielinen senaatti ilmoitti erostaan ja keisari myöntyi antamaan julistuksen, jolla laittomassa järjestyksessä syntyneet lait kumottiin. Sosialistit eivät sen sijaan saaneet tahtoaan täysin läpi, vaan vaaditun kansalliskouksen sijaan hallitsija kutsui koolle ylimääräiset valtiopäivät.²⁸⁰ Joka tapauksessa vanha säätyeduskunta oli tullut tiensä päähän. Kirkon piispallinen johto kuului myöntövyysmielisiin ja järkyttyi ”kansan kaikkivaltiaan” voimasta ja perinteisten auktoriteettien kumoamisesta – keisari ja kirkko saivat osansa arvostelusta. Kirkollinen johto oli jo aiemmin tuominnut sosialismin ”epäuskoiseksi ja epäsiiveelliseksi”, eikä sosialismin ja kristinuskon yhteen liittämistä pidetty yksinkertaisena.²⁸¹ Savonlinnan piispa O. I. Colliander koki suurlakon vyöryn henkilökohtaisesti ja näki siinä jopa lopunajan enteitä.²⁸² Pian suurlakon jälkeen hän esittikin ohjelman, jolla tulevan eduskuntalaitoksen aikana turvattaisiin kirkon asema, varsinkin kun laajat piirit vaativat kirkon ja valtion eroa. Sosiaalidemokraattien Forssan puoluekokouksessa kirjaamat tavoitteet uskonnonvapaudesta, kirkon ja valtion erosta sekä uskonnonopetuksen lakkauttamisesta olivat myös omiaan luomaan jännitettä. Suurlakon jälkeen uskonnonvastainen vyöry voimistui voimistumistaan ja työväenliike katsoi uskonnon kuuluvan vanhentuneeseen maailmankuvaan. Toisaalta myös nuoret akateemiset kulttuuriradikaalit järjestäytyivät Prometheus-yhdistyksen ympärille ajamaan muun muassa täydellistä uskonnonvapautta ja uskonnonopetuksen lakkauttamista.²⁸³ Colliander halusi vahvistaa kirkolliskokouksen päätäntävaltaa kirkon aseman turvaamiseksi ja vähentää uuden eduskuntalaitoksen vaikutuksen kirkon toimintaan mahdollisimman pieneksi. Savonlinnan piispa ehdotti jopa kirkon erottamista valtiosta.²⁸⁴

Perustuslaillisille lakon päättyminen tarkoitti juhlan alkua. Heidän vaatimuksensa näytti saaneen täydellisen vastauksen – laittomat asetukset oli saatu kumottua. Perustuslaillisille papeille voitto ei ollut yhtä selvä. Lakko oli osoittanut sen, että lain pyhyyttä voitiin loukata ja tyranniaa saattoi esiintyä myös ”alhaalta” kansan parista, eikä ainoastaan ”ylhäältä” hallitsijasta käsin.²⁸⁵ Myöntövyysmielinen arkkipiispa Johansson katsoi sortokauden Jumalan antamaksi kuritukseksi ja sen päättymisen Jumalan työksi eikä ihmisten harrastuksen ansioiksi. Perustuslaillisten johtavalle teologille pro-

²⁸⁰ Österbladh 1934, 518–520.

²⁸¹ Mustakallio 1983, 55–56, 66–69; myös Murtorinne 1964, 300, 301.

²⁸² Hartikainen 2008, 138–139, 146, 158.

²⁸³ Seppo 1992, 12.

²⁸⁴ Mustakallio 1983, 68–71. Paikallinen kansankokous oli Uuteen testamenttiin vedoten julistanut piispa Collianderin virkaan sopimattomaksi. Hartikainen 2008, 138–139, 145–146.

²⁸⁵ Murtorinne 1964, 299; Mustakallio 1983, 73–75; Hartikainen 2008, 138.

fessori G. G. Rosenqvistille sortokauden loppu taas merkitsi oikeuden periaatteen voittoa.²⁸⁶

Keisari kutsui viimeiset säätyvaltiopäivät koolle joulukuun 20. päiväksi. Varsin pian suurlakon päättymisen jälkeen 29. marraskuuta pidettiin Savonlinnan hiippakunnassa pappissäädyn vaali. Vaalityö kävi vilkkaasti, vaikka lehdissä ei juurikaan julkaistu ehdokaslistoja. Vaalityötä tehtiin kirjeitse ja puhelimen välityksellä. Toisin kuin edellisissä vaaleissa, tällä kertaa ehdokaslistat olivat lähes ”puhtaita”. Puolueiden vastakohtaisuus näkyi maltillisten vastapuolueen ehdokkaiden poisjättämisenä. Savonlinnan hiippakunnassa J. F. Hellmania ehdotettiin perustuslaillisten listalla, joka julkaistiin *Karjala*-lehdessä kolme päivää ennen vaalia. Perustuslailliselta listalta Hellman tuli valituksi yhdessä Juuso Hedbergin ja L. A. Wennerströmin kanssa. Heistä Hedberg oli ainoa, joka oli päässyt myös vanhasuomalaisen listalle.²⁸⁷

Hellmanin valinta ei ollut itsestäänselvyys, vaan hän sai vähiten ääniä (57) valituksi tulleista. Toiseksi vähiten (59) keräsi Wennerström. Eniten ääniä (104) keräsi perustuslaillinen tuomiorovasti Juuso Hedberg, jonka myös kansa oli kelpuuttanut lakkosunnuntaina ainoana pappina Savonlinnassa jumalanpalvelusta pitämään. Uusia edustajia pappissäädyssä oli kaikkiaan 27 prosenttia, mikä johtui kuohuvasta tilanteesta. Kaiken kaikkiaan perustuslailliset saivat pappissäädyssä niukan enemmistön, sillä voimasuhteet jakaantuivat 22–26. Savonlinnan hiippakunnassa perustuslailliset menettivät paikkoja, mihin lienee ollut syynä lakkoviikon laittomuusilmiöt, jotka kohdistuivat osin papistoa vastaan. Esimerkiksi Hellmanin kanssa useaan otteeseen väitelleen Uukunien kirkkoherran lakkolaiset olivat ehtineet erottaa virastaan. Edustajat jakautuivat Savonlinnassa 5-3 myöntövyysmielisten hyväksi, kun edellisessä vaalissa numerot olivat olleet toisin päin. Ero kahden puolueen välillä ei koko maan osalta ollut muuttunut ratkaisevasti, mutta painopiste vastarintapapiston osalta oli siirtynyt idästä läntiseen Suomeen.²⁸⁸

Säädyn vaalit olivat saaneet puoluevaalin luonteen henkilövaalin sijaan, millä selittyi myös Hellmanin vähäiseksi jäänyt äänimäärä, kun perustuslailliset menettivät Itä-Suomen papiston keskuudessa kannatustaan. Säädysään häneltä valittiin jälleen

²⁸⁶ Murtorinne 1964, 301.

²⁸⁷ *Karjala* 269/26.11 1905; *Österbladh* 1934, 521–522, 525; Mustakallio 1983, 96.

²⁸⁸ *Österbladh* 1934, 525–526; Mustakallio 1983, 68, 98–101. Lakkosunnuntaina Juuso Hedbergin lukevan keisarirukouksen aikaan kirkossa kuului *alas*-huutoja ja pistoolinlaukaus. Murtorinne 1964, 297, 302–304; Hartikainen 2008, 149. A. G. Walle sai pitää virkansa hörpättyään erottajiensa kanssa kahvit.

lakivaliokunnan jäseneksi, valitsijamieheksi sekä pappissäädyn yksityisen rahaston tilintarkastajaksi.²⁸⁹

2. Pohjois-Karjalan rautatie

Säädyt aloittivat työnsä 22.12.1905. Viimeiset säätyvaltiopäivät keskittyivät ponnistelemaan uuden valtiopäiväjärjestyksen ja vaalilain kanssa, mutta siitä huolimatta myös tavanomaisia asioita käsiteltiin, kuten veroja, alkoholikysymystä ja tietysti rautateitä. Läntisen Suomen rautatiet löysivät tukijansa aatelis- ja porvarissäädyn jäsenistä, mutta Itä-Suomen kehitys jäi edelleen talonpoikais- ja pappissäädyn päänvaivaksi. Pohjois-Karjalan radan jatko oli ollut esillä jo niin monta kertaa valtiopäivillä, että väsytystaistelu radan saamiseksi alkoi tuottaa tulosta. Kannattajia Pohjois-Karjalan kehittämiseksi löytyi papiston piiristä useita – alueen nostaminen rappiostaan koettiin tärkeäksi – mutta erimielisyydet pappissäädyn sisällä johtuivat radan kulkupaikasta. Olihan Pohjois-Karjala laaja ja harvaan asuttu alue, joten kaikkia tyydyttävän ratkaisun löytäminen oli hankalaa.

Rautateistä keskusteltiin säädyssä ensimmäisen kerran maaliskuun alussa, jolloin armollinen esitys oli lähetekeskustelussa. Hellman oli jälleen kärkkäästi tutun asian kimpussa ja vaati radan välitöntä rakentamista. Toisina vaihtoehtoina olivat Suomenjoen – Kaskisen ja Rovaniemen – Kemin ratalinjat, jotka Hellman totesi tarpeellisiksi, mutta kaikkein surkeimmaksi alueeksi hän vakuutteli pohjoista Karjalaa. Hellman kutsui rataa ”leipäradaksi”, jolla Joensuun pohjoispuolinen väki saataisiin pidettyä hengissä. Hevosella vedetty jauholasti joutui hänen mukaansa matkaamaan jopa 180 kilometriä nälkäisiin suihin, kun kanavakin oli suuren osaa vuodesta jäässä. Lisäksi Pielisjoen kanava oli ennemminkin venetie eikä tarpeeksi syvä sellaisille laivoille, joilla kuljetus olisi tehokasta.²⁹⁰ Hellman myönsi olevansa kärsimätön asiassa, mutta halusi kiinnittää huomion syrjäseutujen hätään jo valmistelutyön alkuvaiheessa. Esitys lähetettiin valiokuntaan suoraan Hellmanin vuodatuksen jälkeen.²⁹¹

Melkein kaksi kuukautta myöhemmin, huhtikuun lopulla, valiokunta toi mietintönsä yleiskeskusteluun. Vanhat teemat kummittelivat Pohjois-Karjalan ympärillä – jatkettaisiinko rataa Joensuusta vai Värtsilästä kohti pohjoista. Hellman perusteli kan-

²⁸⁹ Pps. ptk. 1905–1906 I, 22, 27, 501; Murtorinne 1964, 302 – 303.

²⁹⁰ Myllykoski 1991, 94.

²⁹¹ Pps. ptk. 1905–1906 I, 88–89.

taansa kansan tahdolla, joka oli hänen mukaansa ilmaistu osalle säätyläisistä jaetussa kirjasessa *Karjalan radan jatko*. Kirjasen oli laatinut joensuulainen lehtimies Tahvo Könönen, ja taustajoukkoina toimi ilmeisesti Joensuun kaupungin rautatietokunta.²⁹² Kirjasesta löytyivät kaikkien Pohjois-Karjalan kuntien kuntakokousten pöytäkirjat, jotka Hellmanin mukaan – Ilomantsia lukuun ottamatta – sisälsivät vaatimuksen radan lähtemisestä Joensuusta. Työ radan saamiseksi kävi kuumana, eikä Hellman ollut ainoa, joka käytti vaikutusvaltaansa. Samana päivänä oli Helsingin Sanomissa kaksi artikkelia, jotka koskivat Karjalan radan jatkamista. Toisessa pahoiteltiin ja arvosteltiin aliarvoisiksi huhuja ja yleisönosastokirjoitusta, joiden mukaan säätyedustajille olisi luvattu osuuksia radan varrelle tulleista liikeyrityksistä, jos radan lähtöpisteeksi päätettäisiin Värtsilä. Helsingin Sanomien kirjoitus oli vastaus Uuden Suomettaren yleisönosastokirjoitukseen, jonka mukaan rautateiden suunnittelua ohjasi puhdas puoluepolitiikka ja kielikiista. Kansan ääntä ei tahdettu kuunnella, kun vastassa olivat rikkaat tehtaanomistajat.²⁹³ Toisessa Helsingin Sanomien kirjoituksessa taas iloittiin radan jatkon etenemisestä ja erityisesti ylistettiin koko Suomen hyötyä, jos rata alkaisi niin ikään Värtsilästä. Toisaalta jälkimmäisessä kirjoituksessa ihmeteltiin, miksi kansalaiskokoukset Nurmeksessa ja Pielisjärvellä olivat vaatineet radan jatkamista Joensuusta, joka ei lehtijutun kirjoittajan mukaan ollut Nurmeksen eikä Pielisjärven asukkaiden edun mukaista.²⁹⁴ Hellman käytti tilaisuutta hyväkseen ja vetosi Helsingin Sanomiin tukeutuen kansan tahtoon ja kansalaiskokousten mielipiteisiin:

– – olisi omituista, jos näinä demokraattisina aikoina menetettäisiin päinvastoin kuin mitä kansa on ilmoittanut haluavansa ja tahtovansa.²⁹⁵

Pohjoiskarjalaisten uutterra työ radan jatkamiseksi näkyi aina pääkaupungin mediaa myöten, eikä Hellman voinut olla perusteluissaan käyttämättä hyväkseen orastavaa demokratiaa. Kansalaisten vaatimuksia ei voinut ohittaa viimeisillä säätyvaltiopäivillä.

Karjalan radan jatkon lisäksi Hellman ehdotti toiseksi rakennettavaksi radaksi Rovaniemen – Kemin rataa. Lisäksi hän vaati, ettei enempää ratoja ruvettaisi rakentamaan, sillä rahoituskausi loppuisi jo seuraavana vuonna. Hellmanin mukaan ei ollut järkevää hajottaa varattuja varoja useaan paikkaan. Poikkiratoja – jollainen oli

²⁹² Könönen 1905; Pps. ptk. 1905–1906 I, 244, 311.

²⁹³ US 92/22.4.1906.

²⁹⁴ HS 93/24.4.1906.

²⁹⁵ Pps. ptk. 1905–1906 I, 244.

ollut myös hänen oma ehdotuksensa Jyväskylästä Elisenvaaraan vuonna 1897 – hän ei halunnut rakennuttaa lainkaan, koska ne olivat hänen mukaansa täysin turhia. Nyt hän totesi Savonlinnan – Vaasan osuuden rahanhaaskaukseksi, samoin Länsi-Suomeen ehdotetut pätkät.²⁹⁶

Erityiskeskustelu yksittäisistä rautateistä aloitettiin päivän tauon jälkeen. Kun sääty pääsi ehdotukseen Karjalan radan kohtalosta, oli ensimmäisen puheenvuoron pitäjänä – kukas muukaan kuin – J. F. Hellman. Aivan ensiksi Hellman valitteli, että aatelisto oli jo hylännyt Karjalan radan. Syyksi hän epäili sitä, että Pohjois-Karjala oli ”terra incognita” aatelisille, joita ei sen alueella asunut, ja oli siksi myös tuntematon paha. Valiokunnan mietinnössä oli lisäksi Pohjois-Karjalan alueelle karttaan jätetty kolme muutakin linjaa, joita ei kukaan ollut edes tosissaan ehdottanut. Hellman valitti ylimääräisten viivojen hämmentävän edustajia Pohjois-Karjalan osalta. Lisäksi hän pääsi heti moittimaan Värtsilästä lähtevää rataa, jota hänen mukaansa ei edelleenkään kannattanut kuin ilomantsilainen edusmies ja joidenkin tehtaiden edustajat.²⁹⁷ Värtsilästä lähtevä rata hyödyttäisi Hellmanin mukaan vain Ilomantsia ja osaa Korpiselästä. Hänen omien laskujensa mukaan Joensuun radasta hyötyisi seitsemän pitäjää. Puheenvuoroissa kuuluivat samat perustelut kuin aiempinakin kertoina: vesi- ja rautatieliikenteen yhdistyminen, liikenne merelle saakka, jauhojen toimittaminen ja kulttuuri. Hellman laskeskelikeli kylien määrää ja totesi, ettei Möhkön ruukin alueen kylissä ollut edes yhtään ainoaa talollista – tilaton väkihän ei rataa tarvinnut. Lisäksi Hellman perusteli kantaansa tarkoilla tutkimuksilla ja laskelmilla puustosta ja luonnonvaroista sekä haukkui Ilomantsin metsät ja niityt kelvottomiksi.²⁹⁸

Hellman oli tehnyt asiassa laajan ja seikkaperäisen pohjatyön, jonka esittelyyn säädylle hän käytti runsaasti aikaa. Hellmania vastaan hyökkäsi professori Theodor Homén, joka oli muuten yksi Bobrikovin kauden karkotetuista vastarintamiehistä ja kagaalin jäsenistä.²⁹⁹ Hän taas seikkaperäisesti kumosi Hellmanin laskelmat omillaan. Homén myös tarttui Hellmanin aiemmin ehdottamaan ”kansan tahdon” kuulemiseen. ”Kansan tahto” oli hänen mukaansa vain huutoa huutamisen perään, eivätkä Joensuun pohjoisen puoleiset pitäjät hänen mukaansa osanneet itsekään tehdä mitään rautatien saamiseksi. Hän totesi: ”Tämmöiselle kansan tahdolle minä en anna paljo arvoa”. De-

²⁹⁶ Pps. ptk. 1905–1906 I, 244–245.

²⁹⁷ Pps. ptk. 1905–1906, 294–295 I. ilmeisesti Möhkön ruukin väki.

²⁹⁸ Pps. ptk. 1905–1906, 295–305 I. Hellman kävi laskelmissa ja perusteluissa läpi alueiden puustoa kuu-
tioittain ja hinnoittain vertaamalla eri alueita.

²⁹⁹ Österbladh 1934, 436–437; Polvinen 1984, 313.

mokratia ei ainakaan tuntunut vakuuttavan jyrkimpiä vastarinnan edustajia. Homén valitti, että kanavan Joensuun pohjoispuolen asukkaat olivat jo saaneet, mutta sitäkin he olivat vain haukkuneet kelvottomaksi. Hän perusteli rautatien lähtemistä Värtsilästä alueen erityisellä köyhyydellä ja sillä, että ”köyhä” Ilomantsi oli jo kustantanut tutkimuksia 100 000 markalla ja lisäksi luvannut 40 000 ratapölkkyä, toisin kuin Joensuun reitin pitäjät. Homénin mukaan kipeimmin rautatietä tarvitsi itäinen reuna-alue työn ja elämän turvaamiseksi ja metsien arvon nostamiseksi.³⁰⁰

Myös Hellmanin vanha kiistakumppani rautatieasiassa, Uukuniemen kirkkoherra Walle, moitti Hellmania. Hänen mielestään Hellmanin laskelmat eivät pitäneet paikkaansa, eikä Joensuu ollut hänen mielestään tarpeeksi merkittävä keskus jatkoasemaksi. Myöskään Hellmanin laskema hyöty seitsemälle pitäjälle ei pitänyt paikkaansa. Walle pyrki, kuten Homén, kohta kohdalta kumoamaan Hellmanin perustelut. Lisäksi hän valitti, että edellä mainittua kirjasta *Karjalan radan jatko* ei ollut jaettu laisinkaan niille edustajille, jotka olivat varmoja kannastaan, kuten hänelle – epävarmat edustajat olivat sen kyllä saaneet. Hän toivoi saavansa sen käsiinsä kriittistä arviointia varten.³⁰¹

Nokittelua jatkui vielä puolin ja toisin. Kumpikin puoli halusi jatkoa Pohjois-Karjalan radalle. Hellmania nousi tukemaan J. I. Gummerus, Wallea ja Homénia Peter Snellman. Laskelmien ristiriidoista väiteltiin seikkaperäisesti: ruukit, järvet ja kosket laskettiin ja metsät kynnettiin. Lopulta Juuka lupasi Hellmanin suulla maat ja pölkkyt. Lopulta Hellman totesi kyllästyneenä: ”Pitkistä puheista ei asia taida parantua, jonka tähden lopetan”. Homén, ilmeisesti jo tappionsa todenneena, totesi valiokunnan työn perustuvan otaksumiin, ei tarkkoihin perusteluihin.³⁰² Vihdoin äänestyksessä Hellmanin kanta Karjalan radan jatkamisesta Joensuusta Nurmekseen voitti selvästi, eikä rataa vastustettu pappissäädystä. Lopulta vain neljä edustajaa äänesti radan lähtöpaikaksi Värtsilää. Itse rata oli tullut säätyjen päätettäväksi vasta vastalauseen kautta, ei valiokunnan ehdotuksen.³⁰³

Vaikka radan jatkaminen oli pappissäädyn kannalta hyvin tervetullut esitys, ei sitä vastustettu, ei radan meneminen läpi muissa säädysissä ollut itsestään selvää. Rahoitus oli tiukassa, koska sitä oli luvassa vain seuraavaan vuoteen, ehdotuksia oli suuri määrä ennestään ja aatelisetkin olivat ”terra incognitan” radan jatkoon jo kertaalleen hylänneet. Lisäksi oli valiokunnan lopulliseen mietintöön jätetty vastalause Karja-

³⁰⁰ Pps. ptk. 1905–1906 I, 305–311.

³⁰¹ Pps. ptk. 1905–1906 I, 311–317.

³⁰² Pps. ptk. 1905–1906 I, 317–325, 326, 327.

³⁰³ Pps. ptk. 1905–1906 I, 459.

lan radan torppaamiseksi.³⁰⁴ Pappissäätö ja Hellman etunenässä olivat valmiita kaupan-
käyntiin. Hän yhtyi vapaaherra Palménin ehdotukseen, että pappissäätö hyväksyisi mui-
den säätöjen ehdottaman Suupohjan radan Seinäjoelta Kristiinankaupunkiin vain, jos
muut säädöt hyväksyisivät Karjalan radan jatkoon. Lisäksi Hellman pysyi kannassaan,
että vain kaksi rataa rakennettaisiin, ja ehdotti siis Rovaniemen – Kemin radan hylkää-
mistä. Ehdotus ei kaikkia pappissäätöläisiä miellyttänyt. Muiden muassa Juuso Hedberg
piti ehdollista ratkaisua uhkapelinä. Äänestyksessä ehdollinen päätös hylättiin äänin 26-
17.³⁰⁵

Pohjois-Karjalan radan jatkaminen oli papiston ja talonpoikien yhteinen
ponnistus. Muut kaksi säätöä eivät olleet niin kiinnostuneita Pohjois-Karjalan tilanteesta
kuin esimerkiksi muutama papiston edustaja. Radan jatko oli ollut esillä jo lähes kym-
menen vuotta aiemmin, jolloin Hellman oli tukenut jatkoradan rakennusta Itä-Suomeen.
Vielä ensimmäisillä valtiopäivillään hän oli tukenut muita taloudellisesti heikommiksi
katsomiaan seutuja, kuten Oulun – Tornion rataa, joka valmistuikin jo vuonna 1903.
Vuoden 1897 valtiopäivien jälkeen Hellman ajoi Karjalan radan jatkoa kerta kerralta
voimakkaammin ja määrätietoisemmin. Toisaalta taustalla toimi vahva pohjoiskarjalai-
nen tukijoukko, joka levitti tietoa ja sai äänensä kuulumaan aina pääkaupungin lehdistöä
myöten.

3. Kirkon asema

Suurlakon myötä oli kansanedustusjärjestelmän uudistus noussut koko kansaa puhutte-
levaksi ilmiöksi, eikä papistossakaan asiaa vastustettu.³⁰⁶ Suurin huoli oli kirkkopoliitti-
nen eli se, kuinka kirkon asema turvattaisiin kansanedustuslaitoksen uudistuksen yhtey-
dessä, kun entiset privilegit lakkautettaisiin. Papisto oli saanut olla yhtenä neljästä sää-
dystä turvaamassa kirkon oikeuksia valtiopäivillä, mutta suurlakon myötä tilanne oli
radikaalisti muuttunut. Olihan suurlakon äänekkäimpinä esiintyneinä olleet sosialisteja,
joiden taholta oli esitetty uskonnon ja kirkon vastaisia mielipiteitä, ja toisaalta perustus-
laillisia, jotka myös olivat hyökänneet kirkkoa ja papistoa vastaan. Papiston sisällä esi-

³⁰⁴ Vp. A 1905–1906, rvm 1. Yhteensä mietintöön jätettiin yhdeksän vastalauseetta. Perusteena Karjalan
radan vastalauseessa oli vääräksi katsottu järjestys, jolla asiassa oli edetty.

³⁰⁵ Pps. ptk. 1905–1906 I, 294, 456–465.

³⁰⁶ Österbladh 1934, 546–547; Murtorinne 1964, 310

tettiin toimia, joilla olisi turvattu kirkon asema. Näitä olivat esimerkiksi kirkon erottaminen valtiosta ja uskonnonvapauden toimeenpano.³⁰⁷

Säätyvaltiopäivillä myös papisto joutui pohtimaan tukalaa tilannetta ja monet halusivat saada takeet kirkon aseman säilymisestä myös kansanedustuslaitoksen uudistamisen jälkeen. Pappissäädyssä tehtiin ehdotus, jolla oli määrä asettaa yksityinen valiokunta pohtimaan määräyksien saamista uuteen eduskuntalakiin kansankirkon oikeuksien turvaamiseksi. Ehdotuksen antoi fennomaaniseksi leimautunut pappissäädyn valitsema privilegiokomitea, joka oli asetettu jo helmikuussa pohtimaan papiston asemaa.³⁰⁸ Ehdotuksen takana oli 15 myöntövyysmielistä edustajaa ja kaksi perustuslaillista pappia: Juuso Hedberg ja J. F. Hellman.³⁰⁹

Ehdotus sai aikaan kovaa vastustusta perustuslaillisten puolelta. Varsinkin G. G. Rosenqvist leimasi ehdotuksen laituskirkon puolustamiseksi ja epäluulon osoitukseksi uutta eduskuntajärjestelmää kohtaan. Myös perustuslaillinen Edvard Hannula yhtyi Rosenqvistin näkemykseen, että ehdotus loisi vain lisää katkeruutta papistoa ja kirkkoa kohtaan.³¹⁰

Hellman hyökkäsi Rosenqvistiä vastaan yhdessä Hedbergin ja Lauri Ingmanin kanssa. Hellmanin mielestä suurimman erheen epäluulojen nostattamiseksi oli tehnyt Rosenqvist, kun tämä oli ruotinnut virallisessa yhteydessä, valtiopäivien istunnossa, asiakirjaa, jota ei ollut koskaan julkistettu. Olihan pappissäädyssä käydyllä keskustelulla se seuraus, että epävirallinen asiakirja oli päässyt julkisiin pöytäkirjoihin ja vieläpä Rosenqvistin säälimättömän ja puolueellisen arvion värittämänä. Kuilua kansan ja kirkon välille oli siis repimässä Rosenqvist itse, joka omalla ajattelemattomuudellaan oli juuri julkaissut yksityisen pohdinnan ilman, että yleisö saisi itse lukea alkuperäisiä asiakirjoja. Lisäksi Hellman torjui professorin syytökset siitä, että he eivät luottaisi tuleviin valtiopäiviin tai kristinuskon sisäiseen voimaan. Hellman katsoi komitean antaneen ehdotuksensa siksi, että kirkkoa koskevista asioista päätettäisiin tulevaisuudessakin riittävän asiantuntemuksen turvin. Itse hän ei löytänyt komitean mietinnöstä epäluuloa lainkaan.³¹¹ Kun kirkon ja papiston asemaa pohdittiin vielä eduskuntauudistuksenkin yhteydessä, Lauri Ingman huomautti, että pappissääty oli halunnut jättää aiemmin asetta-

³⁰⁷ Murtorinne 1964, 311–312.

³⁰⁸ Mustakallio 1983, 107–108.

³⁰⁹ Myöntövyysmieliset olivat seuraavat: J. R. Koskimies, L. Ingman, A. Hjelt, E. Hyvärinen, A. G. Walle, E. Lönrot, G. A. Heman, I. M. Tallgren, J. Johansson, E. G. Palmén, H. E. Schroderus, J. J. Westerland ja A. Auvinen. Pps. ptk. 1905–1906 I, 468–469; Österbladh 1934, 468–469; Murtorinne 1964, 312–314.

³¹⁰ Pps. ptk. 1905–1906 I, 469–476.

³¹¹ Pps. ptk. 1905–1906 I, 469–483; Murtorinne 1964, 314–315.

matta erioikeuksia pohtivan valiokunnan. Hän ilmoitti lausunnollaan vapauttavansa itsensä vastuusta, jos päätöksillä olisi onnettomia seurauksia. Perustuslaillinen Hellman ilmoitti yhdessä kymmenen myöntövyysmielisen kanssa yhtyvänsä Ingmanin lausuntoon.³¹²

Vaikka vaaleissa Hellmanin puoluepoliittinen suunta, perustuslaillisuus, oli näkynyt pappissäädyn vaalin äänimäärässä, hän kuitenkin esiintyi varsin maltillisena ja itsenäisenä perustuslaillisena eduskuntaudistuskysymyksessä ja oli täysin eri mieltä toisen perustuslaillisen, tosin ruotsinmielisen G. G. Rosenqvistin kanssa. Mielenkiintoista on myös, että Hellman ei kysymyksessä papiston privilegioista yhtynyt Rosenqvistin näkemykseen, jonka mukaan oli kristinuskon väheksymistä nojata ulkoiseen laitoskirkkoon. Aiemmin kirkolliskokouksessa Hellman oli yhtynyt Rosenqvistin esittämään ”rutivanhoillisen kirkollisuuden” kritiikkiin ehtoollispakkokysymyksessä ja oli ollut tukkanuottasilla kirkollisen suuntauksen vanhasuomalaisen kanssa. Samat teema kuin aiemmissa kirkolliskokouksissa, kuten protestanttinen – katolinen – vastakkainasettelu, näkyivät keskustelussa privilegioista. Tällä kertaa Hellman ja Rosenqvist olivat eri puolilla.³¹³ Ilmeisesti Savonlinnan hiippakunnan papiston asenteissa oli myös Hellmanin osalta tapahtunut muutosta puoluepolitiikkaa kohtaan suurlakon aikana. Ero itäisen hiippakunnan ja arkkipiispakunnan perustuslaillisessa papistossa tuli esille selvästi keskustelussa papiston erioikeuksista. Olihan Savonlinnan hiippakunnan perustuslaillisista kaksi kolmesta ollut yksityisen valiokunnan puolella, kun taas vastaan olivat muiden muassa arkkhiippakunnan perustuslailliset Edvard Hannula ja S. W. Roos.³¹⁴

Keskustelua kirkon asemasta käytiin pienessä määrin vielä myöhemminkin valtiopäiväjärjestyksen yhteydessä. Asian otti puheeksi Edvard Hannula, joka lohdutti uuden valtiopäiväjärjestyksen pykälän takaavan kirkon aseman. Pykälässä sanottiin: ”– – kirkkolain säätämistä olkoon voimassa mitä siitä on erittäin säädetty”.³¹⁵ Hannula vakuutti, ettei ollut yksityisenä edusmiehenä laiminlyönyt kirkon edun valvomista ja saattoi olla turvallisella mielellä eduskuntaudistuksen jälkeenkin. Hänen mukaansa kirkon asema säilyi ennallaan ilman erillisiä takuita. Hän lisäsi, että ulkoinen turva oli lain mukaan turvattu, mutta heti perään hän vannotti ”sisällisen voiman” ni-

³¹² Pps. ptk. 1905–1906 II, 675–676. Juuso Hedberg ei yhtynyt Ingmanin lausuntoon; Österbladh 1934, 552–553; Murtorinne 1964, 315.

³¹³ Uskonnonvapaudesta ja ehtoollispakosta Murtorinne 1967, 21–25; Mustakallio 1983, 109.

³¹⁴ Pps. ptk. 1905–1906 I, 476–477, 479. Hannula Naantalista, Roos Uudestakaupungista; Murtorinne 1964, 314.

³¹⁵ Pps. ptk. 1905–1906 II, 657; Vp. A 1905–1906, prvm 1, § 29.

meen, kuten Rosenqvist oli aiemmin kantaansa perustellut. Hannulan kommentista päätellen keskustelu kävi kulisseyksissä kuumana. Hellman tulkitsi asian toisin. Hänen mukaansa pykälän sanat eivät turvanneet kirkon koskemattomuutta valtiopäivillä ja halusi pykälän kuuluvaksi: ”Kirkkolain säätämiseksi olkoon voimassa mitä siitä on erittäin säädetty, ja kirkollisia asioita käsiteltäessä noudatettakoon kirkkolain määräyksiä.”. Hellman olisi lisäyksellään pönkittänyt kirkolliskokouksen valtaa ja yrittänyt vähentää mahdollista eduskunnan valtaa. Hellmanin ehdotus ei kerännyt kovin suurta kannatusta. Hannulakin piikitteli häntä siitä, että kirkkolain muuttaminen tarvitsisi joka tapauksessa kirkolliskokouksen aloitteen. Äänestyksessä Hellmanin esitys tyrmättiin.³¹⁶ Hänelle huoli kirkon asemasta oli ilmeisen suuri ja jo toistamiseen hän jäi alakynteen kirkon aseman turvaamiseen liittyvissä keskusteluissa.

Toisaalta Hannula lähestyi Hellmanin kantaa kirkon aseman turvaamisessa hetkeä myöhemmin, kun säädössä keskusteltiin pykälästä, jossa määrättiin ketkä saivat ottaa osaa päätöksentekoon, kun luterilaisen kirkon asioita valtiopäivillä käsiteltäisiin. Epäselvyys oli tekninen, sillä mietinnön pykälä rajasi toisaalta käsitelijät vain kirkon jäseniksi, mutta toisessa kohdassa taas rajausta koski täysistuntoa ja suurta valiokuntaa. Ingman ehdotti rajausta kaikkiin valiokuntiin, mitä myös Hannula ja Hellman kannattivat. Asia lähetettiin takaisin valiokuntaan korjattavaksi sanamuodoiltaan täsmälliseksi.³¹⁷

Hellman halusi ilmeisesti turvata jonkinlaisen yhtenäiskirkollisen elämän säilymisen. Kirkolliskokouksissa hän oli aiemmin halunnut jumalattomien pysyvän kirkon piirissä eikä ollut halunnut potkia heitä kirkon ulkopuolelle. Toisaalta hän nyt halusi kovasti säilyttää kirkon aseman ja oikeudet vankkumattomina, kun kansalaisyhteiskunta oli muodostumassa. Vaikka perustuslaillisten pappien keskuudessa luotettiin uskonnon sisäiseen voimaan, Hellman ei ollut näkemyksessään aivan yhtä pietistinen. Kansalaisyhteiskunta tarvitsi ilmeisesti myös kansankirkon.

4. Vaalilaki

Viimeisten säätyvaltiopäivien suurin mielenkiinto ja mittavin työmäärä liittyi eduskuntaudistukseen ja vaalilakiin. Kysymys eduskunnan uudesta järjestämisestä ehti pappissäädyn käsittelyyn vasta toukokuussa, vaikka valtiopäivät oli avattu jo joulukuussa.

³¹⁶ Pps. ptk. 1905–1906 II, 657–659.

³¹⁷ Pps. ptk. 1905–1906 II, 660–661, 663–664, 667, 672–673.

Ennen kuin eduskunnanuudistuskomitean mietintö oli kulkenut senaatille pohjaksi esitysehdotuksen tekoon ja sieltä venäläis-suomalaisen neuvottelukunnan tarkistukseen, oli jo kevät pitkällä.³¹⁸ Vaikka pappissäädyssä kukaan ei enää ääneen sanonutkaan vastustavansa uudistusta, joutuivat edustajat vielä pohtimaan pitkään ja hartaasti, miten esimerkiksi vaalit järjestettäisiin ja asioita tulevassa eduskunnassa käsiteltäisiin. Edustajat olivat uuden edessä, mistä ei ollut kokemusta muualta maailmasta. Lisäksi kauhistusta herätti voimistunut puoluepolitiikka, joka uutta vaalilakia pohtiessa piti ottaa huomioon – olihan kansan keskuudesta noussut uusia puolueita samalla, kun perinteiset puolueet olivat menneet uusiksi. Kysymykset vaalitavasta, vaalipiireistä ja myös äänioikeutetuista olivat asioita, joita viimeiset säätyvaltiopäivät yrittivät parhaansa mukaan miettiä tulevaisuuden varalle.

Näihin pohdiskeluihin otti kantaa myös J. F. Hellman, joka ensi kertaa ruoti asiaa toukokuun lopulla, kun keskustelun pohjana oli perustuslakivaliokunnan mietintö valtiopäiväjärjestyksestä ja vaalilaista.³¹⁹ Valiokunta oli suuren työnsä tehnyt ja periaatteelliset linjat olivat yleisen mielipiteen myötä vakiintuneet, joten säätyjen ja Hellmanin tehtäväksi jäi käytännöllisiä ongelmia. Ensimmäinen ongelmakohta, johon Hellmanin mielenkiinto kohdistui, oli vaalipiirien määrä. Vaalipiirien määrällä kun oli suuri merkitys vaalien suhteellisen vaalitavan kannalta. Suuri määrä piirejä vei vaaleja henkilövaaleja kohti ja vähensi puolueiden vaikutusta. Hellman totesi heti alkuunsa kannattavansa suhteellista vaalitapaa. Hän tasapainotteli puheessaan puoluepolitiikan, ja demokratian toteutumisella. Hellmania edeltänyt puhuja, Juvan kirkkoherra Josua Johansson, oli kannattanut enemmistövaaleja – käytännössä 200 vaalipiiriä – ja perustellut näkemyksensä sillä, että pienet maalaispitäjät saisivat edustajansa. Hellman oli eri mieltä ja ilmaisi, että koko valtakuntaa koskevissa asioissa ei pitäisi turvautua ainoastaan paikallisista asioista kiinnostuneisiin edustajiin. Epäilyksensä hän kohdisti myös puhtaan henkilövaalien kautta valittavien ihmisten sivistykseen, asiantuntevuuteen ja kokemukseen toimia valtiopäivillä – saati eri valiokunnissa. Holhoava Hellman ei edelleenkään luottanut kansan kykyihin, mikä oli tavallista erityisesti ajan liberaaleille poliitikoille. Vaikka ajatus vaikutusvallan jakamisesta kaikille yhteiskunnan jäsenille hyväksyttiin, kansaa pidettiin yleisesti sivistymättömänä ja vielä valmistautumattomana valtaan.³²⁰

³¹⁸ Mustakallio 1983, 108.

³¹⁹ Vp. A 1905–1906, prvm 1.

³²⁰ Pps. ptk. 1905–1906 II, 629–631; Klinge 1997, 426.

Perustuslakivaliokunta oli mietinnössään ehdottanut Suomeen järjestettäväksi 12–18 vaalipiiriä. Vaikka Hellman oli perustuslaillinen ja nuorsuomalaisen puolueen jäsen,³²¹ hän katsoi vaalipiirit aivan liian suuriksi ja arveli suhteellisen vaalitavan epäonnistuvan niissä. Hyvänä vaalipiirien määränä hän piti enintään 27:ää, jota olivat myös kaksi vastalauseetta ehdottaneet. Maltillinen Hellman oli valmis tekemään kompromissin henkilövaalin ja suhteellisen vaalitavan välillä. Enemmistövaalien puolella olivat vanhasuomalaisista muiden muassa A. G. Walle, L. Ingman ja J. Johansson. Itäsuomalaisena myöntövyysmielisenä Walle oli saanut kokea suurlakon radikaalin luonteen, eikä hän hyväksynyt suhteellista vaalitapaa lainkaan. Hän piti Hellmanin ehdottamaa enintään 27 vaalipiiriä vähimmäismääränä ja valitti suhteellisen vaalitavan vain kiihottavan kansaa puoluepolitiikkaan.³²²

Pohdinnan toisena puolena oli, tulisiko vaalipiirien määrä sisällyttää valtiopäiväjärjestyksen vai vaalilakiin, varsinkin kun edustajien mielestä vasta kokemus näyttäisi, kuinka monta piiriä olisi sopiva määrä. Vaalilaki olisi myöhemmin helpompi muuttaa kuin perustuslain luonteinen valtiopäiväjärjestys. Vaaleista tulevan kokemuksen ja tulevaisuudessa tapahtuvan lain muuttamisen vuoksi Hellman kannatti vaalipiirien kirjaamista vaalilakiin eikä halunnut sitoa tulevia päättäjiä valtiopäiväjärjestykseen.³²³

Lisäksi Hellman tarttui vaalien suhteellisuuteen myös, kun säädystä keskusteltiin käytännön vaalijärjestelyistä. Ensimmäisissä eduskuntavaaleissa vaali käytiin äänestämällä vaaliliittoja ja kolmea ehdokasta. Valitsijayhdistyksien eli kolmen hengen listojen piti olla valmiit jo 15 päivää ennen vaalia ja yleensä äänestäminen tapahtui vetämällä punainen viiva oman ehdokasjoukon ruutuun. Jos kuitenkin joku halusi äänestää omaa kolmen hengen ehdokaslistaa, valiokunta halusi jättää pois suhteellisen laskutavan äänten laskentatyön helpottamiseksi. Hellman ei asiaa hyväksynyt, vaan katsoi, ettei se ollut oikeudenmukaista ehdokkaille ja äänestäjille. Lisäksi hän katsoi, että ehdotus tekisi valitsijayhdistykseen kuulumisen lähes pakolliseksi, ja valitti äänestysvapauden kärsivän. Häntä tuki von Pfaler.³²⁴ Vaikka Hellman perusteli kantaansa nimenomaan vapaalla listalla osittain valitsijayhdistyksen kustannuksella, hänen tarkoituksenaan oli kuitenkin suhteellisen vaalitavan vahvistaminen.

³²¹ Mustakallio 1983, 311. Hellman osallistui lokakuussa 1906 nuorsuomalaisen puolueen kokoukseen.

³²² Pps. ptk, 1905–1906 II, 628–635; Mustakallio 1983, 111. Vanhasuomalaiset kannattivat jopa yhden miehen vallipiirejä – nuorsuomalaiset mahdollisimman suuria vaalipiirejä.

³²³ Pps. ptk, 1905–1906 II, 628–635. Samaa mieltä myös Schroderus.

³²⁴ Pps. ptk, 1905–1906 II, 690–692.

Suurlakon myötä vaatimukset yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta ja yksikamarijärjestelmästä olivat viimeistään lyöneet itsensä läpi.³²⁵ Yhdeksän kymmenestä suomalaisesta oli vailla äänioikeutta, kun taas omistukseen perustuva äänioikeus antoi useita ääniä suurille maanomistajille ja jopa yrityksille. Vaikka yleinen ja yhtäläinen äänioikeus oli kaikkien mieliin jo iskostettu, puolueet olivat yhtä mieltä siitä, ettei se aivan kaikille kuulunut. Osa kansasta katsottiin kyvyttömäksi ja arvottomaksi äänestämään. Syiksi äänioikeuden menettämiseen katsottiin muun muassa henkiveron laiminlyönti, sosiaaliavun nostaminen ja kansalaisluottamusta vailla oleminen. Kelvotonta väkeä haluttiin siivota pois asioita päättämästä.

Hellman ei ollut yhtä jyrkkä rajoittamaan äänioikeutta kuin valiokunnan mietintö oli. Kun puheeksi tuli sosiaaliapuun turvautuneiden asema, Hellman puolusti köyhää kansanosaa. Mietintö halusi rajata vaivauskassasta apua saaneet äänioikeuden ulkopuolelle. Hellman oli aiemminkin kantanut huolta Pohjois-Karjalan köyhistä. Yksi hänen aiemmista pääperusteluistaan Karjalan radan jatkolle oli ollut nimenomaan tuontiviljan saaminen Joensuun pohjoispuolelle kurjuuden helpottamiseksi. Tällä kertaa hän vetosi nälkäisten puolesta ja katsoi, että suuri osa vaivaishoidon tukemista ihmisistä oli joutunut turvautumaan apuun ilman omaa syytään. Perhe kärsi laiminlyövästä ”rent-tuisästä” tai joku ruumiin heikkoudesta. Hänen mielestään kurjuus ei useinkaan johtunut heistä itsestään. Hellman vetosi säätytovereihinsa:

– – antakaamme se heidän ihmisarvoansa vastaava oikeus, että he saavat käyttää äänioikeutta, kun se muutenkin ulotetaan niin laajalle kuin nyt tehdään. Minä ehdotan, että tämä kohta poistetaan.

Säädysssä Hellmanin ehdotus ei saanut suurta kannatusta, vaan alkuperäinen esitys hyväksyttiin selkein lukemin.³²⁶

Vaalilakia pohdittaessa oltiin uuden ja ihmeellisen asian edessä, jonka käytännön toimittaminenkin askarrutti joitakuita edustajia – osittain jopa huvittavuuteen asti. Hellman nimittäin kantoi kovasti huolta siitä, että ”vaalintoimittajat” joutuisivat olemaan syömättä ja juomatta jopa päivätolkulla. Syy tähän pohdintaan oli, että Hellmanin kokemuksen mukaan maalaispitäjässä ihmiset olivat jo aamutuimaan sankoin joukoin liikkeellä. Kun vaalilaki edellytti ottamaan kaikilta niiltä ihmisiltä äänen vastaan, jotka ennen vaalipaikan sulkeutumista olivat ehtineet vaalipaikalle, oli Hellmanin

³²⁵ Mustakallio 1983, 110.

³²⁶ Pps. ptk. 1905–1906 II, 652. Äänestystulos oli 30–14.

päätelyn mukaan äänestäjiä kantamassa yhteiskunnallista velvoitettaan myöhään yöhön saakka. Se taas merkitsi hänen mukaansa vaalivirkailijoille päivän paastoa.³²⁷

Vaikka valtiopäivien työskentelystä suuri osa meni eduskuntauudistuksen parissa, ehdittiin viimeisillä säätyvaltiopäivillä huolehtimaan myös käytännöllisemmistä kysymyksistä. Säädysissä pohdittiin leimasuostuntojen eli määräaikaisten verojen asettamista. Verotettavia asioita olivat perinteisesti pahennusta tuottaneet asiat kuten pelikortit, maltaat, alkoholi, sirkus- sekä varieteenäytökset ja kulkukauppiaat. Näihin Hellmanin oli toisinaan ottanut kantaa edellisillä valtiopäivillä. Mitenkään laajasti hän ei enää ottanut asioihin kantaa, vaan puheenvuorot olivat supistuneet enintään muutamiin minuutteihin. Ilmeisesti eduskuntauudistus ja hänen panoksensa rautateiden rakentamiseen olivat verottaneet intoa. Kuten aiemminkin, tutut teemat puhuttivat – Hellmanin osalta vain lausahduksina. Viimeisille säätyvaltiopäiville ei tehty esitystä kieltolaista, mutta paloviinaveron jako kunnille sai Hellmaninkin ilmoittamaan mielipiteensä. Jakoperusteeksi oli ehdotettu väki- tai manttaaliperusteista. Hellman kannatti väkimäärään perustuvaa jakoa, koska katsoi sen oikeudenmukaiseksi. Manttaalin mukaan jakamista perusteltiin sillä, että osa ihmisistä ei asunut paikkakunnalla, missä olivat kirjoilla. Sillä myös Hellman perusteli kantaansa. Ihminen, joka ei koskaan hyödyttänyt nimellistä kotikuntaansa verotuotollaan, tuli hänen mukaansa kalliiksi, kun muutti takaisin kotipaikkakunnalleen työkykynsä menetettyään. Kaikkein mieluiten Hellman olisi lopettanut koko viinaveron jakamisen. Hän yhtyi Johanssonin mielipiteeseen, että alkoholi olisi pitänyt kieltää lailla.³²⁸

Pienet käytännön asiat olivat jääneet suurempien linjojen jalkoihin ja Hellmanin kannanotot suppeiksi. Eduskuntauudistuksen ja rautateiden lisäksi Hellmanin seikkaperäisin kannanotto koski tuomareiden verotusta ja siinäkin laskelmaa, joka Hellmanin mielestä oli pahasti väärässä. Tuomareiden palkka kun oli arvioitu vähintään puolikkaaksi todellisesta.³²⁹

5. Nuorsuomalainen Hellman

Hellman ei säätyvaltiopäivätyöskentelyssään hypännyt aivan tiukimpien perustuslaillisten matkaan, vaan toimi joissain asioissa varsin itsenäisesti. Yleensä Hellman ajatteli

³²⁷ Pps. ptk. 1905–1906 II, 688–689.

³²⁸ Pps. ptk. 1905–1906 I, 166, 171.

³²⁹ Pps. ptk. 1905–1906 I, 120–122.

asioita hyvin käytännöllisesti, ei niinkään teoreettisesti tai opillisen tiukasti, kuten hänen toimintansa kirkolliskokouksessa osoitti. Dogmatiikka sai väistyä tavallisen kansalaisen pelastuksen tieltä. Hellman kuului perustuslailliseen nuorsuomalaiseen puolueeseen. Perustuslaillisten kokouksissa hän oli käynyt jo ainakin vuoden 1905 aikana ja osallistui nuorsuomalaisen puolueen kokouksiin kahdesti vuoden 1906 aikana: ensimmäisen kerran huhtikuussa ja toisen kerran joulukuussa, jolloin hän oli ainoa kokoukseen osallistunut säätypappi samalla kun puolueen sisällä käytiin tiukkaa taistelua asennoitumisesta kirkkoa ja uskontoa kohtaan. Pelkkä routavuosien laillisuustaistelu ei enää pitänyt perustuslaillista suuntausta koossa.³³⁰

Eduskuntauudistus toi rovasti Hellmaninkin uuteen tilanteeseen. Säädetyt lakkasivat olemasta ja uuteen eduskuntaan pyrkivien määrä oli noussut räjähdysmäisesti. Vanha säätypappi ja viimeinen nuorsuomalaisen puolueen säätypappi ei jättäytynyt politiikan ulkopuolelle tilaisuuden tultua, vaan halusi vielä jatkaa politiikassa mukana. Hellman siis toimi edelleen nuorsuomalaisen puolueen piirissä – vaikkakin puolueen pappisedustajien määrä oli puolittunut huhtikuun kokouksesta joulukuun kokoukseen.

Hellman asettui ehdolle eduskuntavaaleihin ja hänen nimensä julkaistiin kahdella eri epävirallisella kristillisellä vaalilistalla – kristillismielisten ja evankelisluterilaisten. Listat julkaistiin *Kotimaassa*.³³¹ Evankelisluterilaisten lista oli vahvasti Evankeliumiyhdistyksen edustama – kristillismielisten taas evankelisten, mutta myös allianssikristillisyyden sävyttämä. Puoluepoliittiselta taustaltaan listat olivat perustuslailliset, mistä myös *Kotimaan* vanhasuomalaiset lukijat kiivaasti seuraavissa lehdissä huomauttivat.³³² Hellman oli herätysliikkeisiin sitoutumaton. Kirkkopoliittisesti hän oli aiemmin osoittautunut enemmän raamatullisen kuin kirkollisen suunnan edustajaksi ja valtiollisesti perustuslaillinen.³³³ Lopulta Hellman oli ehdokkaana ainoastaan nuorsuomalaisen puolueen listalla, koska evankelisluterilaisten lista Kuopion läänin itäisen vaalipiirin osalta jouduttiin hylkäämään keskusvaalilautakunnassa, koska listasta puuttui asiamiehen nimikirjoitus.³³⁴ Lopulta Hellman ei saanut tarvittavaa äänimäärää päästäkseen läpi uuteen kansanedustuslaitokseen.

³³⁰ Pps. ptk. 1904–1905, 408; Murtorinne 1967, 95–99; Mustakallio 1983, 296–312, 490.

³³¹ Km 138/29.11.1906. Listoilla Hellman oli Kuopion läänin itäisen vaalipiirin ehdokkaana ainoana pappina.

³³² Km 139/1.12.1906; Mustakallio 1983, 235–237.

³³³ Mustakallio 1983, 231.

³³⁴ Mustakallio 1983, 328.

VII Tutkimustulokset

Johan Fredrik Hellman toimi pappissäädyn edustajana säätyvaltiopäivillä viisi kertaa ja kirkolliskokousedustajana kaksi kertaa vuosien 1897–1906 aikana. Samaan aikaan Suomessa tapahtui murros sääty-yhteiskunnasta kohti kansalaisyhteiskuntaa. Lisäksi Venäjä yritti yhtenäistää valtakunnan alueita ja liittää Suomen tiukemmin itseensä sekä hallinnollisesti että sotilaallisesti. Hellman valittiin edustajaksi valtiopäiville Pohjois-Karjalasta, ensin Kesälahdelta, sitten Juuasta, minne hän siirtyi kirkkoherraksi syksyllä 1899. Valtiopäivillä hänet valittiin lakivaliokunnan varajäseneksi 1897 ja varsinaiseksi jäseneksi kaikilla muilla valtiopäivillä vuoden 1899 valtiopäiviä lukuun ottamatta. Kirkolliskokouksissa hän toimi kirkkolakivaliokunnan jäsenenä vuonna 1903.

Kirkkopoliittiselta kannaltaan J. F. Hellman seurasi Kuopion ja Savonlinnan hiippakuntien piispallista johtoa. Kirkkopoliittiset asetelmat olivat 1890-luvulla kiteytyneet raamatulliseen ja kirkolliseen suuntaan. Itäisen Suomen piispoja olivat 1800-luvun lopussa beekiläisen raamattuteologian edustajat Gustaf Johansson ja O. I. Colliander. Kun säätyvaltiopäivillä ja kirkolliskokouksissa keskusteltiin kirkon asemasta, Hellman tukeutui piispojen esittämään raamattuteologiaan ja halusi ehtoollisen pyhyttä varjellakseen poistaa ehtoollispakon edellytyksenä avioliitolle ja yhteiskunnan toimille. Ehtoollispakkokiistassa hän toimi yhdessä myös professori G. G. Rosenqvistin kanssa. He jättivät anomuksen ehtoollispakon kumoamiseksi vuoden 1903 kirkolliskokoukselle. Lisäksi Hellman myöntyi myös siviilirekisterin perustamiseen samana vuonna. Perusteluinaan Hellman käytti vapaamielisten piirien voimistuvaa vaatimusta, joka ei vastaamatta hiljenisi. Lisäksi hän perusteli ehtoollispakon poistoa sillä, että ihmiset voisivat pysyä kirkon jäseninä, vaikka heiltä ei enää ehtoollisella käyntiä edellytettykään. Samoin kirkkokurin kiristämiskaavan hän halusi ratkaista ennemmin kirkollisten ”veljesoikeuksien” vähentämisellä kuin seurakunnasta erottamisella. Viimeisillä valtiopäivillään 1905–1906 Hellman halusi turvata kirkon aseman lisäämällä kirkon itsenäistä päätäntävaltaa, vaikka ulkoiseen lakiin turvautuminen oli monen muun mielestä protestanttisuuden perusajatuksen vastaista. Hellman halusi säilyttää laajan kansankirkon. Tämä näkyi hänen perusteluissaan niin ehtoollispakkokysymyksessä kuin viimeisillä säätyvaltiopäivilläkin, joilla pohdittiin kirkon asemaa uuden eduskuntalaitoksen aikana. Hellman esiintyi orastavan kansalaisyhteiskunnan esiin murtuessa kirkkoa uudistavana valtiopäivä- ja kirkolliskokousedustajana. Hän oli jopa aloitteellinen kirkon uudistamiseen tähtäävissä kysymyksissä.

Poliittisesti J. F. Hellman kuului suomalaisen puolueen perustuslailliseen siipeen. Helmikuun manifestin jälkeen poliittinen kenttä jakautui myöntövyysmielisiin ja perustuslaillisiin. Hellman lähestyi perusteluissaan talonpoikaissäätyä muun muassa kysymyksissä kansakoululaitoksen kustannuksista ja kouluverkon tiheydestä sekä asevelvollisuuskysymyksen järjestelyissä. Hänet valittiin viemään pappissäädyn tervehdys talonpojille vuoden 1900 valtiopäivillä. Hellmania ei voi kuvata jyrkäksi puoluemieheksi, vaikka hän kuuluikin perustuslaillisiin ja sittemmin nuorsuomalaiseen puolueeseen. Valtiopäivätyöskentelyssä hänen perustuslaillisuutensa tuli ilmi selkeästi hänen perusteluissaan, joissa hän usein vetosi lakiin ja oikeuteen.

Helmikuun manifestin jälkeen annetun asevelvollisuuslain kuuluttamiseen ja kutsuntatarkastuksiin Hellman suhtautui kielteisesti. Juuassa asevelvollisuuslaki kuulutettiin kirkossa ajallaan ja kutsunnat järjestettiin, mutta kirkkoherralla oli rooli kotipitäjänsä mielipiteen muokkaajana. Juukalaiset muistavat Hellmanin sorron vastustajana ja kiittelivät paimenensa toimintaa vaikeina aikoina. Lopulta Juuassa saatiin kutsunnoissa tarkastettua vain kymmenen prosenttia asevelvollisista. Hellman ei kuitenkaan kuulunut perustuslaillisen suunnan muodostamaan pappiskagaaliin, joka toimi estääkseen kuulutukset ja kutsunnat.

Poliittisten puolueiden ehdokaslistoilla Hellman esiintyi ensimmäisen kerran, kun vuoden 1903 kirkolliskokousvaalit politisoituivat helmikuun manifestista alkaneiden sortovuosien vuoksi. Hellmanin perustuslaillisuus oli maltillista, ja häntä esittivät myös myöntövyysmieliset vanhasuomalaiset ehdokaslistallaan ennen vuosien 1904–1905 valtiopäivävaalia. Österbladhin tulkinta Hellmanin puoluekannan jyrkentymisestä vuoden 1899 valtiopäivillä on tulkittavissa Hellmanin perusteluissa näkyväksi lakiin ja oikeuteen vetoamiseksi. Hellman ei pappissäädyssä esiintynyt jyrkkänä puoluemiehenä ja häntä kannattivat ehdokaslistoillaan myös myöntövyysmieliset. Hänen maltillisuutensa kuvaa hänen vuosien 1904–1905 valtiopäivillä ottamansa suuri rooli, kun hän yritti löytää vastakkaisten puolueiden välille sopua pappissäädyssä. Vastakkain olivat myöntövyysmielisten anomus uuden hallitusmuodon löytämiseksi ja perustuslaillisten vaatimus laittomien olojen kumoamiseksi. Hellman muistutti perustuslaillista suuntaa alamaisuudesta ja kunnioituksesta hallitsijaa kohtaan, myöntövyysmielisiä taas lain pyhydestä ja siitä, ettei lakien rikkomista saanut hukuttaa niiden porsaanreikiin. Hellman tasapainotteli kahden puolueen välissä.

Hellmanin puoluepoliittisen jyrkistymisen hetki löytyy samoilta vuosien 1904–1905 valtiopäiviltä, joilla hän esiintyi sovintoa ja kaikille käypää ratkaisua etsivä-

nä edustajana. Taustatekijänä Hellmanin jyrkentyneelle toiminnalle olivat puolueiden omat istunnot ja yksityiset keskustelut. Valtiopäivien alkupäivinä hän kannatti työskentelyn jatkamista ja yhteisen linjan etsintää, mutta valtiopäivien edetessä hän oli itse jarruttamassa pappissäädyn istuntoa yhdessä muiden perustuslaillisten kanssa. Hän yhtyi Otto Donnerin pyyntöön jättää käsiteltävä asia pöydälle.

Perustuslaillisena säätyedustajana Hellman oli maltillinen ja varsin itsenäinen. Hänen ”perustuslaillisin” kautensa osuu vuosien 1904–1905 valtiopäiville, sillä suurlakon jälkeen vuosien 1905–1906 valtiopäivillä Hellman esiintyi osittain jopa myöntövyvyysmielisten riveissä. Hellman allekirjoitti myöntövyvyysmielisten ehdotuksen, jolla tähdättiin kirkon aseman turvaamiseen uuden eduskunnan aikana. Toinen perustuslaillisista allekirjoittajista oli Juuso Hedberg. Ehdotus sai aikaan sanasodan Hellmanin ja johtavan perustuslaillisen teologin, professori G. G. Rosenqvistin välille, vaikka he aiemmin olivat yhdessä jättäneet ehtoollispakon poistoa koskeneen ehdotuksen. Hellmanin lähentymistä myöntövyvyysmielistä leiriä kohtaan selittää osittain suurlakon aikana itäsuomalaisia pappeja vastaan tehdyt hyökkäykset.

Maltillinen Hellman oli usein sanasodassa tiukan myöntövyvyysmielisen edustajan Elis Bergrothin kanssa. Bergroth oli *Vartija*-lehdessään hahmotellut niin myöntövyvyysmielisen kuin ”kirkollisenkin” puolueen peruslinjat. Kummassakin suhteessa edustajien ajatukset olivat täysin vastakkaiset.

Lopulta Hellman oli kansanedustajaehdokkaana nuorsuomalaisen puolueen listalla ensimmäisissä eduskuntavaaleissa, mutta ei tullut valituksi.

Hellmanin toiminta säätyvaltiopäivillä sattui murrosaikaan, jolloin useat uudet kansalaisryhmät heräsivät horjuttamaan perinteistä sääty-yhteiskuntaa. Vähemmistöjä, kuten romaneja ja juutalaisia, kohtaan Hellman suhtautui varovaisen myönteisesti. Keskenään vähemmistöryhmät olivat hyvin erilaiset. Romanit vaikuttivat sääty-yhteiskunnan silmissä irtolaisilta liikkuvan elintapansa vuoksi. Irtolaisuus tuomittiin vääränä elintapana ja siitä rangaistiin jopa pakkotyöllä. Hellmanin mielestä pakkokeinot oli hylättävä ja keskityttävä säännölliseen valistukseen. Venäjän armeijan entisiin juutalaisperäisiin sotilaisiin Hellman suhtautui myös sangen hyväksyvästi ja mainitsi heidän oikeuksia puolustaessaan jopa periaatteen kaikkien oikeudesta onneen ja rakkauteen. Asennoitumisessa vähemmistöihin näkyy pohjoiskarjalainen suvaitsevaisuus. Elin-tasoerot olivat pienet ja eri uskontokuntien rinnakkaiseloon oli totuttu ortodoksien myötä.

Ajankohtaisia kysymyksiä olivat myös naisliike ja työväestö. Suhteessa naisten oikeuteen koulututtautua ja siirtyä uusiin ammatteihin kodin ulkopuolella Hellman suhtautui yksiselitteisen pidättäytyvästi. Hän seurasi mielipiteessään beckiläisen raamatuteologian kannattajien asennetta ja perinteisiä Lutherin huoneentauluja. Naisilla ei Hellmanin mukaan ollut riittäviä kykyjä hoitaa opettajan tai lakimiehen ammatteja saattikka ottaa osaa yhteiskunnan luottamustehtäviin. Hellman ei suhtautunut uusiin ”kulttuuriradiaalien” esittämiin vaatimuksiin ja uusiin aatteisiin kovin suopeasti. Hän oli jopa hylkäämässä aikansa kirjailijoiden teoksia Kesälahden kirjastosta. Hylkäyksen saivat ”turmiollisina” niin Juhani Aho kuin Minna Canthkin. Eroa Hellmanin suhtautumisessa etnisiin vähemmistöihin ja toisaalta ”kulttuuriradikaalien” esittämiin vaatimuksiin selittänee Hellmanin raamatullinen kanta. Hän näki naisliikkeen vaatimukset luomisjärjestyksen vastaiseksi ja siksi suhtautui niihin kielteisesti.

Kehitys kohti modernia kansalaisyhteiskuntaa loi uusia haasteita sääty-yhteiskunnalle, mutta Hellman suhtautui joihinkin myös varsin myönteisesti, eikä hän nähnyt kehitystä pelkästään kielteisenä asiana. Hän otti osaa keskusteluun työväenliikkeen noususta kirkolliskokouksessa ja halusi työväen tilanteeseen perehtyneiden pappien kouluttamista Euroopan suurimmissa kaupungeissa. Hän halusi kirkon kehittyvän osaksi modernia kansalaisyhteiskuntaa. Samoin hän halusi laajentaa ja tehostaa uusien ammattiryhmien käyttöä asiantuntemusta edellyttävissä tehtävissä. Näitä olivat muun muassa notaarit ja asianajajat. Hellmanin mukaan oli turhaa taistella ”tulevaisuuden pöppöjä” vastaan, kuten hän Elis Bergrothille asian tiimoilta veisteli. Työväestöön tutustuminen ja uusien ammattiryhmien kehitys olivat urauurtavaa ja uutta lähestymistapaa. Hellman ei ollut vain syrjäseudun säätypappi, vaan halusi ratkaista uuden kansalaisyhteiskunnan kysymyksiä varsin modernilla tavalla. Yhteiskunnallisissa kysymyksissä Hellman erosi beckiläisen raamatuteologian linjasta ja sääty-yhteiskunnan ihan-teista ja esiintyi pragmaattisena perustuslaillisen linjan pappina suhteessa moderniin kansalaisyhteiskuntaan.

Maltillista pragmaattisuutta hän osoitti kun hän oli mukana jättämässä anomusta kunnallisesta kieltolaista, joka oli sekin tärkeä kysymys kansakunnan rakentamisen kannalta. Vaikka hän olikin laatimassa anomusta, hänen toimintaansa kuvasi jälleen maltillisuus. Osa pappissäädyn edustajista olisi halunnut kieltolain voimaan heti tai tietyn siirtymäajan päästä, mutta Hellmanin anomus tähtäsi lakiin, jolla turvattaisiin jo olemassa olevien tehtaiden omistusturva ja lain huolellinen valmistelu.

Kun uudet kansalaisryhmät heräilivät, yhtenä oikeuksiaan vaativana ryhmänä olivat torpparit. Maaseudun ongelmia ratkottiin valtiopäivillä useasti, jolloin Hellman kantoi huolta köyhän maalaisväestön ongelmista. Näistä Hellman otti kantaa esimerkiksi torpparikysymykseen, hypoteekkilainoihin ja metsäkauppaan. Hellman kantoi huolta torpparien vuokrasopimusten lyhyestä kestosta, mutta ei halunnut talollisia korvausvastuuseen tiloilla tehdyistä parannuksista, mitä vuokrasopimusten pidentämiseksi ehdotettiin. Ne olisivat Hellmanin mukaan tuoneet pienille tilallisille maksuongelmia ja johtaneet keinotteluihin. Köyhien maanviljelijöiden tilannetta Hellman halusi parantaa myös laskemalla hypoteekkiyhdistyksen lainojen ehtoja sellaisiksi, että pienetkin tilat voisivat niitä saada. Vielä lopulta hän kantoi huolta puukaupasta. Suuret metsäyhtiöt ostivat kokonaisia tiloja köyhiltä maanomistajilta, jotka eivät ymmärtäneet pienten tilojensa metsien arvoa – varsinkin, kun metsäteollisuus samaan aikaan voimistui.

Hellmanin huoli köyhistä oli kuitenkin hieman kaksijakoinen. Varsin usein hän oli huolestunut köyhistä ja erityisesti pohjoiskarjalaisista. Hän perusteli usein mielipidettään ihmisten kurjuudella, mutta samalla hänen ajatteluunsa verhoutui epäluulo köyhän väen kykyyn hoitaa raha-asioitaan. Asenne oli holhoava. Epäluulon kohteeksi joutui tilaton väestö, vaikka itäsuomalaiset talolliset olivat paikoitellen lähes yhtä köyhiä. Maanomistus oli kaikki kaikessa. Köyhien kykyyn hoitaa raha-asiansa Hellman suhtautui epäilevästi muun muassa panttilainaamokysymyksessä. Samoin torpparikysymyksessä hänen epäluulonsa kohdentui nimenomaan torppareihin, jotka hänen mukaansa olisivat tilaisuuden tullen keinotelleet itselleen voitot talollisen kustannuksella. Myös rautateitä koskevassa keskustelussa hän vastusti radan rakentamista seudulle, missä ei asunut yhtään talollista. Köyhien talonpoikien puolesta hän taas puhui vastustaessaan kansakouluverkon tiivistämistä, olisivathan kustannukset kaatuneet talollisten niskaan – köyhää kansaa ei nostaisi sivistys, jos elämä olisi muuten kurjaa.

Yksi merkittävimmistä Hellmanin panoksista pohjoiskarjalaisten elämään oli Karjalan radan jatkon saaminen Joensuusta Nurmekseen. Hellman asettautui tukemaan Karjalan rataa jo ensimmäisillä valtiopäivillään 1897, mutta silloin vielä katsoi muiden seutujen olevan enemmän radan tarpeessa. Vuoden 1900 valtiopäivistä lähtien Hellman ajoi Karjalan radan jatkoa aina vain voimakkaammin. Ratahanke oli erityisesti pappis- ja talonpoikaissäädyn aikaansaannosta. Säätyvaltiopäivillä aatelisto ja porvaristo keskittivät mielenkiintonsa Länsi-Suomen kehittämiseen.

Kysymys Karjalan radan jatkamisesta oli väsytystaistelu, jota perusteltiin pohjoiskarjalaisten ihmisten nälällä ja hädällä. Lisäksi Pohjois-Karjalan vesivoima ja

luonnonvarat haluttiin saada hyödynnettyä. Säädyt pääsivät yhteisymmärrykseen radan rakentamisesta jo vuosien 1904–1905 valtiopäivillä, mutta silloin ratahanke kaatui rahoituksen puutteeseen. Valiokunta ei ollut saanut tehtyä esitystä määrärahojen jakamisesta, joten perustuslaillisten työnseisaus koitui myös Hellmanin ratahankkeen kohtaloksi. Vuoden 1905–1906 valtiopäivillä rata vihdoinkin hyväksyttiin. Hyväksyntää edelsi pohjoiskarjalaisten työ, jota tehtiin aina pääkaupungin lehdistöä myöten levittämällä tietoa hankkeesta. Pappissäädys Hellman joutui kiivaaseen väittelyyn radan kulkusuunnasta A. G. Wallen ja T. Homénin kanssa, jotka ehdottivat radan lähtöpaikaksi Joensuun sijaan Värtsilää. Hellman esiintyi pappissäädysssä vahvana Joensuun puolesta-puhujana.

Hellmanin toimintaa säätyvaltiopäivillä ja kirkolliskokouksissa voi kuvata maltilliseksi ja pragmaattiseksi. Hellmania voi luonnehtia perustuslailliseksi ja raamatulliseksi. Pääasiassa hän varoi poliittisia ääripäitä, vaikka hänen kantansa oli usein varsin selkeä. Hän kykeni toimimaan säädysssä sillanrakentajana kahden puolueen välillä ja pyrki etsimään ratkaisua yhteisymmärryksen löytämiseksi. Hellman oli mukana vaikuttamassa kehitykseen kohti kansalaisyhteiskuntaa ja pyrki löytämään uudenlaisia ratkaisuja kysymyksiin. Lisäksi hän oli rakentamassa uudenlaista kansankirkkoa kohti suvaitsevamman kansalaiskirkon suuntaan. Hellman edusti myös oman aikansa papistoa ja näki esimerkiksi naisasiakysymyksen kovin vieraana ajatuksena. Monessa asiassa J. F. Hellman esiintyi edistyksen ja käytännöllisyyden puolesta-puhujana.

Hellmanin retoriikka paljastaa hänen uskoneen runebergiläiseen kuvaan pienestä kansasta, jonka turva oli Jumalassa, oikeudessa ja ahkerassa työn teossa. Hellmanin ajattelussa yhdistyivät pietistinen ja kansallinen ihannekuva ahkerasta ja rehellisestä kansasta, joka pyristeli murroskauden myllerryksen keskellä. Hellman uskoi kansakunnan rakentamiseen koulutuksen, uusien virkamieskuntien ja taloudellisen kehittämisen myötä.

Lyhenteet

A	asiakirjat
ae	anomusehdotus
am	anomusmietintö
arm. es.	armollinen esitys
avvm	asevelvollisuusvaliokunnan mietintö
evm	erityisen valitusvaliokunnan mietintö
Hist. tutk.	Historiallisia tutkimuksia
HS	Helsingin sanomat
kirk.kok.	kirkolliskokous
klvm	kirkkolakivaliokunta
Km	Kotimaa
kvm	kunnallisvaliokunnan mietintö
L	liitteet
ltvm	laki- ja talousvaliokunnan mietintö
lvm	lakivaliokunnan mietintö
pps.	pappissäätö
prvm	perustuslakivaliokunnan mietintö
ptk.	pöytäkirja
rvm	rautatievaliokunnan mietintö
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKST	Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia
tvm	talousvaliokunnan mietintö
vvm	valtiovaliokunnan mietintö
yavm	yleisen anomusvaliokunnan mietintö
yvm	yleisen valmistusvaliokunnan mietintö

Lähteet ja kirjallisuus

Painetut lähteet

Kirk.kok. ptk.

- 1898 Suomen neljännen kirkolliskokouksen pöytäkirjat ja liitteet. Turku 1899.
1903 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viidennen yleisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat ja liitteet. Vaasa & Turku 1904.

Könönen, Tahvo

- 1905 Karjalan radan jatko, Joensuun kaupunki ja Pohjois-Karjalan kunnat. Paikakunnallisia näkökohtia, esittänyt Joensuun kaupungin rautatie-toimikunta ja useiden kuntien valtuutetut. Joensuu.

Pps. ptk.

- 1897 Suomen pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäiviltä v. 1897 I–III. Helsinki.
1899 Suomen pappissäädyn pöytäkirjat väliaikaisilta valtiopäiviltä v. 1899. Helsinki 1900.
1900 Suomen pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäiviltä v. 1900 I–II. Helsinki.
1904–1905 Suomen pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäiviltä v. 1904–1905. Helsinki 1905.

1905–1906 Suomen pappissäädyn pöytäkirjat väliaikaisilta valtiopäiviltä 1905–1906 I–II. Helsinki 1906–1907.

Vp. A

1897 Asiakirjat valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1897. Helsinki.
1899 Asiakirjat väliaikaisilta valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1899. Helsinki.
1900 Asiakirjat valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1900. Helsinki.
1904-1905 Asiakirjat valtiopäiviltä Helsingissä vuosina 1904–1905. Helsinki 1905.
1905-1906 Asiakirjat väliaikaisilta valtiopäiviltä Helsingissä vuosina 1905–1906. Helsinki 1906.

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat	1906
Karjala	1905
Kotimaa	1906
Uusi Suometar	1906

Kirjallisuus

Grönfors, Martti
1981 Suomen mustalaiskansa. Juva.

Halila, Aimo
1949 a Suomen kansakoululaitoksen historia. Toinen osa. Kansa-
kouluasetuksesta piirijakoon. Turku.
1949 b Suomen kansakoululaitoksen historia. Kolmas osa. Piirijako-
asetuksesta oppivelvollisuuteen. Turku.

Hartikainen, Esko
2008 Jumalan johtama lakko. – Kansa kaikkivaltias. Suurlakko
Suomessa 1905. Toim. Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku
Melkas & Marko Tikka. Jyväskylä.

Harviainen, Tapani
1998 Juutalaiset Suomessa. – Juutalainen kulttuuri. Toim. Tapani
Harviainen & Karl-Johan Illman. Keuruu.

Jussila, Osmo
1989 Suomalaisuusliike Venäjän paineessa vuosina 1890-1917. –
Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Päiviö
Tommila & Maritta Pohls. Jyväskylä.
1990 Helmikuun manifesti osana Venäjän ja Suomen valtiokehi-
tystä. – Kirkko ja politiikka. Juhlakirja professori Eino Mur-
torinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990. SKHST 153. Hel-
sinki.

- 2004 Suomen suuriruhtinaskunta. 1809-1917. Helsinki.
- Juva, Mikko
1956 Rajuilman alla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty. Porvoo.
1960 Valtiokirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentäluvun haasteeseen. SKHST 61. Porvoo.
- Juvonen, Jaana
2006 Uusia yhteyksiä myöten maailmalle. – Maakunnan synty. Pohjois-Karjalan historia 1809–1939. Toim. Kimmo Katajala & Jaana Juvonen. SKST 1089. Hämeenlinna.
- Katajala, Kimmo & Juvonen, Jaana (toim.)
2006 Maakunnan synty. Pohjois-Karjalan historia 1809–1939. SKST 1089. Helsinki
- Klinge, Matti
1997 Keisarin Suomi. Helsinki.
- Kokkonen, Heikki
1941 Juuan pitäjän historia. Helsinki.
- Korppi-Tommola, Aura
2006 Vuosisadan naisparlamentaarikkoja. – Suomen eduskunta 100 vuotta 4. Naiset eduskunnassa. Helsinki.
- Kuparinen, Eero
1999 Aleksandriasta Auschwitziin. Antisemitismin pitkä historia. Jyväskylä.
- Laasonen, Pentti
1971 Vanhan kirkollisuuden hajoaminen Pohjois-Karjalassa. SKHST 83. Helsinki.
- Markkola, Pirjo
2002 Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. SKST 888. Helsinki.
- Martikainen, Uno
2007 Kiskot vievät Karjalaan. Rautatiemuistoja laulumailta. Joensuu.
- Murtorinne, Eino
1964 Papisto ja esivalta routavuosina 1899–1906. SKHST 68. Diss. Helsinki. Kuopio.
1967 Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina. Porvoo.

- 1992 Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809–1899. Porvoo.
- 1995 Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäivään. Porvoo.
- Mustakallio, Hannu
1983 Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa. SKHST 126. Diss. Helsinki. Loimaa.
- 2000 Kirkko kansaa ja kansakuntaa palvelemissa. Itsenäistyvän kansakunnan kirkko, 1885–1944. – Kristinuskon historia 2000. Kristinuskon Suomessa. Porvoo.
- 2009 Pohjoinen hiippakunta. Kuopion–Oulun hiippakunnan historia 1850–1939. Hämeenlinna.
- Myllykylä, Turkka
1991 Suomen kanavien historia. Keuruu.
- Mäkisalo, Martti
1988 100 vuotta toisinajattelua. Vartija-lehden historia 1888–1988. Helsinki.
- Nygård, Toivo
2001 Erilaisten historia. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä.
- Peltonen, Matti
1992 Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Hist. tutk. Diss. Helsinki. Vammala.
- 1997 Kerta kiellon päälle. Suomalainen kielto lakimitaliteetti. Vuoden 1733 juopumusasetuksesta kielto lain kumoamiseen. Hämeenlinna.
- 2004 a Torpparikysymys. – Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika. 1870-luvulta 1950-luvulle. Toim. Matti Peltonen. SKST 914:2. Jyväskylä.
- 2004 b Uudet kaupallistumisen muodot – Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika. 1870-luvulta 1950-luvulle. Toim. Matti Peltonen. SKST 914:2. Jyväskylä.
- Piirainen, Veikko
1958 Kylänkierrolta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivashoitotoiminta vaivashoidon murroskauteksi 1800-luvun jälkipuoliskolla. SHST XLIX. Helsinki.
- Polvinen, Tuomo
1984 Valtakunta ja rajamaa. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904. Juva.
- Pöllänen, Tuija & Tahvanainen, Juhani
1985 Kesälahden koululaitoksen historia 1885–1985. Punkasalmi.

- Rasila, Viljo
1961 Suomen torpparikysymys vuoteen 1909. Hist. tutk. LIX. Diss. Helsinki. Kajaani.
- Rommi, Pirkko & Pohls, Maritta
1989 Poliittisen fennomanian nousu ja synty. – Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Päiviö Tommila & Maritta Pohls. Jyväskylä.
- Seppo, Juha
1992 Vapaa-ajattelijaliikkeen organisoituminen ja sen herättämä kiista Suomessa 1936–1946. SKHST 156. Jyväskylä.
- Sirenius, Sigfrid
1954 Elis Bergroth. Julistaja – taistelija – ihminen. Porvoo.
- Sulkunen, Irma
1977 Raittiusliikkeen synty Suomessa. Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki.
1986 Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Hist. tutk. 134. Diss. Helsinki.
- Sutinen, Anna-Maija
1980 Kesälahden kirjaston vaiheet 1860–1980. Punkasalmi.
- Suvanto, Pekka
1994 Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle. Helsinki.
- Syväoja, Hannu
2004 Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866–1977. Juva.
- Tammela, Niilo
1968 Kesälahden seurakunta 300-vuotias. Julkaisu Kesälahden seurakunnan vaiheista sen 300-vuotisjuhlaan. Joensuu.
- Tamminen, Kalevi
1967 Kansakoulun uskonnonopetus vuosisadan vaihteen murroksessa. Porvoo.
- Tikka, Marko
2008 Mitä tapahtui? – Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905. Toim. Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku Melkas & Marko Tikka. Jyväskylä.
- Toiviainen, Kalevi

- 2004 Kaakonkulman hiippakunta 1897–1945. – Kaakonkulman kapituli. Savonlinnan, Viipurin ja Mikkelin hiippakunta 1897–2004. Toim. Ouri Mattila, Tuula Mäkitalo & Esa-Matti Peura. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö
1999 Suuri adressi. Juva.
- Torvinen, Taimi
1989 Kadimah. Suomen juutalaisten historia. Helsinki.
- Tuomaala, Saara
2011 Kamppailu yhteisestä koulusta ja oppivelvollisuudesta. – Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toim. Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen. SKST 1266:2. Helsinki.
- Tuominen, Uuno
1960 Helmikuun manifesti ja yritykset sen kumoamiseksi tai saat-
tamiseksi sopusointuun Suomen lakien kanssa. – Venäläinen
1964 sortokausi Suomessa. Toim. Päiviö Tommila. Historian aitta
XIV. Porvoo.
Säätyedustuslaitos 1880-luvun alusta vuoteen 1906. – Suo-
men kansanedustuslaitoksen historia III. Helsinki.
- Turunen, Matti
2002 Jos täytätte mun lasini. Suomalaisen Panimo- ja virvoitus-
juomateollisuuden vuosisata. Helsinki.
- Vahtola, Jouko
2003 Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin. Keuruu.
- Vares, Vesa
2000 Varpuset ja pääskysel. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalai-
nen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918. Hist. tutk. 206. Hel-
sinki.
- Vihola, Teppo
2004 Pärjääkö pienviljelys. – Suomen maatalouden historia II.
Kasvun ja kriisien aika. 1870-luvulta 1950-luvulle. Toim.
Matti Peltonen. SKST 914:2. Jyväskylä.
- Ylikangas, Heikki
2007 Suomen historian solmukohdat. Helsinki.
- Zetterberg, Seppo
2011 Yhteisellä matkalla. VR 150 vuotta. Helsinki.

Österbladh, Kaarlo
1934

Pappissäätö Suomen valtiopäivillä 1809–1906. II 1885–
1906. SKHST 36. Helsinki.